

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

І. В. Пиріг, Г. С. Бідняк

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ
НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ**

Навчальний посібник

Дніпро
2019

УДК 343.98

П 33

*Рекомендовано Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 15 листопада 2018 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Е. Б. Сімакова-Єфремян – заступник директора з наукової роботи
Харківського НДІ судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса;
доктор юридичних наук, професор **К.О. Чаплинський** – завідувач кафедри
криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ;
кандидат юридичних наук **В.М. Коротаєв** – директор
Дніпропетровського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

Пиріг І. В., Бідняк Г.С.

П 33 Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. посібник / І. В. Пиріг, Г. С. Бідняк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.

ISBN 978-617-7665-69-3

У запропонованому посібнику викладено основні теоретичні положення та практичні рекомендації щодо використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні, що складає частину курсу криміналістики. Розглянуто теоретичні основи спеціальних знань й основні форми їх використання на досудовому розслідуванні: залучення спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій і призначення та проведення експертизи.

Для науковців, викладачів, ад'юнктів та аспірантів, курсантів, студентів та слухачів вищих юридичних навчальних закладів юридичного профілю, працівників Національної поліції, прокуратури, Служби безпеки України, адвокатури, а також усіх тих, хто виявляє інтерес до юридичної науки.

ISBN 978-617-7665-69-3

© Пиріг І. В., 2019
© Бідняк Г. С., 2019
© ДДУВС, 2019

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	4
ПЕРЕДМОВА.....	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ	7
1.1. Історичні передумови виникнення інституту «спеціальних знань» у кримінальному провадженні	7
1.2. Сутність та форми використання спеціальних знань	12
1.3. Суб'єкти використання спеціальних знань	15
Контрольні питання.....	26
Теми рефератів.....	26
Розділ 2. ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	27
2.1. Залучення спеціалістів при огляді місця події	27
2.2. Залучення спеціалістів під час обшуку	39
2.3. Участь спеціалістів при допиті, слідчому експерименті, отриманні зразків для експертизи	42
Контрольні питання.....	57
Теми рефератів.....	57
Розділ 3. ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕСПЕРТИЗ	58
3.1. Поняття та класифікація судових експертиз	58
3.2. Організація проведення судових експертиз	62
3.3. Предмет, об'єкти та завдання, що вирішуються при проведенні окремих видів експертиз	65
3.4. Загальна характеристика експертного дослідження. Оцінка висновку експерта	97
Контрольні питання	102
Теми рефератів.....	102
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК	103
ДОДАТКИ	126

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДНДЕКЦ	–	Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
ЄРДР	–	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК	–	Кримінальний кодекс
КПК	–	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	–	Міністерство внутрішніх справ
МОЗ	–	Міністерство охорони здоров'я
МЮ	–	Міністерство юстиції
НДЕКЦ	–	Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
НДІСЕ	–	Науково-дослідний інститут судової експертизи
НСРД	–	негласна слідча (розшукова) дія
НП	–	Національна поліція
ОМП	–	огляд місця події
ОРЗ	–	оперативно-розшукові заходи
СОГ	–	слідчо-оперативна група
СРД	–	слідча (розшукова) дія
СБУ	–	Служба безпеки України

ПЕРЕДМОВА

На сучасному етапі становлення та розвитку Української держави відбуваються великі процеси перетворень суспільно-економічних і політичних відносин, що проходять у складних умовах, які характеризуються високим рівнем злочинності, у тому числі її організованих форм, криміналізацією економіки та інших сфер життєдіяльності суспільства. Одним із основних завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів, для вирішення якого слідчий, прокурор, суд повинні вжити всіх передбачених законом заходів, застосовуючи свої знання та досвід. Але для вирішення вказаних завдань недостатньо наявності лише юридичних знань.

Розвиток сучасної науки, і, насамперед, прикладних наук, до яких відносять криміналістику, зумовлений взаємопроникненням знань, використанням прогресивних методів інших наук для вирішення завдань, що стоять перед правоохоронними органами. Неможливо уявити процес розслідування злочинів без використання досягнень природознавчих, технічних та інших наук. Також не можна уявити сучасне розслідування без використання останніх досягнень науково-технічного прогресу та, розроблених на їх основі, науково-технічних засобів. Тому не випадково, термін наукова категорія «спеціальні знання», що уособлює в собі саме знання не юридичного профілю, виник у теорії кримінального судочинства та займає визначальне місце серед основних категорій криміналістики. Отже, щоб належним чином вирішувати завдання з протидії злочинності, своєчасно та якісно розслідувати кожний злочин, необхідними є не тільки професійні знання і навички, що формуються на основі комплексу наукових знань, досвіду розслідування злочинів, а і спеціальні знання з інших галузей, що стрімко розвиваються завдяки науково-технічному прогресу. Зазначене обумовлює актуальність висвітленого у посібнику напрямку розвитку криміналістики.

За структурною побудовою навчальний посібник складається з трьох розділів, що складають частину курсу криміналістики. У першому розділі «Теоретичні основи використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні» висвітлюються найбільш загальні питання цієї наукової категорії: сутність, поняття, структура спеціальних знань, їх види та форми, суб'єкти використання. Другий розділ «Залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій» розкриває особливості

означеної форми використання спеціальних знань та окреслює особливості залучення спеціалістів для проведення найбільш значущих для доказування слідчих (розшукових) дій. В третьому розділі «Призначення та проведення судових експертиз» висвітлено загальнотеоретичні проблеми призначення експертиз та особливості залучення експерта для проведення окремих видів експертиз, що найбільш часто зустрічаються у слідчій практиці.

Кожен розділ складається з теоретичного матеріалу, що відображає останні дослідження за відповідною тематикою. Також пропонується перелік контрольних питань для закріплення пройденого матеріалу і перевірки його засвоєння курсантами та студентами. Прикладний характер цього видання робить його корисним і доступним не лише для курсантів, студентів, магістрів, аспірантів та науково-педагогічного складу юридичних навчальних закладів і факультетів, а й практичних працівників правоохоронних органів.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

1.1. Історичні передумови виникнення інституту «спеціальних знань» у кримінальному провадженні

Використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві має давню історію, пов'язану з виникненням і розвитком судово-медичних, криміналістичних та інших прикладних знань, пов'язаних з участю обізнаних осіб у розслідування, проведенні експертних досліджень.

Раніше за всіх у процесі правосуддя почали використовуватись медичні знання, про що свідчать численні джерела періоду до нашої ери. Ще Гіппократ вивчав питання абортів, терміну вагітності, тяжкості і смертності різних тілесних ушкоджень тощо. Отримані ним знання і нині широко використовуються у судовій медицині. У старовинних документах є окремі згадки про те, що у Римській імперії провели лікарський огляд тіла вбитого Юлія Цезаря (44 рік до н.е.) і виявили серед двадцяти трьох ран одну, яка стала смертельною. У середні віки проведення судово-медичної експертизи є вже обов'язковим у відповідності до чинних на той час деяких нормативних актів. У 1209 році Папа Інокентій III видав спеціальний припис у справі про вбивство залучити медика для визначення смерті потерпілого. У 1248 році у Китаї з'явилася книга "Hsi Jüan Lu", яку розглядають як перший підручник застосування медичних знань при розслідуванні і судовому розгляді злочинів. У Кримінально-судового Укладення імператора Священної Римської імперії Карла V 1521 року, більш відомого під назвою «Кароліна» в ст. 149 було записано вимоги до суду проводити огляд трупа за участю лікаря¹. Можливість застосування спеціальних знань у судочинстві передбачалася також статтею CXLIX, в якій з метою встановлення факту наявності тілесних ушкоджень регламентувалося проведення судового огляду тіла перед його похованням за участю судді, двох шефенів, судового писаря і одного чи двох хірургів.

Про випадки залучення обізнаних осіб до розслідування злочинів

¹ Торвальд Ю. Сто лет криминалистики. М.: Прогресс, 1973. С. 20-36

згадувалося і в трактаті Бомануара «Кутюми Бовуазі» XII ст., який відноситься до епохи становлення розшукового процесу у Франції; в збережених документах Китаю X-XIII ст., складених за часів Танської і Сунської династій, які засвідчують факти відібрання відбитків пальців рук з метою ідентифікації особи, та в китайській пам'ятці судової медицини «Сі-юань-лу» 1247 року. Ордонанс короля Франції Людовіка XIV 1670 року передбачав порядок виклику лікарів і хірургів з метою проведення огляду поранених та померлих, проведення освідування і порівняння документів¹.

Ретроспективний аналіз становлення інституту обізнаних осіб у Росії свідчить про те, що, починаючи з XV ст., з метою порівняння так званих «подмётных писем» з почерком осіб, які були запідозрені в їх написанні, та встановлення підробки документів стали запрошуватися обізнані особи. Крім цього, в XVI ст. лікарями почали проводитися освідування осіб з метою встановлення тілесних ушкоджень, випадків неправильного призначення ліків, виявлення лікарських помилок. До середини XVII ст. відносяться перші збережені документи про участь лікарів у проведенні зовнішніх оглядів трупів з метою встановлення причин смерті, дослідження ними речовин для визначення їх отрутих та цілющих властивостей, освідування монахами осіб з метою встановлення їх психічного стану, огляд дяками документів з метою встановлення їх достовірності та дослідження почерку в судових справах тощо².

Слід відзначити, що тривалий час законодавча регламентація участі обізнаних осіб у кримінальному судочинстві була відсутньою. Вони здійснювали свою діяльність на підставі указу великого князя або розпорядження призначеного ним судді. Перша згадка про запрошення «сторонних людей» для виконання функцій обізнаних осіб на законодавчому рівні міститься в ст. ст. 272 і 274 «Соборного Уложения» 1649 року. Загальні положення, що стосувались їх залучення до дослідження документів, відображались також в Указе від 9 листопада 1699 року «О порядке исследования подписей на крепостных актах в случае возникшего о подлинности оных спора или сомнения, о писании крепостей поместных и вотчинных делах в поместном приказе, а не на Ивановской площади, и о потребном числе свидетелей для крепостных актов».

Наступні етапи формування інституту обізнаних осіб пов'язані з

¹ Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. СПб.: Равена, Альфа, 1995. 846 с.

² Дулов А.В., Крылов И.Ф. Из истории криминалистической экспертизы в России (экспертиза документов). М.: Государственное издательство юридической литературы, 1960. 166 с.

прийняттям 30 березня 1716 року «Артикула воинского», який передбачав у справах про вбивства розтин лікарями трупів померлих з метою встановлення причини смерті. Можливість використання спеціальних знань регламентувалася і «Экспедицией Заготовления Государственных Бумаг» 1818 року. У першій половині XIX ст. з'явилися роботи російських процесуалістів, які започаткували теорію судової експертизи, сутність якої обумовлювалася розшуковим характером існуючого тоді кримінального процесу. Так, основним способом отримання визнання обвинуваченим своєї вини у скоєнні злочину, що розглядалося як незаперечний доказ, були тортури, які В.Д. Спасович називав «особенной экспертизой». При цьому експерт відіграв роль ката¹.

Подальший розвиток правового регулювання участі обізнаних осіб у судочинстві пов'язаний з прийняттям «Свода законов уголовных», ст. ст. 79-81 якого регламентували проведення лікарями медичного огляду мертвих тіл з метою встановлення причин смерті людини, а ст. 328 формулювала умови визнання «свидетельства медицинских чиновников ... совершенным доказательством». Ст. 197 даного Зводу відносила показання обізнаних осіб до джерел доказів.

«Устав уголовного судопроизводства» 1864 року більш детально врегулював діяльність обізнаних осіб. Вони залучались до участі у кримінальному провадженні в тих випадках, коли для точного встановлення обставин вчиненого злочину були необхідні спеціальні відомості або досвід. У ст. 325 зазначалося: «Обізнані особи запрошуються у тих випадках, коли для точного розуміння обставини, що зустрічається у справі, необхідні спеціальні відомості або досвід у науці, мистецтві, ремеслі, промислі або якому-небудь занятті». А в ст. 326 Статуту говорилося: «Як обізнані люди можуть бути запрошені: лікарі, фармацевти, професори, вчителі, техніки, художники, ремісники, скарбники та особи, які тривалими заняттями у будь-якій службі або галузі набули особливу досвідченість». Вказаний нормативний акт передбачав проведення оглядів та освідувань через обізнаних осіб (ст. ст. 325-355 Статуту), регламентував можливість залучення перекладача (толмача) та особи, яка розуміє знаки глухих і німих, до участі у справі (ст. ст. 410, 450, 730, 731 793 Статуту), а також допит обізнаних свідків (ст. ст. 693, 573 Статуту) і експерта в суді (ст. 695 Статуту).

У Статуті термін «експертиза» не використовувався. Це призвело до можливості залучення обізнаних осіб не лише для проведення досліджень, але й до їх участі у провадженні слідчих дій. Виконання певних

¹ Крылов И.Ф. Судебная экспертиза в уголовном процессе. Л.: Ленинградский орден на Ленина государственный университет им. А.А. Жданова, 1963. 216 с.

досліджень обізнаною особою без участі слідчого було прообразом сучасної експертизи, а їх проведення в присутності слідчого і понятих – прообразом участі спеціаліста в слідчих діях. Сторони могли просити суд про виклик обізнаних осіб як для перевірки вже «проведеного испытання», так і для «определения предмета», що було продовженням формування таких форм використання спеціальних знань як експертиза і допит обізнаних осіб¹.

У XVI-XVII століттях появились вже перші наукові праці з судової медицини, а бурхливий її розвиток почався у XIX ст. У цей же період зароджується і криміналістика.

Так, у 1877 році чиновник британської адміністрації в Індії Вільям Хершель, а в 1879 році шотландський лікар Генрі Фулдс, який викладав японським студентам фізіологію, вперше описали спосіб ідентифікації злочинців за формою папілярних ліній пальців рук, що поклало початок використанню цих знань у роботі поліцейських служб всього світу. Писар поліцейської префектури Парижа Альфонс Бертільон у 1883 році вперше почав використовувати наукові дані антропології і статистики для ідентифікації особи. А одним із основоположників наукових криміналістичних знань вважається австрійський юрист Ганс Грос (1847-1915). Він є творцем першого в світі музею криміналістики у м. Грац.

Процесуальне визначення експертизи як доказу з'явилося у 1808 році у Кримінально-процесуальному кодексі Франції за Імператора Наполеона. Французький криміналіст Бонье характеризував її як «збільшуюче скло». Цей інститут експертизи як форми застосування спеціальних знань отримав подальший розвиток у процесуальному законодавстві XIX ст. Австрії, Італії, Росії, Німеччини та інших країн. А.Ф. Коні у статті «Суд – наука – мистецтво» розкрив картину широкого застосування спеціальних знань у судовій діяльності того часу. Він відмічав, що «судова практика дуже часто примушує звертатися до спеціальних досліджень, зосереджуючи у них центр ваги справи, або звертатися за допомогою до обізнаних людей, тобто експертів, у різних спеціальних галузях знань, мистецтв і ремесел» [63].

Спочатку, як було сказано, експертами виступали особи, які володіли медичними знаннями і давали свої висновки щодо факту смерті потерпілих тощо. З часом спектр і сфера застосування спеціальних знань значно розширилися. Разом з цим розвивалися і наукові погляди

¹ Уставъ уголовного судопроизводства. Систематический комментарий. При участии: А.О. Кони, В.К. Случевского и др. (Подъ общей ред. проф. М.Н. Гернета). М.: Издательство М.М. Зива, Т-во Типографии А.И. Мамонтова, 1914. Вып. III. 944 с.

на цей інститут кримінального судочинства. Експертизу почали розглядати як вид особистого огляду, а експерта – як інструмент у руках слідчого і судді, які його проводять. Завзятим прихильником цієї теорії у ХІХ ст. був французький криміналіст Е. Боньє. Ця теорія була народжена середньовічним інквізиційним кримінальним судочинством, коли при огляді разом з суддями були присутні обізнані особи у певній галузі знань.

Після 1917 року у процесуальному законодавстві колишніх радянських республік, що входили до складу Радянського Союзу, у тому числі України, передбачалася єдина форма застосування спеціальних знань – експертиза. Але у 1949 році А.І. Вінберг вперше у Радянському Союзі порушив питання про введення у кримінальний процес поряд з експертом такої особи як, спеціаліст, функції котрого повинні бути відмінні від функцій експерта¹. У цьому напрямі почала розвиватися наука про спеціальні знання та форми їх застосування.

Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР 1927 року передбачив участь лише деяких спеціалістів (перекладачів, лікарів та педагогів) при проведенні слідчих дій (ст.ст. 66, 162, 190).

У Кримінально-процесуальному кодексі Української РСР 1960 року, що замінив попередній та діяв в Україні до 2012 року, спочатку також участь спеціалістів у розслідуванні злочинів обмежувалась тільки окремими слідчими діями: огляд трупа; ексгумація трупа; судово-медичне освідчення особи; допит осіб, які не володіють мовою, якою ведеться судочинство, сліпих, глухонімих, неповнолітніх; проведення ревізії. Але широке практичне використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних справ та його наукове обґрунтування спонукало законодавця до внесення відповідних змін у процесуальне законодавство. 30 серпня 1971 року цей Кодекс доповнено ст.ст. 1281 і 2701, які допускають спеціалістів до участі у всіх слідчих та судових діях.

Прийнятий 13.04.2012 року Кримінальний процесуальний кодекс практично не змінив процесуального становища експерта та спеціаліста, але, одночасно, конкретизував їх процесуальні права та обов'язки у зв'язку з впровадженням змагальної системи кримінального процесу. Участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій регламентована ст.ст. 71, 72, 79, 80, 83, 105, 122, 126, 228, 236, 237, 240, 245, 262, 266, 327, 329, 357, 358, 359, 360, 361, 496, 517 КПК України. Процесуальний статус експерта, порядок призначення та проведення експертизи регламентовано ст.ст. 69, 70, 79, 101, 102, 122, 242-245, 327, 332, 486,

¹ Вінберг А.И. Основные принципы советской криминалистической экспертизы. М.: Госюриздат, 1949.

509, 518 КПК України. З означеної кількості статей помітно, що законодавче забезпечення процесу використання спеціальних знань у кримінальному провадженні вдосконалюється, що є позитивним.

Зазначене дозволяє зробити висновок про те, що використання спеціальних знань у процесі кримінально-процесуального пізнання, є процесуальний інститут, який склався історично. Протягом всього періоду його розвитку вони слугували успішному вирішенню завдань кримінального судочинства, підвищенню якості досудового слідства

1.2. Сутність та форми використання спеціальних знань

Під знаннями у наукознавстві і філософії розуміють упорядкований у систему і перевірений суспільно-історичною практикою та засвідчений логікою результат процесу пізнання дійсності у свідомості людини у вигляді уявлень, суджень, понять, теорій.

Знання традиційно поділяються на буденні (життєві, загальнодоступні) та наукові. Буденні знання ґрунтуються на життєвій практиці, здоровому глузді та індивідуальному досвіді окремих людей. Наукові знання є системою глибокого пізнання процесів та явищ об'єктивної дійсності, їх зв'язків, яка за допомогою понять, суджень і теорій розкриває закони розвитку природи та суспільства.

У процесі навчання людина оволодіває певними знаннями, вміннями і навичками. Кінцевою метою навчання є отримання освіти. Освіта буває загальна і спеціальна. Загальну освіту людина отримує незалежно від того, яку освіту вона збирається отримати в майбутньому. Вона є базою спеціальної освіти, оскільки спрямована на засвоєння основ наук, придбання навичок та вмінь, необхідних для всебічного розвитку особистості. Спеціальна освіта дозволяє людині у результаті відповідної підготовки і досвіду роботи отримати знання, необхідні для окремого виду діяльності в межах конкретної спеціальності. Для ефективної професійної діяльності людині крім знань необхідно володіти необхідними вміннями і навичками.

Навички – дії, які характеризуються автоматизмом і досягаються неодноразовим виконанням дій певного виду. Вони дозволяють точно, швидко та економно виконувати операції в усіх видах людської діяльності. За наявності навичок діяльність людини стає продуктивнішою.

Умінням називається елементарний рівень виконання дій, коли ще немає автоматизму, а є необхідність деякою мірою контролювати свої дії. Під вмінням також розуміють майстерність людини в певному виді

діяльності, можливість ефективно діяти в різних умовах відповідно до поставлених цілей. Вміння не можливе без використання досвіду і певних знань, без знання немає вміння, це дві неподільно пов'язані частини будь-якої дії.

Систему наукових знань складають суспільні, природничі, математичні і технічні знання. Кожна група знань поділяється на дві підсистеми: загальнотеоретичні (фундаментальні) та прикладні (спеціальні) знання. Водночас останні як підсистеми цілісної системи знань є системами для своїх підсистем: науки, техніки, мистецтва, ремесла.

Викладені положення потребують розглянути поняття і сутність саме терміна «спеціальні знання», який розглядається у кримінально-процесуальному законодавстві та юридичній літературі. Водночас зазначимо, що роз'яснення цього терміна у Кримінальному процесуальному кодексі України поки що не відображено і залишається дискусійним серед науковців.

З визначень випливає, що не є спеціальними знання буденні, загальножиттєві. Цілі, які стоять перед буденними і науковими знаннями, є різними. Буденне знання встановлює й описує факти, не розкриваючи їх сутності, не завжди відповідає науковим уявленням про ті чи інші предмети, іноді буває невірним. Безумовно, використовувати такі знання у процесі розслідування злочинів неможливо. Наукові знання спрямовані на встановлення об'єктивної істини, виявлення закономірностей природи і суспільства, виникнення та функціонування такого соціального явища, як злочинна діяльність і повинні використовуватись для розслідування злочинів.

Не належать до спеціальних також і юридичні знання. Не треба вважати спеціальними знання щодо кримінально-правової оцінки фактичних обставин провадження і вирішення питань кримінально-процесуального характеру. Але деякі правові знання є також водночас і спеціальними. І тому поняття спеціальних знань в інших галузях права має відрізнитись. Для правознавця, наприклад, в галузі банківського права кримінально-процесуальні знання будуть спеціальними і навпаки.

Виникає питання, чи є знання в галузі криміналістики спеціальними, адже суб'єктами застосування цих знань можуть бути слідчі, оперативні працівники, спеціалісти. Криміналістика належить до спеціальних юридичних наук. Криміналістичні знання являють собою систему взаємопов'язаних юридичних і природно-технічних наукових знань. Саме сукупність природно-технічних наукових знань прийнято називати спеціальними техніко-криміналістичними знаннями в процесуально-правовому значенні. До спеціальних належать криміналістичні

знання, які стосуються виявлення, фіксації, вилучення та дослідження доказів, а також знання щодо предмета відповідних галузей криміналістичних експертиз: балістичних, дактилоскопічних, почеркознавчих, автотехнічних, бухгалтерських тощо.

Знання в галузі криміналістики прийнято вважати професійними знаннями слідчого. Це вірне твердження стосовно правової природи криміналістики та слідчої практики, а також її призначення сприяти своїми засобами і методами розслідуванню злочину. Але не можна вимагати від слідчого поглиблених знань з окремих галузей криміналістичної техніки та судової експертизи. Саме ці знання, які називають спеціальними, найчастіше використовують спеціалісти, експерти та інші обізнані особи, які беруть участь у розслідуванні злочинів.

Важливою рисою спеціальних знань у кримінально-процесуальному значенні є мета їх використання. Вони застосовуються для доказування, яке проводиться в установленому законом порядку, а також для непроцесуального застосування під час проведення оперативно-розшукових заходів. Метою застосування спеціальних знань також є сприяння збиранню доказової і орієнтуючої інформації для розслідування і попередження злочину, а також розробка тактичних і технічних засобів та методів її збирання. Застосовувати спеціальні знання можуть не тільки обізнані особи (експерти, спеціалісти), але й особи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність та слідчі, хоча результати їх застосування будуть мати різне процесуальне значення.

Дослідники запропонували багато визначень спеціальних знань, що використовуються у кримінальному судочинстві. Вважаючи більшість висловлених науковцями думок такими, що достатньою мірою розкривають суть, мету та напрямки використання спеціальних знань, зазначимо основні критерії визначення поняття спеціальних знань.

Отже, при визначенні спеціальних знань слід враховувати, що:

- 1) спеціальні знання є неюридичними, за винятком означеного вище, тобто знання, що є не професійними для слідчого, працівників оперативних підрозділів, прокурора, судді;
- 2) повинні базуватись на досягненнях науки, не бути загальновідомими;
- 3) за способом здобуття спеціальні знання набуваються або теоретичним засвоєнням певної інформації, або періодичними практичними заняттями окремим видом роботи;
- 4) метою використання спеціальних знань є сприяння вирішенню завдань кримінального судочинства.

Узагальнюючи, можна надати визначення терміна «спеціальні знання».

Спеціальні знання – сукупність теоретичних знань і практичних

умінь і навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті фахової підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розслідування та попередження злочинів.

На сучасному етапі немає єдиної думки щодо форм використання спеціальних знань, її кількості, процесуальної регламентації, змісту та класифікації. Доцільно розрізняти процесуальні і непроцесуальні форми використання спеціальних знань. **Процесуальними** слід вважати такі форми, що прямо передбачені законом, а саме: а) участь спеціаліста у кримінальному провадженні; б) проведення судових експертиз. **Непроцесуальними** слід вважати спеціальні знання не за межами кримінального процесу, а ті, що прямо не передбачені законом. Такими формами є: а) відомчі розслідування, перевірки технічного стану; б) проведення досліджень об'єктів безпосередньо на місці події; в) консультаційно-довідкова допомога; г) надання технічної допомоги в підготовці технічних засобів, виконанні трудомістких робіт; д) використання допомоги обізнаних осіб при проведенні оперативно-розшукових заходів.

Законодавець дозволяє застосування будь-яких видів спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла. Це цілком справедливо, оскільки нормами кримінального права врегульовано значну кількість суспільних відносин, а пізнання причин та обставин їх порушення у процесі слідства може вимагати застосування різних за змістом спеціальних знань, досвіду та навичок. Не менш важливим аргументом є те, що людство у своєму розвитку постійно збагачується все новими і новими знаннями у різних галузях, тому дати в законі їх вичерпний перелік неможливо.

1.3. Суб'єкти використання спеціальних знань

Досудове розслідування здійснюється у межах і з чіткою регламентацією норм КПК України. Відповідно до форм використання спеціальних знань та чинного законодавства, суб'єктами, які ними володіють є **експерт** (ст. 69 КПК) і **спеціаліст** (ст. 71 КПК).

Відповідно до ст. 71 КПК України «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення

експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду». Цією ж статтею окреслено права спеціаліста та обов'язки, що на нього покладаються.

«Спеціаліст має право:

- 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду;
- 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням;
- 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;
- 4) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;
- 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;
- 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Спеціаліст зобов'язаний:

- 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади;
- 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань;
- 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків;
- 4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом».

Виходячи із високого процесуального статусу слідчого як головної і незалежної процесуальної фігури на досудовому слідстві, спеціаліста потрібно розглядати з точки зору його допоміжного статусу у діяльності суб'єкта розслідування. Слідчий може залучити будь-якого спеціаліста в залежності від виду спеціальних знань, що необхідні при проведенні тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії. Головним критерієм підбору спеціалістів для участі в слідчих (розшукових) діях є наявність у них відповідних спеціальних знань.

На досудовому розслідуванні частіше за все залучаються спеціалісти-криміналісти, якими є працівники органів досудового розслідування поліції або Експертної служби МВС. Відповідно до «Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування полі-

ції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події», затвердженої наказом МВС України від 03.11.2015 № 1339 спеціалістами є «інспектори-криміналісти, старші інспектори-криміналісти, техніки-криміналісти, а в разі утворення секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій – керівники зазначених секторів, які входять до структури відповідних органів досудового розслідування, та працівники Експертної служби МВС у складі спеціалізованої пересувної лабораторії, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок та залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування».

Іншим суб'єктом використання спеціальних знань є експерт. Відповідно до ст. 69 КПК України «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого». Цією ж статтею окреслено права експерта та обов'язки, що на нього покладаються.

«Експерт має право:

- 1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;
- 2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;
- 3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;
- 4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання;
- 5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;
- 6) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим

обов'язком особи, яка залучена як експерт;

7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

8) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу».

Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову має бути вмотивованою.

«Експерт зобов'язаний:

1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його;

2) прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту;

3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;

4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати;

5) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом».

Експерт невідкладно повинен повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів. У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб.

У відповідності до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ. До державних спеціалізованих установ належать:

– науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;

- науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;
- експертні служби: Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України¹.

Охарактеризуємо зазначених суб'єктів відповідно покладених на них завдань та виконуваних функцій.

До сфери управління МЮ України належить вісім науково-дослідних установ судових експертиз до складу яких входять дванадцять відділень, а саме: Київський НДІСЕ (відділення у містах Вінниця, Тернопіль, Черкаси, Чернігів, Житомир, Хмельницький); Харківський НДІСЕ (відділення у містах Севастополь, Полтава, Суми); Одеський НДІСЕ (відділення у містах Кіровоград, Миколаїв, Херсон); Донецький НДІСЕ (відділення у місті Луганськ); Львівський НДІСЕ (відділення у місті Луцьк); Кримський НДІСЕ; Дніпропетровський НДІСЕ (відділення у місті Запоріжжя); Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності. Відділення, що входять до складу науково-дослідних судово-експертних установ є територіально відокремленими структурними підрозділами без права юридичної особи, які знаходяться поза межами розташування установи за відповідною юридичною адресою. Відділення діють відповідно до Статутів науково-дослідних судово-експертних установ та положення про них, мають відокремлену організаційну структуру та діють за дорученням керівника експертної установи.

Метою діяльності експертних установ МЮ України є задоволення потреб органів досудового розслідування, судових органів, інших державних органів, а також юридичних та фізичних осіб у забезпеченні їх незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки. Разом з тим, експертними установами МЮ України, згідно статутних завдань для вирішення питань поза межами судочинства із застосуванням засобів і методів судової експертизи на замовлення юридичних і фізичних осіб виконуються експертні дослідження. Проведення експертиз експертними підрозділами МЮ України регламентується Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 № 53/5. Відповідно до Інструкції «Основними видами (підвидами) експертизи є:

1.2.1. Криміналістична: почеркознавча; лінгвістична експертиза

¹ Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

мовлення; технічна експертиза документів; експертиза зброї та слідів і обставин її використання; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; експертиза голограм; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів; наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин); біологічна.

1.2.2. Інженерно-технічна: інженерно-транспортна (автотехнічна, транспортно-трасологічна, залізнично-транспортна); дорожньо-технічна; будівельно-технічна; оціночно-будівельна; земельно-технічна; оціночно-земельна; експертиза з питань землеустрою; пожежно-технічна; безпеки життєдіяльності; гірничотехнічна; інженерно-екологічна; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; телекомунікаційна.

Поряд із вказаними видами інженерно-технічних експертиз експертними установами можуть проводитись також інші їх види (підвиди) та комплексні технічні дослідження із залученням відповідних фахівців у певних галузях знань, у тому числі авіаційного та водного транспорту.

1.2.3. Економічна: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій.

1.2.4. Товарознавча: машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; автотоварознавча; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння.

1.2.5. Експертиза у сфері інтелектуальної власності: літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності.

1.2.6. Психологічна.

1.2.7. Мистецтвознавча.

1.2.8. Екологічна.

1.2.9. Військова».

Крім того у експертних установах МЮ України проводиться нау-

кова діяльність, що спрямована на підвищення ефективності наукових досліджень в галузі судової експертизи, розробку найбільш досконалих методик і методів судової експертизи для максимального використання її можливостей при розслідуванні кримінальних проваджень, судовому розгляді кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних справ та справ про адміністративні правопорушення. З цією метою експертні установи проводять пошукові дослідження, вивчають досягнення світової науки, теорію і практику судової експертизи України і зарубіжжя, а також проводять апробацію та впроваджують в експертну практику результати науково-дослідних робіт. Також експертними установами МЮ України здійснюється підготовка фахівців в галузі судової експертизи та підвищення кваліфікації експертних кадрів, науково-інформаційна та методична діяльність в галузі судової експертизи та міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи.

Державні спеціалізовані установи МОЗ України забезпечують правоохоронні органи і суди судово-медичними та судово-психіатричними експертизами. До вказаних установ належать бюро судово-медичних експертиз та судово-психіатричні установи. Систему бюро судово-медичної експертизи становлять Головне бюро судово-медичної експертизи МОЗ України, яке здійснює загальне науково-методичне керівництво, а також Республіканське бюро судово-медичної експертизи МОЗ Автономної республіки Крим, бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних державних адміністрацій. До складу Республіканського та обласних бюро судово-медичної експертизи входять також міські, районні та міжрайонні відділення.

Діяльність бюро судово-медичних експертиз регулюється наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6, який затверджує низку інструкцій та положень, що регулюють проведення різних видів судово-медичної експертизи та діяльність окремих її суб'єктів. Відповідно до нього основними завданнями бюро судово-медичної експертизи є забезпечення та проведення судово-медичних експертиз трупів у випадках насильницької смерті або при підозрі на застосування насильства, а також за інших обставин, що обумовлюють необхідність проведення такої експертизи; судово-медичної експертизи потерпілих, обвинувачених та інших осіб для визначення характеру та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, щодо статевих злочинів; судово-медичної експертизи речових доказів судово-медичної експертизи за матеріалами кримінальних проваджень та цивільних справ, забезпечення участі судово-медичних експертів у судових засіданнях, а також як спеціалістів при проведенні невідкладних та інших слідчих дій. Вказані

дослідження проводяться за напрямками: судово-медична експертиза, судово-медична криміналістика, судово-медична гістологія, судово-медична імунологія, судово-медична токсикологія, судово-медична цитологія. Крім того важливими завданнями бюро судово-медичних експертів є підвищення якості експертизи шляхом впровадження у судово-медичну практику нових методів дослідження, що затверджені МОЗ України та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів шляхом періодичного проходження підготовки в інститутах удосконалення лікарів та інших відповідних закладах охорони здоров'я.

Судово-психіатричні експертизи відповідно наказу МОЗ України від 08.10.2007 № 397 проводиться Українським науково-дослідним інститутом соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України, центрами судово-психіатричних експертиз, амбулаторними та стаціонарними відділеннями, які є структурними підрозділами психіатричних лікарень, психоневрологічних диспансерів. Судово-психіатрична експертиза може проводитись амбулаторно (у тому числі посмертно), стаціонарно та у судовому засіданні. Предметом експертизи є визначення психічного стану осіб у конкретні проміжки часу і відносно певних обставин, що становлять інтерес для органів слідства та суду. Об'єктами експертизи є: підозрювані, стосовно яких у слідчих органів виникли сумніви щодо їх психічної повноцінності; обвинувачені та підсудні, стосовно яких в органах слідства та суду виникли сумніви щодо їх осудності або можливості за психічним станом брати участь у слідчих діях чи судовому засіданні; свідки і потерпілі, стосовно яких в органах слідства та суду виникли сумніви щодо їх психічної повноцінності; потерпілі, стосовно яких вирішується питання про взаємозв'язок змін у їхньому психічному стані зі вчиненими щодо них протиправними діями (безпорадний стан та заподіяння шкоди здоров'ю); позивачі, відповідачі та інші особи, стосовно яких вирішується питання про їхню дієздатність; позивачі, стосовно яких вирішується питання про їх психічний стан у певні проміжки часу, про обґрунтованість установленого раніше психіатричного діагнозу та прийнятих щодо них медичних заходів; матеріали кримінального провадження або цивільної справи, медична документація, аудіовізуальні матеріали та інша інформація про психічний стан особи, відповідно якої проводиться експертиза.

Одним з основних суб'єктів експертного забезпечення досудового розслідування є Експертна служба МВС, яку утворено постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 р. № 988 на базі Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС та експертно-криміналістичних підрозділів при головних управліннях МВС у

Криму, м. Києві, Київській області, Управліннях МВС в областях, м. Севастополі і на транспорті. Експертна служба МВС України є системою державних спеціалізованих установ судової експертизи, діяльність якої спрямовується і координується МВС України. Експертна служба МВС безпосередньо підпорядковується Міністру внутрішніх справ України. Експертна служба МВС України складається з Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України та територіальних підрозділів – науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів. Положенням про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затвердженим наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1343 окреслено основні завдання, що нею вирішуються:

- 1) здійснення судово-експертної діяльності;
- 2) забезпечення залучення працівників Експертної служби МВС до досудового розслідування та судового розгляду;
- 3) у межах компетенції проведення експертних досліджень на договірних засадах з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених Законом України «Про судову експертизу»;
- 4) проведення сертифікаційних та інших випробувань, а також оцінки відповідності продукції, процесів і послуг, виконання інших робіт у межах своєї компетенції;
- 5) проведення відповідно до законодавства оцінки майна, майнових прав та здійснення професійної оціночної діяльності;
- 6) забезпечення функціонування обліку знарядь кримінальних правопорушень та інших об'єктів;
- 7) забезпечення функціонування інформаційно-пошукових систем, обробка персональних даних у межах повноважень, визначених законом, забезпечення режиму доступу до інформації;
- 8) здійснення спеціальних вибухотехнічних робіт з пошуку і знешкодження вибухонебезпечних предметів, пристроїв, що використовуються в терористичних цілях;
- 9) підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників Експертної служби МВС як судових експертів, спеціалістів-криміналістів і спеціалістів-вибухотехніків.

У підрозділах Експертної служби МВС України проводяться такі види судової експертизи: почеркознавча та лінгвістична; технічна експертиза документів; експертиза зброї; трасологічна; вибухово-технічна; фототехнічна; портретна та голографічних зображень; відео-, звукозапису; матеріалів, речовин та виробів; біологічна; інженерно-транспортна; безпеки життєдіяльності; будівельно-технічна; земельно-технічна; пожежно-

технічна; комп'ютерно-технічна; оціночно-будівельна; залізнично-транспортна; оціночно-земельна; гірничотехнічна; дорожньо-технічна; телекомунікаційна; електротехнічна; експертиза з питань землеустрою; економічна; товарознавча; автотоварознавча; транспортно-товарознавча; експертиза військового майна; експертиза у сфері інтелектуальної власності; психологічна; гемологічна; мистецтвознавча¹.

Експертними підрозділами Служби безпеки України, відповідно до Указу Президента України від 02.04.2009 № 213 є Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз та експертні підрозділи СБУ в областях. Інститут є державною спеціалізованою експертною науково-дослідною установою, яка проводить наукову, науково-технічну, науково-організаційну, судово-експертну діяльність, виконує функції експертної служби СБУ, забезпечує виготовлення спеціальних технічних засобів і спецтехніки й бере участь у їх впровадженні. На сьогодні Інститут виконує завдання за такими основними напрямками: здійснення технічного регулювання у сфері спеціальної техніки в частині забезпечення ліцензування господарської діяльності з їх розроблення та виготовлення; створення спеціальних технічних засобів і спецтехніки для потреб органів і підрозділів СБУ, інших суб'єктів оперативно-розшукової діяльності; проведення судових експертиз та експертних досліджень для органів і підрозділів СБУ, інших правоохоронних органів та суду; здійснення попередньої ідентифікації товарів у сфері державного експортного контролю. Інститут виконує також інші функції, зазначені у відомчих нормативно-правових актах з обмеженим доступом, тому не підлягають розголошенню.

Державна прикордонна служба має у своєму складі експертні підрозділи, які відповідно до ст. 20 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» проводять експертизу паспортних документів, що згідно із законодавством використовуються під час перетинання державного кордону України. Відповідно до Інструкції про порядок проведення судових експертиз та експертних досліджень паспортних документів Головним експертно-криміналістичним центром Державної прикордонної служби України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 18.11.2013 № 1109 експертизи проводяться судовими експертами Головного експертно-криміналістичного центру Державної прикордонної служби України, які мають вищу освіту у відповідній галузі знань, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціа-

¹ Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08.02.2017 № 102 «Про затвердження положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС»

ліста, пройшли відповідну підготовку, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної експертної спеціальності й внесені до державного Реєстру атестованих судових експертів. Головним експертно-криміналістичним центром Державної прикордонної служби України проводиться технічна експертиза документів за такими напрямками: експертиза реквізитів документів та експертиза друкарських форм.

До судово-експертної служби Збройних Сил України належать такі судово-експертні установи: Центр судових експертиз Міністерства оборони України у Києві; судово-медичні лабораторії оперативних командувань (Західного – у Львові, Південного – у Одесі і Північного – у Харкові); судово-медична лабораторія Військово-Морських Сил України у Севастополі. Всі ці судово-експертні установи входять до складу медичної служби Збройних Сил України. Загальне керівництво судовою експертизою у Збройних Силах України здійснює начальник Центру судових експертиз Міністерства оборони України – головний судово-медичний експерт Міністерства оборони України. Керівництво судовою експертизою на території оперативних командувань здійснює начальник судово-медичної лабораторії, а у Військово-Морських Силах – начальник судово-медичної лабораторії Військово-Морських Сил. Головними завданнями судових експертів судово-експертних установ Збройних Сил України є: виконання судових експертиз за вимогами органів дізнання Збройних Сил України та інших військових формувань України, правоохоронних органів, суду; наукова розробка актуальних питань судової експертизи; вивчення травматизму та смертності від травм у Збройних Силах України та інших військових формуваннях України, надання рекомендацій командуванню військових частин щодо їх попередження; контроль за якістю медичного обслуговування у військових частинах, військово-медичних закладах за даними судово-медичних експертиз; надання консультацій з питань судової експертизи для правоохоронних органів, суду та командування військових частин; участь у підготовці судово-медичних експертів для Збройних Сил України.

Експертні підрозділи Збройних сил України здійснюють свою діяльність відповідно до Інструкції з організації судової експертизи у Збройних Силах України на мирний час, а також наказів та директив міністра оборони України, начальника Генерального штабу Збройних Сил України, начальника Головного військово-медичного управління Міністерства оборони України, розпоряджень та методичних вказівок головного судово-медичного експерта Міністерства оборони України, нормативних актів щодо судової експертизи, які затверджені МОЗ та МЮ України.

У судово-експертних установах Збройних Сил України проводять

судово-медичні і криміналістичні експертизи, зокрема: судово-медичну експертизу трупів; судово-медичну експертизу живих осіб; судово-медичну імунологічну та токсикологічну експертизу речових доказів; медико-криміналістичну експертизу; балістичну та експертизу вибухових пристроїв; трасологічну експертизу; техніко-криміналістичну експертизу документів; експертизу холодної зброї. У Центрі судових експертиз Міністерства оборони України виконують також судові автотехнічні експертизи. В разі необхідності у всіх вказаних вище судово-експертних установах може бути організовано проведення й інших видів судових експертиз.

?

Контрольні питання:

1. *Основні етапи формування інституту спеціальних знань.*
2. *Поняття «спеціальних знань» у кримінальному провадженні.*
3. *Мета та завдання, що вирішуються з використанням спеціальних знань.*
4. *Характеристика процесуальних форм використання спеціальних знань.*
5. *Характеристика непроцесуальних форм використання спеціальних знань.*
6. *Загальна характеристика суб'єктів використання спеціальних знань.*
7. *Основні функції науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України.*
8. *Судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України, їх завдання та функції.*
9. *Характеристика експертних служб Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.*

Т

Теми рефератів

1. *Становлення, розвиток та сучасний стан інституту «спеціальних знань» в Україні.*
2. *Поняття спеціальних знань та форми їх використання у кримінальному судочинстві.*
3. *Використання спеціальних знань в зарубіжних країнах.*

Розділ 2

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

2.1. Залучення спеціалістів при огляді місця події

Огляд це слідча дія, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єктів з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення у справі¹. Огляд належить до числа початкових, неповторних та незамінних слідчих дій. Під час огляду місця події оглядають усі об'єкти, які можуть мати відношення до злочину, залежно від конкретної слідчої ситуації, за внутрішнім переконанням слідчого. Тому інформативність слідчого огляду набагато вища ніж інших слідчих (розшукових) дій.

Слідчий огляд є однією з першочергових та невідкладних слідчих (розшукових) дій, яка регламентується ст.ст. 237-239 КПК України. Загальні правила і умови проведення слідчого огляду викладені у ст. 237 КПК України: «З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів». Цією ж статтею передбачено участь спеціаліста при проведенні слідчої (розшукової) дії та окреслено завдання, що входять у компетенцію спеціаліста: «З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів. При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження». Зазначені дії слідчого та спеціаліста проводяться для вирішення завдань огляду з метою встановлення обставин вчиненого злочину. В залежності від виду злочину обставини, що підлягають встановленню, дослідженню та доказуванню є специфічними, але най-

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. / За ред. В.Ю. Шепітька. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2001. С. 217.

більш типовими з них визначають такі: чи мав місце злочин; чи вчинено злочин там, де проводиться огляд місця події; які шляхи проникнення осіб на місце події, шляхи їх відходу, транспортні засоби, куди вказують сліди, за якими можливо організувати переслідування; кількість осіб, що знаходились на місці події, їх ознаки; протягом якого часу знаходились учасники події на місці події; час вчинення злочину; який пункт території або приміщення, що оглядається є місцем події, в якому положенні знаходились злочинець і потерпілий у момент нанесення тілесних пошкоджень; які похідні дії вчинено на місці події (приховування або фальсифікація слідів); які сліди з місця події залишились на злочинці та інші. Вирішення більшості з зазначених завдань можливо лише після проведення ретельного дослідження обстановки місця події, для чого власно і залучаються різного роду спеціалісти.

Здебільшого як спеціалісти залучаються інспектори-криміналісти слідчих відділів НП та експерти НДЕКЦ МВС України в областях. Під час огляду та ексгумації трупа (ст.ст. 238, 239 КПК України) обов'язкова присутність спеціаліста з судової медицини у якості якого на практиці виступають судово-медичні експерти МОЗ України. Допомога спеціалістів необхідна на всіх етапах розслідування при проведенні таких слідчих (розшукових) дій: огляді (ст. 237) – майже обов'язково; допиті (ст. 224), обшуку (ст. 234), пред'явленні для впізнання (ст.ст. 228, 229, 230), слідчому експерименті (ст. 240), освідуванні (ст. 241), призначенні експертизи (ст. 242), отриманні зразків для експертизи (ст. 245) – за необхідності. На наш погляд, можливо залучення спеціалістів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: аудіо-, відео контролю особи (ст. 260); огляду і виїмки кореспонденції (ст.ст. 261, 262); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264); обстеженні публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267); установленні місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); спостереженні за особою, річчю або місцем (ст. 269); аудіо-, відео контролю місця (ст. 270); негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274).

Види допомоги спеціаліста поділяються на криміналістичну, консультативну, методичну та технічну. Криміналістична допомога полягає у підготовці, організації та проведенні певної слідчої (розшукової) дії; виявленні, фіксації, вилученні доказів, підборі зразків для експертного дослідження. Методична допомога полягає у роз'ясненнях при проведенні слідчої дії з боку спеціаліста термінології, що використовується в окремій галузі знань, правильних назв вилучених об'єктів або їх частин.

Іноді при складанні протоколу слідчий записує цю інформацію під диктовку спеціаліста. При наданні зазначеної допомоги слідчий отримує нові спеціальні знання, підвищує свій професіональний досвід. Технічна допомога полягає у здійсненні допомоги слідчому при використанні техніко-криміналістичних засобів у процесі проведення слідчих (розшукових) дій; огляді, виявленні, фіксації, вилученні речових доказів; складанні схем, креслень тощо. Консультативна допомога виражається в усних роз'ясненнях, довідках зі спеціальних питань, що можуть виникнути або виникають при підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій, процесуальному оформленні їх результатів. Спеціаліст-криміналіст надає всі ці види допомоги.

Дії спеціалістів-криміналістів у залежності від стадії огляду, на наш погляд, достатньо повно регламентовано Інструкцією про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події¹. Основні завдання спеціалістів-криміналістів містяться у п. 3-12 Інструкції: «3) на початку огляду слідчий спільно зі спеціалістами визначають межі та порядок проведення огляду, після чого спеціаліст здійснює фотографування та відеозйомку місця події; 4) після отримання доручення слідчого на проведення динамічної стадії ОМП та завдання на виявлення слідової інформації спеціалісти визначають алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення, після чого узгоджують свої дії із слідчим та за його погодженням приступають до проведення ОМП; 5) дії спеціалістів, які безпосередньо пов'язані з виявленням, закріпленням та вилученням слідів і речових доказів, здійснюються відповідно до тактики огляду місця події та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; 6) перед переміщенням об'єкта (з метою огляду та виявлення слідової інформації) спеціалістом здійснюється його вузлова фотозйомка; 7) під час проведення пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні технічні засоби та використовують насамперед неруйнівні методи їх виявлення, а в разі недосягнення позитивного результату – руйнівні методи виявлення слідової інформації; 8) перед використанням руйнівних методів пошуку слідів спеціалісти повинні отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначитися з пріоритетом слідової інформації, яка підлягає виявленню, з метою подальшого проведення

¹ Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця : затв. наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1339. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>

експертних досліджень у лабораторних умовах; 9) про вжиті заходи та факти виявлення слідової інформації спеціалісти інформують слідчого. Під час огляду здійснюються фотографування та вилучення виявлених об'єктів, фіксуються методи їх виявлення із зазначенням про це у протоколі ОМП; 10) під час фіксації виявленої слідової інформації в протоколі спеціалісти надають допомогу слідчому в описі специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх локалізація, спосіб виявлення); 11) за можливості сліди вилучаються разом з об'єктами-слідоносцями. У разі неможливості вилучення слідової інформації з об'єктом-слідоносцем спеціалістом здійснюється їх фотографування за правилами масштабної фотозйомки та виготовлення копій (відбитків та зліпків) цих слідів. Уся слідова інформація, об'єкти-слідоносці та інші предмети упаковуються за допомогою спеціаліста згідно з установленими вимогами та передаються слідчому, який здійснює огляд; 12) спеціаліст відповідає за якість та повноту виконання отриманих від слідчого або керівника органу досудового розслідування доручень під час проведення ОМП».

Спеціаліст-криміналіст на місці події повинен діяти у тісній взаємодії зі слідчим та іншими учасниками слідчо-оперативної групи. Взаємодія слідчого з учасниками огляду починається на підготовчому етапі ще до виїзду на місце події, що дає можливість заздалегідь з'ясувати склад СОГ та професійні можливості співробітників. Спеціаліст-криміналіст при підготовці до огляду місця події на запрошення слідчого бере участь в обговоренні наявної інформації про подію злочину, порядок передбачуваних дій при огляді місця події, висловлює свою думку про доцільність залучення інших фахівців і використання технічних засобів. Отримавши інформацію про подію злочину, спеціаліст готує необхідні інструменти, прилади, довідкові матеріали до початку проведення конкретних дій і надання допомоги слідчому.

Керівником групи, безумовно, є слідчий. Але в питаннях збирання слідів та інших речових доказів компетентнішим є спеціаліст-криміналіст, який володіє спеціальними знаннями, що відсутні у слідчого. Тому поради спеціаліста з питань, щодо організації, ходу і результатів роботи зі слідами, обов'язково повина бути врахована слідчим. Спеціалісту-криміналісту важливо тактично грамотно побудувати свою роботу в ході огляду місця події. Огляд місця за кожною конкретною подією має свої особливості, але робота спеціаліста-криміналіста практично завжди зводиться до заздалегідь розробленого алгоритму дій.

Передусім, прибувши на місце події, спеціаліст переконується в тому, що організована охорона місця події, разом із слідчим визначає

межі огляду і вживає заходи до того, щоб ніхто із сторонніх не знаходився цих межах. Визначення меж огляду проводиться, як правило, одночасно з проведенням орієнтуючої та оглядової фотозйомки. Потім він разом із слідчим і понятими, які рухаються строго по шляху, вже пройденому спеціалістом, поступово обходить територію у межах огляду, виявляючи, фіксуючи і вилучаючи сліди і інші речові докази з поверхні підлоги або ґрунту, на яку належить ступити і які можуть бути змінені або знищені при просування складу слідчо-оперативної групи.

Звільнивши таким чином коридор для переміщення територією місця події, спеціаліст, по можливості з особою, інформованою про звичайне розташування предметів (господарем помешкання, матеріально відповідальною особою в магазині та ін.), обходить цю територію, з'ясуєючи при цьому, які з предметів, що раніше знаходилися тут, відсутні, звичне положення яких змінено тощо. Якщо немає можливості використати показання вказаних осіб, спеціаліст виконує цю роботу самостійно, визначаючи зміну положення предметів або їх відсутність по видимих або слабо видимих слідах (аномальне розташування предметів, пилові сліди нашарування, відшаровування, порушена павутина, подряпини на поверхні і ін.). За підсумками обходу спеціаліст, аналізуючи виявлені ним сліди, ознаки переміщення осіб, предметів і ін., складає власне уявлення про те, що сталося – модель події, виходячи з якої визначає передбачувані місця розташування невидимих слідів і приступає до обробки усіх видимих, слабо видимих і невидимих слідів, що мають, із його точки зору, відношення до події злочину. Приналежність виявлених предметів і слідів до події встановлюється під час їх попереднього дослідження з урахуванням їх розташування та взаєморозташування, давності залишення тощо. Послідовно відпрацьовуючи територію огляду, переходячи від вузла до вузла, спеціаліст методично виявляє, фіксує, вилучає, упаковує сліди відповідно до встановлених вимог. На стадії загального огляду спеціаліст-криміналіст, не порушуючи навколишнє оточення, здійснює орієнтуюче, оглядове і вузлове фотографування. Тактичні завдання застосування фотографування місця події визначаються за узгодженням із слідчим. Технічні параметри фотографування (освітлення, вибір експозиції тощо) визначаються спеціалістом.

Проводячи загальний огляд, слід дотримуватися обережності, щоб не внести змін в обстановку, не знищити наявні сліди і не залишити свої. На цій стадії огляду (статична стадія) категорично забороняється змінювати обстановку місця події. На етапі детального огляду спеціаліст-криміналіст використовує найбільш ефективні методи і засоби виявлення, фіксації і вилучення слідів і об'єктів. На цій стадії огляду

(динамічна стадія) положення предметів, що оглядаються, можна змінити і використати технічні засоби, сприяючі виявленню слідів і підвищенню контрастності їх зображення.

На цій стадії огляду фахівець-криміналіст виконує такі дії:

- послідовно і усебічно вивчає деталі обстановки місця події, вузли, на які умовно було розбито місце події в ході загального огляду, а також кожен виявлений предмет і слід окремо;
- за розташуванням слідів, з урахуванням метеоумов і т. п. визначає чи не залишені виявлені сліди у момент вчинення злочину;
- при огляді бере предмети так, щоб не пошкодити наявні на них сліди і не залишити свої, можливо використовуючи рукавички;
- визначає сліди і об'єкти, які мають бути вилучені;
- вимірює сліди і об'єкти, що оглядалися на місці події;
- визначає прийоми і вибирає науково-технічні засоби, за допомогою яких можуть бути закріплені і вилучені знайдені на місці події сліди і предмети;
- робить детальне фотографування виявлених слідів і предметів.

Завершальний етап огляду місця події характеризується тим, що фахівець-криміналіст допомагає слідчому вилучити, упакувати, дотримуючись запобіжних заходів, виявлених слідів і об'єктів з тим, щоб забезпечити їх збереження під час транспортування для подальшого дослідження. Кращим способом вилучених слідів і об'єктів є їх вилучення разом з предметом-носієм. Відповідно ст. 71 КПК України спеціаліст знайомиться з протоколом слідчої (розшукової) дії та має право робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу. При роботі на місці події спеціаліст-криміналіст допомагає слідчому у складанні протоколу огляду, надаючи йому таку інформацію, що стосується проведеної ним роботи:

- де, на якій поверхні, на якому предметі або речовині виявлені сліди;
- зазначає вид слідів за загальноприйнятою класифікацією (об'ємні, поверхневі, статичні, динамічні, видимі, невидимі тощо);
- конфігурацію і розмір (довжина, ширина, глибина) слідів;
- якими об'єктами або частинами об'єктів залишені сліди;
- характерні особливості следоутворюючих об'єктів, що відобразилися в слідах;
- якщо сліди поверхневі (нашарування або відшаровування), то якою на вигляд речовиною (пил, забруднення, фарба тощо) вони сформовані;
- розташування та взаємне розташування слідів (якщо їх декілька)

і відстань між ними;

- які ушкодження встановлені в слідах при огляді;
- способи виявлення, фіксації та вилучення слідів з описом використаних прийомів і методів.

Опис виявлених слідів повинен робитися у повному обсязі і таким чином, щоб за описом завжди можна було відрізнити ці сліди від інших.

Наведемо декілька орієнтовних прикладів опису слідів у протоколі огляду. Сліди рук:

«...При обробці полірованої поверхні платяної шафи в спальні порошком «Малахіт» з використанням магнітного пензля в правому верхньому куті лівих дверцят виявлено поверхневий слід пальця руки, розташований на відстані 2 см від правого и 5 см від верхнього краю дверцят. Слід розміром: 13x16 мм, утворений в результаті дотику, має форму витягнутого овалу, у ньому відобразився папілярний візерунок нігтьової фаланги, тип візерунку – петльовий, ніжки петель звернені вліво, основа сліду направлена в сторону правого краю дверцят. Слід сфотографований за правилами великомасштабної зйомки цифровим фотоапаратом цифровим фотоапаратом «Olympus C-765» в автоматичному режимі зйомки – «P», режим запису – SHQ, розмір зображення – 2288x1712, чутливість по ISO – 100 од. При фотозйомці використовувався переносний освітлювач потужністю 1000 Вт. Витримка і діафрагма при зйомці встановлювалися автоматично в залежності від умов експозиції. Слід скопійований на відрізок липкої стрічки розміром: 48x85 мм, який наклеєний на лист білого паперу формату А4; зроблені пояснювальні надписи: «Сліди пальців рук, виявленні при огляді місця події за фактом крадіжки із квартири Самойленко А. Н. по вул. Ахтирська, 12, кв. 7, у м. Суми, 22.09.2009 р.» та «Слід пальців руки, виявлені на дверці шафи у спальній кімнаті», а також підписи понятих, спеціаліста і слідчого. На цьому листі паперу зроблена також схематична замальовка шафи, де вказано місце розташування вказаного сліду. Вказаний лист паперу зі скопійованим слідом поміщений у паперовий конверт, який запечатаний, зроблено аналогічний пояснювальний надпис з посвідчувальними підписами понятих, слідчого і вилучений з місця події...».

«...При огляді скляної поверхні порожньої пляшки із-під горілки з етикеткою «Шустов» 0,5 л, розташованої на столі, виявлено слабковидимий слід пальця руки на схилі горлечка пляшки. Для підсилення контрасту слід було оброблено порошком «Рубін» за допомогою магнітного пензля. При цьому слід пофарбувався у темно-червоний колір. Слід розташований на відстані 13 мм від верхнього краю етикетки, має

овальну форму, розміром 12x17 мм, у ньому відобразився завитковий папілярний візерунок, з розкручуванням папілярних ліній проти часової стрілки, основа сліду звернена вниз, до етикетки. Пляшка, а також слід на ній сфотографований масштабним способом цифровим фотоапаратом «Olympus C-765» в автоматичному режимі зйомки – «P», режим запису – SHQ, розмір зображення – 2288x1712, чутливість по ISO – 100 од. При фотозйомці використовувався переносний освітлювач потужністю 500 Вт. Витримка і діафрагма при зйомці встановлювалися автоматично в залежності від умов експозиції. Фотознімок сліду пальця руки виготовлений великомасштабним способом у режимі фотозйомки «Супермакро». Пляшка упакована в картонний короб з пояснювальним надписом: «Пляшка із-під горілки «Шустов» 0,5 л зі слідом пальця руки, виявлена при огляді місця події за фактом крадіжки із кв. Самойленко А.Н. в м. Суми по вул. Ахтирська, 12, кв. 7, в м. Суми, 22 вересня 2009 р.», підписи понятих і слідчого і вилучена з місця події...».

«...При обробці металевої поверхні сейфа, пофарбованого фарбою чорного кольору, за допомогою дактилоскопічного порошку «Окис цинку» білого кольору і колонкового пензля на внутрішній поверхні дверцят внутрішнього відсіку виявлений слід пальця руки, розташований на відстані 15 см від верхнього і 6 см від правого краю дверцят. Форма сліду овальна, розміром: 13x18 мм, у ньому відобразився петльовий папілярний візерунок, ніжки петель звернені вліво, основа сліду направлена вниз. Слід сфотографований великомасштабним способом «Макро» цифровим фотоапаратом «Olympus C-765» у ручному режимі зйомки – «M», режим запису – HQ, розмір зображення – 2048x1536, чутливість за ISO – 400 од., витримка – 1/60 сек., діафрагма – 4, 5, 6 і 8, з додатковим джерелом освітлення – 100 Вт. Слід скопійований на відрізок темної дактилоплівки розміром: 10x50 мм, потім прошитий по краям ниткою чорного кольору, кінці якої опечатані відбитком печатки № 37, і упакований у паперовий конверт, на якому виконаний пояснювальний надпис: «Відрізок темної дактилоплівки зі слідом пальця руки, виявленого на сейфі при огляді місця події за фактом крадіжки із кв. Самойленко А.Н. в м. Суми по вул. Ахтирська, 12, кв. 7, в м. Суми, 22 вересня 2009 р.», підписи понятих і слідчого і вилучена з місця події...».

Приклади опису слідів взуття в протоколі огляду:

«...При огляді ділянки місцевості і двору будинку № 12 в районі розташування вікон квартири № 7 встановлено, що на вільних від рослинності ділянках зораного ґрунту клумби виявлена доріжка слідів взуття. Вона починається від північно-західного кута будинку і йде уздовж нього в напрямку вікон кв. № 7. Доріжка має довжину 9 метрів і

складається з 12 об'ємних вдавнених слідів взуття, які відобразилися досить чітко. Поверхня слідів на момент огляду кілька зволожена.

Елементи доріжки слідів: довжина кроку правої ноги – 65 см, довжина кроку лівої ноги – 69 см, кут розвороту стопи правої ноги – 5, кут розвороту лівої ноги – 13, ширина постановки ніг – 10 см.

Найбільш чітко відобразилися 4-й слід взуття з правої ноги і 6-й слід взуття з лівої ноги. Розмір сліду взуття з правої ноги: загальна довжина сліду - 30 см, найбільша ширина підміченої частини - 11 см, найменша ширина проміжної частини - 6 см, довжина каблука - 8 см, ширина каблука - 7, 5 см, глибина сліду в області носка - близько 2 см, в проміжній частині - 0,5 см, каблука - 2 см; інші розміри ті ж, що і в слідові правої ноги. Форма носка в слідах кругла, передній край каблука увігнутий.

У середній частині сліду підметки є рельєфний малюнок у вигляді круглих поглиблень діаметром 1 см, глибина до 0,3 см, розташований рядами, що проходять поперек підметки. У сліді каблука відобразилися чотири поперечні вдавнені смуги шириною 0,8 см, глибиною 0,2 см; відстань між ними - 0,5 см. При огляді сліду з використанням лупи і освітлювача встановлено, що в 3-й лінії від заднього краю каблука є перерив довжиною 8 мм, на підошовній частині правий нижній овальний елемент має неправильну форму, нижній лівий край каблука має ознаки зношеності.

Доріжка слідів взуття сфотографована способом лінійної панорами, а описані сліди і ще по два сліди взуття з правої і лівої ноги сфотографовані масштабним способом цифровим фотоапаратом «Olimpus C-765» в автоматичному режимі зйомки – «А», режим записки - SHQ, розмір зображення - 2288x1712, чутливість по ISO -100 од. Фотозйомка самих слідів проводилася в режимі зйомки «Макро» при косопадючому освітленні з використанням галогенного освітлювача. Витримка і діафрагма при зйомці встановлювалася автоматично в залежності від умов експозиції. З сліду взуття правої ноги зроблена схематична зарисовка на аркуші паперу формату А 4, на якому зроблено пояснювальна напис: «Схематична замальовка сліду взуття правої ноги, виявленого на клумбі під вікном кв. № 7 при огляді місця події за фактом крадіжки з квартири Самойленко А.В. по вул. Охтирська, д. 12 кв. 7, у м. Суми 22 вересня 2009 року», - а також підписи понятих, спеціаліста та слідчого. Схематична зарисовка додається до протоколу огляду місця події.

З двох описаних слідів взуття для правої і лівої ноги виготовлені гіпсові зліпки, до яких прикріплені бірки з написами: «Зліпок зі слідом взуття, виявленого 22.09.2007 р. на клумбі біля будинку № 12 по вул.

Охтирська». Зліпки упаковані в картонні коробки, які запечатані, зроблені відповідні записи, підписи понятих, слідчого і вилучені з місця події...».

«... В ході огляду вхідних дверей в кв. № 7 під час обробки її зовнішньої поверхні, забарвленої світлою фарбою за допомогою порошку «Малахіт» і магнітного пензлика, на висоті 113 см від нижнього краю дверей і 15 см від замка виявлений поверхневий слід підозви взуття правої ноги. Розмір сліду: загальна довжина – 29 см, найбільша ширина – 10 см, довжина – 12 см, ширина каблучної частини – 7,5 см, довжина каблучної частини – 8 см. Форма носка загострена, передній край каблучка – прямий. У сліді відобразився малюнок у вигляді хвилястих ліній, віддалених одна від одної на відстань 0,8 см і дугоподібних ліній, що розходяться віялом, уздовж сліду. В каблучній частині сліду відобразилися концентричні кола діаметром 1 см, 2 см, 3 см і 4 см. Слід сфотографований за правилами масштабної фото зйомки цифровим фотоапаратом «Olimpus C-765» із застосуванням переносного освітлювача 1000 Вт. Зі сліду зроблена схематична зарисовка на аркуші паперу формату А 4 з відповідними пояснювальними написами і підписами, що додається до протоколу огляду. Слід взуття скопійовано на відрізок прозорої дактилоплівки розміром 15x30 см, яка покрита захисним шаром, скріплена по периметру скобами за допомогою степлера, запакована в паперовий пакет з написом пояснення, підписами понятих, слідчого і вилучена з місця події».

«... При огляді коридору поруч з вішалкою біля західної стіни на підлозі виявлено розсипаний порошок білого кольору, а в кутку коридору розташований паперовий мішок з написом: «SATENGIPS» зі слідами розриву. При огляді підлоги, вкритої лінолеум, за допомогою переносного освітлювача виявлений мало видимий поверхневий слід взуття неправильної форми розміром 12x15 см, пофарбований речовиною білого кольору, в якому відобразився рельєфний малюнок взуття у вигляді хвилястих ліній. Малюнок сліду взуття схожий на слід, виявлений на вхідних дверях. Слід сфотографований за правилами масштабної фотозйомки цифровим фотоапаратом «Olimpus C-765» із застосуванням переносного освітлювача потужністю 1000 Вт в режимі зйомки «Макро». Слід взуття скопійована відрізок темної дактилоплівки, розміром: 13x18 см, покритий захисним шаром, прошитий по краях ниткою, до кінців якої приріплена бірка з відповідним надписом та підписами. Дактилоплівка упакована в паперовий пакет з пояснювальними написами, клапан якого скріплений відбитком печатки № 37, підписами понятих, слідчого і вилучено з місця події з місця події».

Спеціаліст-криміналіст в ході своєї роботи зі слідами на місці події може бути практично не обмежений в часі, особливо якщо це стосується огляду місць особливо тяжких злочинів. Проте він також може бути поставлений в жорсткі рамки, коли йому за обмежений відрізок часу необхідно взяти участь в декількох оглядах місць, так би мовити «рядових» злочинів: крадіжок з квартир, автомашин тощо. Тактика його роботи із слідами в подібних ситуаціях різна. У першому випадку він методично на усій території огляду відпрацьовує усі сліди, як безумовно придатні, так і ті, придатність або непридатність яких може бути встановлена тільки в лабораторних умовах, що можуть, із його точки зору, мати відношення до події злочину. У іншому випадку для того, щоб заощадити час та все ж добитися позитивного результату, йому необхідно зробити максимальний упор саме на ті сліди, які майже напевно залишені злочинцем і придатність яких безперечна. Ці сліди найчастіше можна виявити у вузлових ділянках місця події, наприклад в місцях проникнення.

Судово-медичні експерти або лікарі обов'язково залучаються до огляду трупа (ст. 238 КПК України) та можуть залучатися на розсуд слідчого у разі розслідування заподіяння тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень та інших злочинів, пов'язаних з нанесенням шкоди здоров'ю людини. У разі заподіяння тілесних ушкоджень, частіше за все, ними є лікарі, які виїжджають на виклик у складі бригади невідкладної медичної допомоги. Вони надають медичну допомогу потерпілим, а іноді і підозрюваним, затриманим на місці події; надають слідчому первинну інформацію про наявність тілесних ушкоджень, їх локалізацію та ступень тяжкості. Як спеціалісти-психологи на місці події можуть бути залучені штатні психологи відділів НП або лікарі медичного закладу для надання допомоги потерпілому, який знаходиться на місці події, можливо, у шоковому стані.

Спеціаліст-кінолог на місці події: 1) за узгодженням зі слідчим визначає межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службового собаки, на основі наявної інформації визначає доцільність його застосування; 2) уживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового собаки по запахових слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розкриття і розслідування кримінального правопорушення; 3) бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і зберіганні предметів і слі-

дів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки; 4) позначає місця виявлення на шляху слідування службового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки; 5) доводить до відома керівника СОГ інформацію про можливе походження запахоносіїв (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розкриття та розслідування кримінального правопорушення; 6) використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за її запаховими слідами; 7) обстежує за допомогою службового собаки прилеглу до місця події територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншим володінням особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо); 8) разом з іншими працівниками поліції бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, застосовує при цьому службового собаку¹.

Спеціалісти-кінологи залучаються для надання допомоги при розшуку злочинця за запаховими слідами. На місці події часто залишаються окремі предмети, залишені підозрюваним, які є носіями запаху. Залучення службово-розшукової собаки та кінолога призводить до позитивних результатів, особливо в умовах невеликих міст та селищ. Однак, на жаль, органи поліції не у повній мірі використовують можливості кінологів про що свідчать результати опитування слідчих.

Загалом, питанням участі спеціалістів під час огляду місця події приділено достатньо уваги у підручниках та посібниках з криміналістики при розгляді теми «Тактика огляду місця події». Особливості виявлення, фіксації та вилучення окремих видів слідів, що складає зміст криміналістичної допомоги спеціаліста достатньо повно розглянуто при вивченні теми «Трасологія» курсу криміналістики. Тому, звернемо увагу на особливостях участі спеціалістів у інших слідчих (розшукових) діях.

¹ Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця : затв. наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1339. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>

2.2. Залучення спеціалістів під час обшуку

Іншою слідчою (розшуковою) дією, під час якої переважно потрібна допомога спеціалістів, є обшук. Під час проведення розслідування на практиці виникають проблеми з приводу організації залучення спеціалістів до проведення обшуку, обсягу виконуваної ним роботи, взаємодії його зі слідчим та іншими учасниками розслідування, меж використання спеціальних знань тощо. Саме тому розгляд зазначених питань є актуальним, перш за все, для практики розслідування злочинів.

Обшук – це слідча (розшукова) дія, «змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян з метою відшукування і вилучення предметів, що мають значення у справі, а також виявлення розшукуваних осіб»¹. Обшук проводиться з дотриманням ст.ст. 233-236 КПК України. Спеціаліст залучається слідчим для надання допомоги у вирішенні завдань обшуку. Допомога спеціалістів у ході обшуку зводиться до сприяння виявленню, закріпленню та вилученню доказів. Вона виявляється в послугах щодо: виявлення шуканого; збору інформації, що забезпечує доведення приналежності знайдених об'єктів конкретній особі; виявлення, фіксації та вилучення слідів, предметів і речовин, що надалі будуть об'єктами експертного дослідження; складання орієнтувань (пошукових таблиць) на об'єкти, що розшукуються; застосуванні науково-технічних засобів (пошукові прилади, лампи ультрафіолетового та інфрачервоного освітлення тощо) й у попередженні та недопущенні пошкоджень предметів, обстановки та слідів у результаті невмілого поводження з ними.

Здебільшого для проведення обшуку необхідними є криміналістичні знання, тому як спеціалісти залучаються експерти-криміналісти. В науковій літературі іноді зосереджується увага на необхідності залучення до проведення обшуку окремих спеціалістів, наприклад, при можливому вилученні зброї – спеціаліста-балістика, слідів біологічного походження – спеціаліста-біолога, наркотичних засобів – спеціаліста-хіміка тощо. Але на практиці, навіть при ретельній підготовці до обшуку, іноді неможливо передбачити всі спеціальні знання, що можуть знадобитись, та своєчасно залучити необхідних спеціалістів. На нашу думку, в цьому і немає необхідності, оскільки криміналістичні, а саме знання з криміналістичної техніки, які вважаються спеціальними, охоплюють широке коло різного роду галузей. Експерт-криміналіст, залучений до прове-

¹ Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / кол. авторів : [Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.

дення обшуку, в змозі самотійно вилучити різного роду сліди.

Головне завдання в діяльності спеціаліста під час обшуку полягає у відшукуванні предмета, про який відомо, що він орієнтовно становить інтерес для справи і, ймовірно, знаходиться в даному місці. Потім оглянути знайдений предмет, зафіксувавши усі виявлені на ньому сліди, що мають відношення до злочину, а також описати та вилучити його. Слідами на знайдених при обшуку предметах можуть бути відбитки рук, мікрочастки металу, дерева на знаряддях зламу; залишки речовин біологічного походження: крові, слини, епідермісу, потожирової речовини; рідкі речовини: бензин, мастила, харчові продукти на одязі та предметах, що застосовувались при їх викраданні; нашарування ґрунту та інших речовин (цегли, цементу, вугілля) на одязі та взутті; запах людини тощо. Інспектори-криміналісти володіють необхідними знаннями для вилучення будь-яких з означених предметів або слідів. Винятком є залучення спеціалістів-вибухотехніків у випадках проведення обшуків з вилученням вибухових речовин та пристроїв, а також з передбаченням можливого замінування шляхів підходу або самого місця обшуку.

Зупинимось на деяких проблемних моментах діяльності спеціаліста під час обшуку. При вилученні предметів у ході проведення обшуку часто виникають питання щодо доведення їх приналежності підозрюваному. Як правило, це стосується об'єктів, заборонених для вільного використання (зброї, наркотичних засобів, сильнодіючих, вибухових речовин тощо), або викрадених речей. Кваліфікований огляд виявлених у ході обшуку предметів дозволяє виявити на них сліди пальців злочинця або потерпілого, мікрочастинки та мікросліди, по яких можна встановити факт їхнього перенесення конкретною особою, або зберігання у місці, звідки їх було викрадено. Тому важливо перед початком обшуку попередити склад слідчо-оперативної групи про обережність при огляді та вилученні виявлених речей. Іноді слідчій під час інструктажу групи перед початком обшуку не звертає на це належної уваги. Спеціаліст має роз'яснити присутнім правила поведіння з об'єктами пошуку залежно від їх видів.

Результати обшуку багато в чому залежать від правильного визначення відношення виявлених предметів до злочину. Під час проведення обшуку слідчий не завжди точно знає, які конкретно предмети можуть бути використані при доказуванні у подальшому, а за зовнішніми ознаками це часто неможливо визначити. У такому випадку слідчий консультується зі спеціалістом. Наприклад, це можуть бути прилади, спеціально призначені для зламу перешкод («фомки», відмички), або нетипова вогнепальна зброя, замаскована під побутові речі, тощо.

Допомога спеціаліста є необхідною також при відібранні об'єктів, які потім можуть бути використані як зразки при призначенні та проведенні експертиз (трасологічної, технічного дослідження документів, почеркознавчої тощо). Так, можуть бути вилучені рукописні тексти, що належать підозрюваному, які потім будуть виступати в якості вільних зразків при проведенні почеркознавчої експертизи; поліграфічна техніка, принтери, зразки паперу, бланки документів, фарби, печатки, що могли використовуватись при підробці документів, – при проведенні технічної експертизи документів. Серед знайдених приладів чи інструментів спеціаліст за певними ознаками може виявити знаряддя зламу, що будуть направлені для проведення трасологічної експертизи або зброю чи її заготовки, – для проведення балістичної експертизи.

Традиційною залишається допомога спеціаліста при уточненні протоколу, корегування схем і планів, що складаються. У межах своїх спеціальних знань, він допомагає слідчому при описі у протоколі предметів і слідів, що вилучаються, особливостей їх виявлення, вилучення та фіксації, звертаючи увагу на засоби, за допомогою яких їх знайшли; індивідуальні ознаки предметів, назви їх окремих частин; характеристики фото- і відеотехніки.

Спеціаліст залучається також для проведення фотозйомки та відеозапису. Правила їх проведення є традиційними і не потребують особливого обговорення. Зазначимо лише, що найбільш важливою є фотофіксація моменту, коли вилучаються предмети і документи, а також місця їх збереження. З огляду на динамічність обшуку, його активну пошукову спрямованість, доцільно супроводжувати його відеозаписом. Наразі оптимальним можна вважати комбінований варіант технічної фіксації: проведення відеозйомки разом з фотографуванням предметів, що вилучаються. Сучасна цифрова фотовідеотехніка надає можливості проведення відеозйомки та фотографування майже одночасно, з використанням одного технічного засобу. Слідчий виступає організатором проведення обшуку та керівником дій всіх його учасників, він керує процесом проведення слідчої (розшукової) дії та одночасно фіксує хід її проведення у протоколі. Тому, він не має зайвого часу ще й на застосування будь-яких технічних приладів, в тому числі сучасної фото-, відеотехніки.

2.3. Участь спеціалістів при допиті, слідчому експерименті,

отриманні зразків для експертизи

Допит є найбільш розповсюдженою та найважливішою слідчою (розшуковою) дією, але разом з тим і найскладнішою. Проведення допиту займає 25 % усього робочого часу слідчого та 80 % часу, що витрачається слідчим для проведення слідчих (розшукових) дій. Тому, не випадково проблемам допиту приділялась значна увага.

Успішність допиту залежить від багатьох чинників. Насамперед, від особистості головного учасника допиту – слідчого. Від його досвіду, знань, інтуїції, загальної та професійної культури, а у деяких випадках – і певного таланту залежить повнота та достовірність отриманої інформації про факти, що мають значення для розслідування. Сучасні умови протидії злочинності вимагають від слідчого все більшої майстерності, особливо при розслідуванні злочинів у таких сферах людської діяльності, як промислове виробництво, підприємництво, банківська діяльність, транспортні перевезення тощо. Зазначені галузі вимагають використання слідчим при розслідуванні не тільки загальнодоступних відомостей, а й спеціальних знань. В сучасних умовах, пов'язаних зі зміною структури злочинності та зростанням професійності самих злочинців, слідчому все частіше доводиться звертатися за допомогою до спеціалістів. Залучення спеціалістів під час проведення допиту сприяє більш ефективному проведенню слідчої (розшукової) дії з отриманням від допитуваного максимальної кількості інформації, необхідної для встановлення істини.

При допиті обсяг і різновиди потрібних спеціальних знань визначаються слідчим залежно від виду злочину, особи допитуваного, способу вчинення злочину, кількості зібраних речових доказів тощо. Слідчий може залучати спеціалістів починаючи з підготовчої стадії. На цьому етапі йде вивчення спеціальних питань, що можуть виникнути в ході допиту, визначення кола обставин, що підлягають з'ясуванню; вивчення особистості допитуваного; визначення місця, обстановки, часу і способу виклику на допит; визначення кола учасників допиту; підготовка необхідних матеріалів і вибір технічних засобів фіксації; складання плану допиту. Слідчий може отримати консультації з приводу цих питань у спеціаліста на стадії підготовки до допиту.

Спеціаліст може надати допомогу у формулюванні питань, від яких у подальшому залежить хід розслідування. Наприклад, у кримінальному провадженні щодо крадіжки зі складського приміщення дужки навісного замка були перекушені. Підозрюваний дав показання, що зробив це кусачками. Слідчий при постановці питань на допиті не зосере-

див увагу на їх конструкції та не залучив до допиту спеціаліста, який оглядав даний замок. У подальшому при проведенні обшуку в помешканні підозрюваного слідчий вилучив слюсарні кусачки та призначив стосовно них експертизу з постановкою питань ідентифікаційного характеру. В ході подальшого розслідування з'ясувалося, що при вчиненні злочину застосовувались залізничні кусачки, які підозрюваний взяв у свого товариша, що працює на станції, – співучасника крадіжки. Негативні результати обшуку та призначення експертизи призвели до марної втрати сил і часу та невинуватого затягування розслідування.

На підготовчому етапі допиту, після прийняття рішення щодо залучення спеціаліста, слідчий знайомить останнього з планом допиту. При цьому спеціаліст вносить у план корективи, які, на його думку, є доцільними. Це можуть бути додаткові питання, що стосуються спеціальних знань, кількості і розміщення технічних засобів фіксації. Також обговорюється тактика проведення допиту і уточнюються організаційні моменти щодо дій спеціаліста: передбачуваний момент початку дій, їх характер, позначки слідчого та його реакція на дії спеціаліста.

Ретельна підготовка до допиту та консультації з фахівцями найчастіше не усувають можливості потрапити при проведенні допиту в скрутне положення, тому що відповіді допитуваного іноді виявляються для слідчого несподіваними. У такій ситуації приходиться переривати допит, знову консультиватися з обізнаними особами, вивчати необхідну літературу, що затягує терміни слідства, негативно впливає на встановлення об'єктивної істини в справі, а крім того, суперечить принципам і задачам кримінального судочинства. Тому, доцільніше використовувати допомогу спеціалістів безпосередньо під час проведення слідчої (розшукової) дії. Вони своїми діями сприяють слідчому у виявленні та фіксації доказів, а саме: краще, точніше та повніше зрозуміти допитуваного, який вживає в показаннях спеціальні терміни; розібратися в чинних спеціальних правилах, інструкціях й інших документах; встановити спосіб вчинення злочинних дій; припинити неправдиві показання, що торкаються спеціальних питань; зафіксувати за допомогою технічних засобів хід і результати допиту.

Участь спеціаліста при допиті потрібна у таких випадках:

- мають бути досліджені дуже складні положення, що стосуються якої-небудь галузі знань, засвоїти які за термін, відведений для досудового слідства, слідчий не в змозі;
- допит з використанням спеціальних знань стосується не складних положень, а з'ясування обставин за багатьма епізодами;
- незважаючи на те що слідчий опанував основні положення да-

ної галузі знань, він може виявитися в скрутному становищі при з'ясуванні деталей, варіантів і рішень у кожному з них;

– майбутній допит буде стосуватися положень, які належать до спеціальних знань, а допитуваний, за даними слідчого, має дуже високу професійну підготовку та досвід роботи.

Сьогодні все частіше підозрюваний, а іноді і свідки, під час розслідування або судового розгляду відмовляються від своїх свідчень. У зв'язку з цим постає питання об'єктивізації інформації, отриманої при допиті. Тому, до цього переліку слід додати участь спеціаліста з метою уточнення змісту наданої від допитуваного інформації, деталізації пояснюваних процесів і явищ, індивідуалізації ознак певних об'єктів, що потребують використання спеціальних знань. Наприклад, допитуваний у деталях за участю спеціаліста-вибухотехніка зможе описати, яким чином та за допомогою яких засобів виготовив саморобний вибуховий пристрій. Достовірнішими будуть виглядати результати допиту за участю в якості спеціаліста інженера-технолога, коли допитуваний пояснить сутність технологічних операцій, що привели до утворення зайвої продукції у разі розкрадання майна.

На робочому етапі, як правило, спеціаліст починає брати активну участь у допиті після з'ясування слідчим анкетних даних, роз'яснення присутнім прав та обов'язків і вислуховання показань допитуваного у формі вільної розповіді. Спеціаліст уважно слухає його пояснення по суті спеціальних питань і у разі потреби робить собі позначки, але сам у допит не втручається, навіть якщо допитуваний повідомляє свідомо неправильні дані. Якщо ж допит ведеться у формі питань і відповідей, спеціаліст найчастіше втручається в допит після того, як слідчий з'ясував усе, що намічав. Питання задаються спеціалістом з дозволу слідчого і стосуються не тільки деталей, за якими допитуваний повідомив неправильні дані, а й будь-яких відомостей, недостатньо відомих слідчому, для з'ясування яких потрібні спеціальні знання.

Ефективними тактичними прийомами допиту є пред'явлення в ході слідчої (розшукової) дії предметів, документів чи інших речових доказів, вилучених в ході проведення інших слідчих (розшукових) дій. Також у деяких випадках доцільно доводити до відома допитуваного інформації, що міститься у протоколах слідчих (розшукових) дій. При допиті можливо оголошення висновків експертиз, результатів окремих слідчих дій, що вказують на можливість перебування допитуваного у місці вчинення злочину. Для реалізації цих тактичних прийомів доцільно залучати спеціаліста-криміналіста, який вилучав або досліджував речові докази чи брав участь у проведенні певної слідчої (розшукової) дії.

Допомога спеціаліста потрібна вже на підготовчій стадії для виконання таких дій:

- підбір самих предметів, що можуть брати участь у демонстрації;
- вибір найбільш сприятливих умов, у яких будуть пред'являтися докази, попереднє вивчення та дослідження об'єкта з метою виявлення тих ознак, на яких буде зосереджена увага допитуваного;
- формулювання оптимальних питань, що потребують роз'яснення.

Пред'явлення речових доказів підозрюваному, як правило, здійснюється з метою викриття неправди в його показаннях. Під час застосування тактичного прийому важлива послідовність демонстрації доказів, чому може посприяти. Пред'явлення доказів за участю спеціаліста більш результативне, тому що при демонстрації спеціаліст може застосувати необхідні технічні засоби для показу певних властивостей предметів або для їх дослідження. Наприклад, він може вказати на подробику в документах фінансової звітності, пояснити спосіб виконання та механізм подробику, продемонструвати її ознаки, виявлені у ході попереднього чи експертного дослідження. Результати такого пред'явлення спонукають допитуваного правдиво розповісти про обставини подробику, використані при цьому матеріали, місце їх знаходження, про осіб, які змусили його це зробити, співучасників. Знаючи, що показання можуть бути відразу перевірені, допитувана особа буде намагатися говорити правду. Демонстрація речових доказів також викликає в пам'яті допитуваного асоціативні зв'язки, спонукаючи його до згадування нових деталей та фактів.

Активізації асоціативних зв'язків виникає у допитуваного також при допиті на місці події. Повторне сприйняття обстановки здатне відновити забуте. Проведення допиту на місці події не виключає пред'явлення допитуваному протоколу огляду з додатками у вигляді схем, фото таблиць, малюнків. У цей момент спеціаліст, який приймав участь в огляді може допомогти свідку або підозрюваному, який дає правдиві показання, зорієнтуватися на місці, правильно вказати напрямки руху злочинця або місця знаходження слідів злочину. При допиті підозрюваного у конфліктній ситуації спеціаліст може допомогти спростувати неправдиві показання, роз'яснивши зміст протоколу та зіставив його з реальною обстановкою місця події.

Як спеціаліста при допиті іноді доцільно залучати експерта, який виконував у цій справі експертизу, якщо її висновок пред'являється підозрюваному. Спеціаліст роз'яснює й аргументує особливості процесу дослідження та висновки експертизи, сутність виявлених ознак предме-

тів, зміст фототаблиць та інших ілюстрацій. Наприклад, при допиті підозрюваного у розкраданні вантажів на залізничному транспорті – співучасника злочинної групи, який працював прийомоздавачем вантажу на станції, – були пред'явлені підроблені документи на вагон вугілля в складі потяга. У накладній на вантаж та дорожній відомості були підроблені підписи посадових осіб і текст, яким був заповнений бланк документа. На початку допиту він категорично заперечував свою причетність до події. Після пред'явлення спеціалістом результатів почеркознавчої експертизи з відповідними роз'ясненнями, що свідчили про написання тексту в документах особисто ним, а виконання підписів – не тими особами, які повинні були засвідчити ці документи, допитуваний почав давати правдиві показання.

Дуже важливо, якщо допитуваний може намалювати певні предмети, що були ним використані при вчиненні злочину. За малюнком спеціаліст-криміналіст може дати попередній висновок про тип знаряддя чи модель зброї. Якщо особа, що дає показання, не має навичок малювання, то можлива демонстрація спеціалістом фотографій предметів. Відразу після цього спеціаліст проінформує слідчого про характерні риси використаних знарядь зламу чи модель зброї. Ця інформація може бути використана при розслідуванні.

При допиті свідків та потерпілих, які запам'ятали зовнішність злочинця та можуть її описати, доцільно залучення як спеціаліста художника-портретиста, проте це не завжди можливо. У такому разі залучається спеціаліст-криміналіст, який за допомогою складання композиційного портрета допоможе описати зовнішність злочинця. Особливо це ефективно у безконфліктній ситуації, коли встановлено психологічний контакт з допитуваним з боку слідчого. Отримане зображення може бути долучене до матеріалів провадження як додаток до протоколу допиту.

Крім позитивного впливу участі спеціаліста на результативність допиту, а звідси і на ефективність всього розслідування, традиційно спеціаліст надає і технічну допомогу. Основне значення при допиті має звукова інформація, тому фотозйомка при допиті практично не застосовується. Основне значення мають звукозапис і, особливо, відеозйомка. Доцільно застосування звуко-, відеозапису при проведенні окремих видів допиту: малолітнього, допиту за участю перекладача тощо. Мета застосування при допиті звуко-, відеозапису полягає у такому:

- а) забезпечення повноти фіксації того, що повідомляє допитуваний;
- б) спростування заяв про неправдивість здійснення протоколювання показань;
- в) стримуючий вплив у частині зміни зайнятої позиції.

Звукозапис може проводитися як самим слідчим, так і спеціалістом за встановленими правилами. До початку допиту слідчий попереджає допитуваного про запис фонограми. Запис починається з інформації про ці дії, далі йдуть реквізити протоколу допиту: дата і місце проведення; час початку, час закінчення; прізвище, посада, звання учасників допиту; відомості про допитуваного; попередження про його права й обов'язки і т.п. Особливу увагу слід звернути на те, що запис не повинний перериватися. Якщо слідчого цікавлять тільки окремі частини показань, то він усе одне повинен записати весь допит з дотриманням відповідних процесуальних вимог до записів такого роду. Наявність необгрунтованих перерв запису може бути підставою перевірки її юридичної значимості. Після закінчення допиту запис дають прослухати допитуваному, після чого записують його заяви, зауваження, повідомлення, якщо такі є. Потім на плівці фіксується інформація про технічні характеристики носія інформації та записуючого апарата, а також відомості про особу, яка проводила запис.

Найбільш ефективним, особливо при проведенні складних допитів, є проведення відеозйомки. Вона дозволяє не тільки чути заяви допитуваного, але й стежити за його реакцією, а також може вирішити ряд проблем, пов'язаних зі спробами опротестувати результати допиту. Так, на практиці часто можна зустрітися з відмовою у ході судового розгляду від показань, раніше даних у ході допиту. Аргументацією таких відмов стають посилення на вплив з боку правоохоронних органів до або безпосередньо під час проведення допиту чи на перебування допитуваного в стані тимчасового психічного розладу. При перегляді відеоплівки відразу стає очевидним факт надання фізичного впливу в ході проведення допиту, якщо таке мало місце. За цими ж відеозаписами можна призначити психолого-психіатричну експертизу для визначення наявності і наслідків психологічного впливу з боку осіб, які проводять слідчу (розшукову) дію і є присутніми при її проведенні. Таким же чином за манерою мови і поведінки під час давання показань можна дійти висновку про наявність яких-небудь форм впливу до початку слідчої (розшукової) дії або щодо стану тимчасового психічного розладу допитуваного.

Проведення слідчого експерименту, як окремої слідчої (розшукової) дії, передбачена ст. 240 КПК України, де зазначається, що «з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань».

Слідчий експеримент охоплює, по суті, дві самостійні слідчі дії:

1) перевірку на місці показань підозрюваного, потерпілого чи свідка з метою їх уточнення і доповнення;

2) експериментальну перевірку правдивості показань цих осіб, інших обставин і припущень щодо можливості чути або бачити за певних умов що-небудь, що стосується цих обставин, проникнути до даного приміщення названим у свідченнях способом або певною особою, подолати названу в показаннях відстань тощо.

У ст. 240 КПК України прямо вказується на можливість участі у проведенні даної слідчої (розшукової) дії спеціаліста: «за необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу». У практиці розслідування злочинів переважно як спеціалісти залучаються співробітники слідчих відділів НП. Незважаючи на достатню наукову розробленість тактики залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, на практиці виникають певні проблеми, пов'язані з можливістю участі спеціалістів при перевірці показань на місці чи слідчому експерименті, що потребують вирішення. Розглянемо можливість залучення спеціаліста для проведення слідчого експерименту та перевірки показань на місці окремо.

У криміналістиці науковці зазначають різні види слідчого експерименту залежно від його мети:

- встановлення можливості спостереження, сприйняття якого-небудь факту, явища;
- встановлення можливості вчинення якої-небудь дії;
- встановлення можливості існування якого-небудь явища;
- встановлення механізму події в цілому та окремих її деталей;
- встановлення процесу утворення слідів події, що виявлені під час розслідування;
- визначення наявності або відсутності професійних чи злочинних навичок¹.

Спеціалісти залучаються для надання допомоги слідчому в разі потреби у використанні спеціальних знань, якими вони володіють. Допомога спеціалістів потрібна у таких випадках:

- вибір найбільш доцільного для вирішення конкретного завдання виду експерименту;

¹ Белкин Р. С. Теория и практика следственного эксперимента; под общ. ред. А. И. Винберга. М. : ВШ МВД СССР, 1959. С 42.

- планування експерименту з урахуванням оптимальної тактики його проведення й використовуваних науково-технічних засобах і методах;
- відібрання об'єктів, предметів, які будуть використовуватися при проведенні експерименту;
- створення спеціальних умов для проведення експерименту;
- відтворення обстановки й обставин події для проведення дослідів;
- проведення самих експериментальних дій, щоб забезпечити їх технічну й методичну правильність;
- фіксація ходу й результатів експерименту за допомогою фотографування й (або) відеозйомки;
- правильне відображенні ходу й результатів експерименту в протоколі слідчої дії;
- оцінка результатів експерименту.

Практика розслідування злочинів свідчить, що спеціалісти не залучаються для: вибору виду експерименту, що потрібен для рішення конкретного завдання; сприяння правильному відображенні ходу й результатів експерименту в протоколі слідчої (розшукової) дії; оцінки результатів експерименту. Ці завдання слідчий вирішує самостійно.

Як свідчить практика розслідування злочинів, частіше за все до слідчого експерименту залучаються спеціалісти-криміналісти. Вони виконують, в основному, завдання слідчого з фіксації за допомогою фото-, відеоапаратури ходу і результатів слідчого експерименту. Серед інших, при розслідуванні злочинів, пов'язаних з ДТП, залучаються спеціалісти-автотехніки (майже у 90 % випадків). При розслідуванні злочинів, пов'язаних з використанням комп'ютерної техніки, відповідні спеціалісти залучаються при перевірці можливостей особи користуватися певними програмами та виконувати окремі дії, користуючись комп'ютером.

Допомога спеціалістів потрібна, як правило, на робочому етапі слідчої (розшукової) дії. Однак, вони можуть залучатись і на підготовчому етапі. На цьому етапі слідчого експерименту спеціалісти залучаються для:

- складання плану слідчого експерименту, метою якого є перевірка висунутих версій, зіставлення даних, отриманих експертизою й іншими слідчими діями у випадку їхньої невідповідності;
- визначення тактичних і технічних прийомів для проведення експерименту, у результаті якого може бути встановлений самообмова, помилка в упізнанні людини або предмета;
- підбору осіб, які будуть замінити в експерименті підозрюваного, свідка;
- визначення дій, які допоможуть виявити невиявлені обставини

справи, сліди злочину;

- підбору знарядь, предметів, транспортних засобів, які будуть аналогами дійсних;

- виготовлення муляжів, моделей злочинного посягання;

- підбору науково-технічних засобів з урахуванням завдань, які треба буде розв'язати в ході слідчого експерименту.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень та результати опитування слідчих вказують, що з зазначених можливостей залучення спеціалістів на підготовчому етапі, вони беруть участь лише у відібранні знарядь, предметів, транспортних засобів тощо, які можуть бути використано у ході слідчого експерименту, або таких, що можуть служити аналогами дійсних. До того ж, це стосується лише складних, багаторазово повторюваних експериментів (наприклад в справах, пов'язаних з ДТП). З одного боку, така статистика є негативною, тому що залучення спеціалістів на підготовчому етапі займає менше часу, як на підготовку, так і на проведення слідчої (розшукової) дії. Однак, якщо дії спеціалістів в змозі виконати сам слідчий або його помічник, то можливо не потрібно безпосередньо залучати спеціалістів на підготовчій стадії. Для більш раціонального розподілу часу слідчого та експертів здебільшого потрібно обмежуватись залученням спеціальних знань на підготовчому етапі слідчої (розшукової) дії у формі консультацій.

Спеціалісти самостійно обирають та готують можливі технічні засоби фіксації – фотоапарат та відеокамеру. Під час слідчого експерименту потрібно віддавати перевагу відеофіксації. Дана слідча (розшукова) дія достатньо динамічна і нерідко для вірогідності її результатів потрібна значна кількість повторів. Звичайно відеозйомку застосовують для фіксації багатопланових слідчих експериментів зі складною організаційною схемою, де можливі ситуації із двозначним тлумаченням результатів. Особливу увагу слід звернути на безперервність зйомки. Недоцільно переривати відео зйомку безпосередньо під час проведення експериментів, навіть на прохання слідчого. Сучасна цифрова відеоапаратура має великі можливості щодо фіксації об'єктів. Наприклад, управління швидкістю зйомки дозволяє зафіксувати рухомий об'єкт, а потім переглянути запис з різним темпом. Це дає змогу звернути увагу на потрібні деталі при низькому темпі перегляду, і навпаки – минути дрібні моменти, збільшуючи темп.

Слідчий експеримент у формі перевірки показань на місці полягає у зіставленні показань про пов'язані з певним місцем обставини злочину з фактичною обстановкою на цьому місці, з метою з'ясування їх достовірності. Метою перевірки показань на місці є не тільки уточнення

фактів, отриманих при розслідуванні, а й виявлення нових доказів. Відповідно, можуть залучатися спеціалісти з метою фіксації технічними засобами збігу чи різниці показань особи, яку перевіряють, або для виявлення та вилучення слідів злочину із застосуванням техніко-криміналістичних засобів.

Технічна фіксація слідчої (розшукової) дії здійснюється з використанням фото- та відеозйомки, при цьому перевага віддається відеозйомці. Серед засобів виявлення та вилучення слідів, у залежності від обставин справи застосовують універсальні валізи, освітлювальні прилади, пошукову техніку, пакувальні матеріали, спеціальні валізи – для вилучення мікрооб'єктів, слідів біологічного походження, запаху тощо. Всі зазначені техніко-криміналістичні засоби мають бути ретельно підготовлені співробітником експертного підрозділу, який залучається як спеціаліст.

Як зазначалось, діяльність спеціаліста під час перевірки показань на місці за змістом складається з двох окремих видів:

- фіксації ходу слідчої (розшукової) дії;
- виявлення та вилучення слідів злочину.

Іноді ці дії неможливо здійснювати одночасно. У таких випадках доцільно залучати двох спеціалістів. Один із спеціалістів проводить відеозйомку. Інший виявляє та вилучає за ходом проведення слідчої (розшукової) дії сліди злочину, демонструє їх перед відеокамерою у загальному вигляді та окремі деталі, проводить у разі необхідності їх детальний огляд та попереднє дослідження, звертає увагу слідчого на виявлені окремі ознаки об'єктів тощо. У разі необхідності він же проводить фотозйомку місця перевірки показань та виявлених об'єктів.

До особливостей відеозапису можна віднести такі. На початку слідчої (розшукової) дії особа, чий показання перевіряються, повинна коротко пояснити, в якому місці відбувалася подія та що саме там відбувалося. На цій стадії важливим є аудіозапис показань. Він проводиться на відеокамеру, при цьому бажано користуватися виносним мікрофоном. Перед переміщенням на місцевість, де відбувалися події, відеозйомка зупиняється за командою слідчого і поновлюється після прибуття на місце. З цього моменту відеозйомку рекомендується не зупиняти, на чому наголошують багаточисельні методичні рекомендації із застосування відеозйомки при проведенні слідчих (розшукових) дій. Зазначене є можливим при переміщенні учасників на значні відстані, наприклад у межах сільського пункту. Нами було опрацьовано більше ста відеозаписів перевірки показань на місці. Більше половини з них мають кадри з зображенням вулиці чи дільниці місцевості, по якій переміщуються учас-

ники слідчої (розшукової) дії, на якій відсутні будь-які сліди злочину, а з відеозапису неможна почерпнути ніяку інформацію про подію. Подібні записи іноді тривають 15-20 хвилин. Звичайно, таку зйомку спеціаліст для зручності проводить, перебуваючи позаду від групи учасників, у результаті чого з'являється відповідний відеозапис. При опрацюванні відеозаписів нам зустрічались навіть такі, на яких необґрунтовано було записано момент розміщення учасників в автомобілі та шлях його руху до місця події. У таких випадках потрібно, за ініціативою спеціаліста, зупиняти відеозйомку, обирати місце нової зйомки попереду групи учасників на одному з центральних місць розвитку події, а потім знову продовжувати зйомку. Діючи таким чином, ми отримуємо більш інформативний відеозапис та заощаджено час на ознайомлення з відеоматеріалами слідчого, інших учасників слідчої (розшукової) дії, а у подальшому і учасників процесу – прокурора, захисника, суддю тощо.

Основним тактичним прийомом при проведенні слідчого експеримента у формі перевірки показань на місці є демонстрація особою, чії показання перевіряються власних дій «з упередженням». Виходячи з цього важливим правилом відеозйомки цієї слідчої (розшукової) дії є запис, коли розповідь випереджає показ тієї обстановки, про яку мова йде в показаннях. Перед наближенням учасників є можливим застосування орієнтуючої та оглядової зйомки. Якщо на маршруті руху виявляється об'єкт, що фігурував у попередніх показаннях – табличка з назвою вулиці й номером будинку, назву крамниці, номер стовпу, окреме дерево тощо – його необхідно зняти за допомогою трансфокатору об'єктива камери. Так само фіксується й об'єкт, на який звертає увагу особа, що дає інформацію для перевірки. На місці, що має відношення до розслідуваної події, відеозйомка ведеться за правилами огляду місця події. Крім фіксації безпосередньо дій особи, чії показання перевіряються, повинні записуватися питання слідчого й відповіді на них. Для чіткості звукозапису бажано мати дистанційний мікрофон, закріплений на слідчому та особі, яка дає показання. Закінчення зйомки повинно відображати всі позиції заключної частини протоколу. Учасники слідчої (розшукової) дії переглядають відеозапис, після чого на плівці додатково знімається повідомлення слідчого про те, що всі учасники процесу переглянули й прослухали даний відеозапис. Учасники по черзі свідчать, що все записано вірно або вносять зауваження та доповнення за необхідністю.

До участі у слідчому експерименті у формі перевірки показань на місці, по можливості, слід залучати спеціаліста, який брав участь в огляді місця події. Зазначене обумовлюється багатьма причинами. Він

вже знайомий з обстановкою місця події і швидше зможе знайти краще місце для відеозйомки. Під час огляду місця події спеціаліст вилучав сліди та разом зі слідчим моделював дії злочинця. У разі явної невідповідності дій особи при перевірці її показань з виявленими при огляді слідами, спеціаліст може звернути на це увагу слідчого, що вплине на кінцеву оцінку результатів слідчої (розшукової) дії. Перебування інспекторів-криміналістів у слідчих відділах дозволяє без особливих проблем залучати до проведення перевірки показань на місці спеціалістів, які брали участь в огляді місця події.

При проведенні ідентифікаційних та окремих видів діагностичних експертиз об'єктами порівняльного дослідження виступають різного роду зразки. Під зразками для експертного дослідження слід розуміти матеріальні об'єкти, що надаються експерту для порівняння з об'єктами, які ідентифікуються або діагностуються. Це можуть бути зразки почерку, відбитки пальців рук, зліпки зубів, взуття, проби крові, слини, зразки шрифту друкарської машинки, використовувані у процесі проведення експертиз як порівняльні матеріали при дослідженні рукописів, предметів з відбитками рук, ніг, зубів, паперів та інших об'єктів, що надаються експерту для дослідження.

Отримання зразків для експертизи регламентується ст. 245 КПК України. Слідчий збирає зразки в процесі проведення слідчих (розшукових) дій або шляхом безпосереднього відібрання їх у підозрюваного, свідка або потерпілого. Так, відповідно до ст. 245 КПК у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертизу призначено слідчим суддею. Якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово. Для її ефективного проведення у ролі спеціаліста рекомендується залучати експерта, який надалі проведитиме експертизу за даною провадженням.

На відміну від речових доказів зразки для порівняльного дослідження не пов'язані з розслідуваною подією і повинні мати репрезентативність (достатність кількості та якості) та порівняльність (можливість порівняння).

Залежно від процесуального статусу, часу виникнення у мате-

ріалах кримінального провадження та способом отримання зразки поділяються на три групи: вільні, умовно-вільні та експериментальні.

Вільні зразки виключають можливість будь-якого умисного створення ознак досліджуваного об'єкта. Це зразки створені або отримані поза зв'язком з розслідуванням кримінального провадження (наприклад, особисте листування особи, в якій відбираються зразки, її щоденники та інші рукописні документи, виконані до порушення кримінального провадження)., зразки поділяються на вільні, умовно-вільні та експериментальні. Вільні зразки одержуються слідчим під час проведення слідчих (розшукових) дій. Також можуть бути вилучено і самі об'єкти, що використовуються експертом для отримання зразків для порівняльного дослідження під час проведення експериментальних дій у ході експертизи.

Умовно-вільні зразки створюються після початку розслідування, але не у зв'язку з ним, і вилучаються в ході слідчих дій. Це можуть бути зразки почерку, які містяться в явці з повинною, клопотаннях обвинуваченого та в інших складених в період слідства документах, за умови що особа (автор) не знає про їх подальше дослідження експертом.

Експериментальні зразки – це матеріальні об'єкти, отримані слідчим після початку кримінального провадження під час спеціальної слідчої (розшукової) дії – отримання зразків для експертизи для проведення конкретної експертизи.

Повнота висновку експерта залежить від якості порівняльного матеріалу.

Вони обов'язково повинні відповідати певним вимогам:

- безперечність походження;
- необхідна кількість;
- якість;
- сумісність.

Вилучення об'єктів, що підлягають дослідженню, та відібрання зразків оформлюються протоколом (Додаток А). В протоколі зазначається, які саме зразки були вилучені або відібрані, їх кількість, умови відбору або вилучення, а також інші обставини, що мають значення для вирішення поставлених питань. Протокол підписується всіма особами, які брали участь у вилученні об'єктів, відібранні зразків.

Якщо матеріалів для проведення експертизи бракує або вони відібрані неякісно, експерт письмово повідомляє слідчого, який протягом сорока п'яти календарних днів вживає належних заходів для усунення цих перешкод. При ігноруванні цієї вимоги всі документи про призначення експертизи та об'єкти повертаються слідчому без виконання.

При відібранні зразків від живих осіб (пальців рук, волосся, крові, сперми, сечі тощо) може порушуватись право людини на повагу його гідності та особисту недоторканість (ст. 28, 29 Конституції України). Сьогодні дактилоскопіювання в НП проводиться за застарілою методикою з використанням типографської фарби, що наноситься на руки дактилоскопічним валиком. Після цього руки не завжди з першого разу відмиваються милом. Рекомендується змивати руки тампоном, змоченим у бензині чи скипидарі, які негативно діють на епідерміс шкіри. З метою дотримання гідності особи під час дактилоскопіювання, необхідно використовувати сучасні досягнення науки. Технології «безкольоровому дактилоскопіювання» або сканування, що пройшли практику застосування в більшості зарубіжних країн дозволяють отримувати відбитки високої якості без використання фарби. Якщо ці відбитки відібрано у підозрюваних, вони без додаткової обробки заносяться до масиву автоматизованих баз даних й звіряються із слідами, вилученими з місць нерозкритих злочинів.

У практиці розслідування майнових злочинів, в основному квартирних крадіжок, з метою відсіювання серед вилучених слідів пальців рук, залишених господарями квартири, у них відбирають відбитки рук під час огляду місця події. Такі дії, на наш погляд, спеціаліст має виконувати тільки за згодою власників приміщення, використовуючи при цьому аркуш глянцевого паперу, на який наносяться відбитки особи, з подальшим їх виявленням дактилоскопічними порошками. Такий порядок дактилоскопіювання сприятиме отриманню дозволу від особи, чії відбитки відбираються, а якість отриманих відбитків буде достатньою для виключення слідів господарів серед інших, вилучених при огляді місця події.

На сучасному етапі розвитку судової експертизи спостерігається тенденція розширення можливостей експертних установ, зокрема збільшується кількість видів судової експертизи, що проводяться експертними установами МЮ та МВС України. Зокрема, в експертних підрозділах можуть проводитись експертизи волосся, імунологічна, цитологічна, молекулярно-генетична, одорологічна та інші, які раніше проводились виключно експертними установами МОЗ України. З метою відібрання зразків для порівняльного дослідження при проведенні таких експертиз залучались судово-медичні експерти. На сучасному етапі розширення можливостей Експертної служби МВС як спеціалісти можуть залучатись співробітники даної служби, які виконуватимуть відповідні експертизи. Одержання зразків біологічного походження від людини тим чи іншим способом порушує її недоторканість, особливо якщо їх

відбирають у примусовому порядку. Тому, для забезпечення прав людини при відібранні зразків біологічного походження необхідно дотримуватись процесуального порядку проведення, не допускати принизливого відношення до особи та обирати безпечні методи збору матеріалу.

Однак на сучасному етапі розвитку експертних технологій, розширенням можливостей державних експертних закладів різних міністерств, на практиці виникають проблеми у використанні широкого кола спеціальних знань та нових методів під час відібрання зразків для проведення нових видів експертиз. Зважаючи на сучасні стрімкі темпи розвитку судової експертології, потребують додаткового розроблення процесуальна регламентація одержання зразків для експертного дослідження, можливості залучення спеціалістів при проведенні слідчих (розшукової) дій, пов'язаних з отриманням зразків тощо.

Зразки для порівняльного дослідження відображають властивості певних об'єктів і використовуються при проведенні, перш за все, ідентифікаційних, а також експертиз із встановлення єдиного джерела походження або відношення об'єктів до певного роду, класу, виду.

Опитуванням практичних працівників, які залучаються як спеціалісти, встановлено окремі проблемні питання при вилученні слідчими вільних зразків. Іноді слідчі намагаються отримати самостійно зразки для порівняльного дослідження, використовуючи об'єкти, що можна вилучити. Наприклад, для проведення технічної експертизи документів виникла необхідність одержання зразків печатки Дніпропетровської регіональної митниці. На прохання співробітників митниці, які вказували на потребу у дуже частому використанні печатки, слідчий її не вилучив, а обмежився самостійним одержанням відбитків печатки. Під час роздільного дослідження при проведенні експертизи експерт з'ясував, що досліджуваний відбиток печатки нанесено фотополімерною печатною формою з певним зміщенням. При дослідженні зразків, було встановлено, що серед них виконаних аналогічним способом немає, тобто зразки не співпадали з досліджуваними об'єктами за умовами виконання. Зазначене призвело до призупинення проведення експертизи та невиправданого затягування часу. Тому ми наголошуємо, що, за можливості, при проведенні слідчих (розшукових) дій необхідно намагатися вилучати безпосередньо предмети, які будуть направлятися на експертизу, а отримання зразків з цих предметів доручати експерту під час проведення експериментальної частини експертизи.

?

Контрольні питання:

- 1. Види допомоги спеціалістів при огляді місця події.*
- 2. Діяльність спеціалістів під час проведення робочого етапу обшуку.*
- 3. Участь спеціалістів у фіксації ходу та результатів обшуку.*
- 4. Види допомоги спеціалістів при допиті.*
- 5. Діяльність спеціаліста під час слідчого експерименту.*
- 7. Можливості використання допомоги спеціаліста під час допиту.*

T

Теми рефератів

- 1. Залучення спеціаліста до проведення слідчих(розшукових) дій.*
- 2. Особливості участі спеціалістів при огляді місця події.*
- 3. Актуальні питання участі спеціаліста при проведенні слідчого експерименту у формі перевірки й уточнення показань на місці.*
- 4. Особливості участі спеціаліста в отриманні зразків для експертизи.*

Розділ 3

ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

3.1. Поняття та класифікація судових експертиз

Однією з форм використання спеціальних знань у кримінально-процесуальній діяльності є проведення експертизи. Закон України «Про судову експертизу» визначає поняття судової експертизи (ст. 1).

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію, про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду.

Проведення судової експертизи регламентовано Законом України «Про судову експертизу», Кримінальним процесуальним кодексом, Цивільним процесуальним кодексом України, Кодексом адміністративного судочинства, а також відомчими нормативними актами. Згідно з чинним законодавством експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права (ч. 1 ст. 242 КПК).

Під час експертизи, на відміну від інших процесуальних дій, істотні у справі факти можуть встановлюватися за відсутності слідчого (або суду). Ця особливість дозволяє пояснити, чому законодавець встановив систему додаткових процесуальних гарантій, дотримання яких покликано сприяти достовірному, повному й об'єктивному встановленню фактів експертом та всебічній перевірці його висновків слідчим і судом. Експертизу слід призначати тільки тоді, коли в цьому дійсно є необхідність, коли без відповіді експерта на певні питання неможливо розслідування кримінального правопорушення. Недопустимо призначати експертизу для вирішення питань, що потребують таких спеціальних знань, які не виходять за межі професійної підготовки слідчого прокурора або судді, тобто на вирішення експерта не виносяться питання правового характеру.

Судові експертизи класифікуються за різними підставами

Залежно від галузі спеціальних знань. За даним критерієм експертизи потрібно класифікувати за видами та підвидами, виходячи з Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень»¹, Наказу МЮ України від 03.03.2015 р. № 301/5 «Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів»², Наказу МВС України від 08.02.2017 р. № 102 Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС»³. Так відповідно Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень основними видами (підвидами) експертизи є:

1. Криміналістична: почеркознавча; лінгвістична експертиза мовлення; технічна експертиза документів; експертиза зброї та слідів і обставин її використання; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; експертиза голограм; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; техногенних вибухів; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів та виробів з них; наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин); біологічна.

2. Інженерно-технічна: інженерно-транспортна (автотехнічна, транспортно-трасологічна, залізнично-транспортна); дорожньо-технічна; будівельно-технічна; оціночно-будівельна; земельно-технічна; оціночно-земельна; експертиза з питань землеустрою; пожежно-технічна; безпеки життєдіяльності; гірничотехнічна; інженерно-екологічна; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; телекомунікаційна, електротранспортна експертиза; експертиза технічного стану ліфтів.

Поряд із вказаними видами інженерно-технічних експертиз

¹ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

² URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15>.

³ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0275-17>.

експертними установами можуть проводитись також інші їх види (підвиди) та комплексні технічні дослідження із залученням відповідних фахівців у певних галузях знань, у тому числі авіаційного та водного транспорту.

3. Економічна: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій.

4. Товарознавча: машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; автотоварознавча; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння.

5. Експертиза у сфері інтелектуальної власності: літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності.

6. Психологічна.

7. Мистецтвознавча.

8. Екологічна.

9. Військова.

10. Судово-ветеринарна.

11. Гемологічна.

Судово-медичні експертизи поділяються на експертизи трупа, живих осіб та речових доказів. Завдання їх полягає у встановленні причини смерті, характеру і ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, визначенні групової належності й походження різних виділень організму людини та вирішенні інших питань, що вимагають застосування судово-медичних знань.

За характером вирішуваних завдань та методами дослідження судові експертизи поділяються на:

– *ідентифікаційні експертизи* – встановлюють індивідуальну тождність;

– *класифікаційні* – визначають групову належність різного роду об'єктів;

– *діагностичні* – показують стан різних об'єктів та їхню динаміку.

За послідовністю проведення експертизи поділяються на:

– *первинні та повторні*. Первинною є експертиза, коли об'єкт досліджується вперше. Повторною є експертиза, під час проведення якої досліджуються ті самі об'єкти і вирішуються ті самі питання, що й при

проведенні первинної (попередніх) експертизи (експертиз). Повторні призначаються у разі необґрунтованості висновку експерта в результаті первинної експертизи або у разі сумніву в правильності його висновку. Така експертиза доручається іншому експертові (експертам).

За обсягом дослідження: *основні та додаткові.* Додатковою є експертиза, якщо для вирішення питань щодо об'єкта, який досліджувався під час проведення основної експертизи, необхідно провести додаткові дослідження або дослідити додаткові матеріали (зразки для порівняльного дослідження, вихідні дані тощо), які не були надані експертові під час проведення основної експертизи. Додаткова експертиза призначається, якщо експертиза визнана неповною або не досить ясною, і доручається тому самому або іншому експертові.

За кількістю осіб, що беруть участь у провадженні досліджень: *одноособові та комісійні.* Перші проводяться одним експертом, другі – групою експертів, спеціалістів з однієї галузі знань. Комісійною є експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією та є фахівцями в одній галузі знань. Комісія експертів може утворюватися органом, який призначив експертизу або керівником експертної установи. Комісійна експертиза може призначатися для вирішення достатньо складних питань або за наявності різних точок зору з якого-небудь питання.

За складом виконуваних завдань: *однорідні та комплексні.* Одно-рідною є експертиза, при проведенні якої використовуються знання якоїсь однієї галузі науки. Комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання. До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах. При виконанні комплексної експертизи використовують спеціальні знання різних наук: це можуть бути медико-криміналістичні, психолого-психіатричні, автотехнічні та криміналістичні, зоотехнічні, ветеринарні й інші комплексні дослідження. Фахівці, які брали участь у комплексній судовій експертизі та дійшли єдиної думки, складають і підписують спільний висновок. При цьому в акті визначається, у чому конкретно полягала роль кожного фахівця. У разі коли експерти не дійшли згоди, кожний з них складає окремий висновок.

Терміни проведення експертизи встановлюється залежно від складності дослідження з урахуванням експертного навантаження фахівців керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) у межах:

– 10 календарних днів - щодо матеріалів з невеликою кількістю об'єктів та вирішуваних питань і простих за характером досліджень;

– 30 календарних днів - щодо матеріалів із середньою кількістю об'єктів та вирішуваних питань або середньої складності за характером досліджень;

– 60 календарних днів - щодо матеріалів з великою кількістю об'єктів та вирішуваних питань або складних за характером досліджень;

– понад 60 календарних днів - щодо матеріалів із великою кількістю об'єктів та вирішуваних питань (більше десяти), виходячи з фактично необхідного для експерта часу або особливо складних за характером досліджень (досліджень з використанням криміналістичного обладнання (лазерного, оптичного, електронного), проведення експериментальних досліджень, застосування декількох методів);

– понад 90 календарних днів – якщо експертиза є особливо складною чи багатооб'єктною, потребує вирішення більше десяти питань або вирішення питань, які потребують декількох досліджень, чи налічує понад п'ять томів матеріалів справи або є комплексною чи потребує залучення фахівців з інших установ (у тому числі судово-медичних), підприємств, організацій.

Більший розумний строк встановлюється за письмовою домовленістю з органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), після попереднього вивчення експертом наданих матеріалів¹.

3.2. Організація проведення судових експертиз

Судова експертиза має бути якісно підготовлена. ***Процес підготовки експертизи містить такі основні елементи:***

- 1) збирання необхідних матеріалів;
- 2) вибір моменту призначення експертизи;
- 3) визначення предмета судової експертизи;
- 4) формулювання запитань експерту;

¹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

5) вибір експертної установи або експерта.

Збирання необхідних матеріалів. Такими матеріалами насамперед є досліджувані об'єкти (речові докази, жива особа, труп або його частини та ін.), щодо яких слідчий (суд) повинен з'ясувати певні питання. Досліджувані об'єкти збираються під час проведення слідчих (розшукових) дій (оглядів, обшуків та ін.) з дотриманням встановлених законом правил. У деяких випадках, особливо при проведенні ідентифікаційних експертиз експерту необхідно надавати зразки для порівняльного матеріалу. Участь спеціаліста при отриманні зразків для порівняльного дослідження була розглянута нами вище.

Об'єкти, вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій частіше за все мають процесуальний статус речових доказів. Вони вилучаються під час проведення таких слідчих (розшукових) дій: огляду (місця події, приміщень, ділянок місцевості, транспортних засобів), обшуку, слідчого експерименту (у формі перевірки показань на місці). Для проведення кожного з видів експертиз вилучаються певні об'єкти, основними з яких є:

- трасологічної – знаряддя, інструменти, механізми, що можуть бути знаряддями вчинення злочину, чи пристосовані для їх виготовлення; взуття та інші предмети одягу; замки, запірні пристрої та ключі від них; шини транспортного засобу;
- експертизи зброї – вогнепальна зброя та її частини, боєприпаси, кулі, гільзи, порох, можливі сліди застосування вогнепальної зброї;
- технічної експертизи документів – засоби підробки реквізитів документів (папір, клей, ножиці, фарби тощо), печатки, штампи та засоби їх підробки, форми та пристрої для друку (принтери, ксерокси, різографи тощо);
- почеркознавчої та авторознавчої – письмові документи з почерком та підписами: листи, щоденники, записні та телефонні книжки, електронні текстові документи з ознаками письмової мови;
- портретної – фотографії, відеозаписи, в тому числі на електронних носіях та в пам'яті комп'ютера;
- звуко- та відеозапису – звукозаписи та відеозаписи на магнітних та цифрових носіях інформації;
- вибухотехнічної – вибухові пристрої, їх елементи, вибухові речовини та їх складові;
- наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; харчових продуктів; спеціальних хімічних речовин; сильнодіючих і отруйних речовин; криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів; ґрунтознавчої – зразки (проби) речовин, залежно від

виду експертизи;

- товарознавчої – зразки товарів, матеріал виготовлення;
- економічної – документи бухгалтерського, податкового обліку і звітності (бухгалтерська експертиза); документи про економічну діяльність підприємств і організацій; документи фінансово-кредитних операцій;
- у сфері інтелектуальної власності – літературні, художні твори, бази даних комп'ютерів, диски, фонограми, відеограми тощо.

Ми зазначили основні види експертиз та перелік можливих предметів та зразків, необхідних для проведення експертизи. Але з розширенням можливостей проведення експертиз цей перелік навряд чи може бути повним. Законодавством не передбачено обов'язкове залучення спеціалістів для проведення зазначених слідчих (розшукових) дій, але при вилученні предметів, що будуть слугувати об'єктами експертизи, це необхідно робити. Також бажано залучати в якості спеціаліста саме того експерта, який буде виконувати відповідну експертизу. При такій взаємодії слідчого зі спеціалістами досягається найбільш швидкий результат у розслідуванні злочину. А це, у свою чергу, є можливим, коли слідчий та спеціаліст є працівниками однієї системи, та для узгодження їх дій не потрібно багато часу.

Вибір моменту призначення експертизи. За загальним правилом судова експертиза повинна бути призначена своєчасно, що забезпечується плануванням цієї слідчої (розшукової) дії.

Визначаючи момент призначення експертизи, необхідно враховувати:

- 1) властивості та стан об'єктів експертного дослідження;
- 2) необхідність та можливість отримання порівняльних зразків;
- 3) особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення тощо);
- 4) слідчу ситуацію.

Вибір моменту призначення експертизи передбачає визначення її місця у системі інших слідчих (розшукових) дій. Призначення та проведення експертизи обумовлені тактичними міркуваннями. Визначення часу призначення експертизи пов'язано з особливостями розслідуваного злочину, слідчою ситуацією, наявністю або відсутністю необхідних матеріалів для призначення експертизи.

Визначення предмета судової експертизи. Предмет експертизи – це ті обставини, які можуть бути з'ясовані в процесі експертного дослідження, та фактичні дані, що встановлюються на основі спеціальних знань і дослідження матеріалів провадження. Предмет експертизи визначається питаннями, поставленими перед експертом, слідчим або судом.

Формулювання питань експерту. Відповідно до закону перед експертом можуть бути поставлені тільки такі питання, для вирішення яких необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Існують різні посібники з судової експертизи, які містять типові переліки питань стосовно різних видів експертиз при розслідуванні тих або інших категорій злочинів. Однак такі переліки є орієнтуєчими.

Питання експерту мають відповідати таким основним вимогам:

- 1) не виходити за межі спеціальних знань експерта і не мати правового характеру;
- 2) бути визначеними, конкретними та короткими;
- 3) мати логічну послідовність;
- 4) характеризуватися повнотою та мати комплексний характер.

Вибір експертної установи або експерта. Вибір експертної установи здійснюється з урахуванням виду експертизи, об'єктів дослідження та характеру питань, які підлягають вирішенню. В Україні існує система судово-експертних установ, в яких провадяться судові експертизи. При проведенні експертизи поза експертною установою в ухвалі про призначення експертизи вказується конкретний фахівець, якому доручається проведення експертизи.

Призначення експертизи оформляється за клопотанням слідчого ухвалою суду (судді), яка є юридичною підставою проведення експертизи. **Ухвала про призначення експертизи складається з трьох частин:** вступної, описової та резолютивної. До прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» судові експертизи призначалися за постановою слідчого (Додаток Б, В). Однак, відповідно до останніх законопроектів, відбувається тенденція повернення слідчому цієї функції.

3.3. Предмет, об'єкти та завдання, що вирішуються при проведенні окремих видів експертиз

Серед всіх зазначених вище видів судових експертиз розглянемо детальніше ті, що за статистичними даними, відомостями, отриманими під час анкетування та інтерв'ювання слідчих та експертів, а також вивченням та аналізом матеріалів кримінальних проваджень, частіше за всіх призначаються на стадії досудового розслідування.

Почеркознавча експертиза

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, цифрових записів (далі-рукопис) і підпису. Цією експертизою вирішуються і деякі не ідентифікаційні завдання (встановлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисно зміненим почерком, з наслідуванням (імітацією) почерку іншої особи, визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань

Чи виконано рукопис певною особою?

Чи виконані декілька рукописів однією особою?

Чи не виконано рукопис навмисно зміненим почерком?

Чи не виконано рукопис в незвичних умовах?

Чи не знаходилась особа, яка виконала рукопис, в незвичайному стані?

Чи не володіє особа, яка виконала рукопис, навиками написання спеціальними шрифтами?

Аналогічні питання можуть вирішуватись і щодо виконавців підписів.

Особою якої статі виконано рукопис?

До якої групи за віком належить виконавець рукопису?

Для проведення досліджень слідчий (суддя) повинен надати експертові вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (цифрових записів, підпису) особи, яка ідентифікується.

Перед приєднанням вільних та умовно-вільних зразків до матеріалів справи слідчий (суддя) повинен пред'явити їх особі, яка ідентифікується, а потім позначити кожний зразок, тобто вказати, що це вільний (умовно вільний) зразок почерку (підпису) певної особи (вказати її прізвище, ім'я, по батькові) та посвідчити це своїм підписом.

У разі неможливості пред'явити зазначені зразки (смерть виконавця, від'їзд тощо), як зразки слід надавати документи або інші папери, на яких рукописні тексти (підписи) достовірно виконані особою, відносно якої ставиться питання ідентифікації її як виконавця досліджуваного рукопису (наприклад, заяву на отримання паспорта (форма №1), паспорт, різного роду посвідчення, на яких є власноручний підпис, та ін.).

Вільні зразки за можливості повинні відповідати об'єкту, який досліджується, за часом виконання (бажано в межах одного року), за видом матеріалів письма (папір, олівець, кулькова ручка тощо), за фор-

мою документа (накладні, відомості та ін.), за його змістом та цільовим призначенням.

Якщо текст (підпис), що досліджується, виконано друкованими літерами або спеціальним шрифтом, слід за можливості надати вільні зразки аналогічного характеру.

Відбирати експериментальні зразки почерку необхідно у два етапи. На першому – особа, яка ідентифікується, виконує текст на тему, пов'язану з розслідуванням справи, в звичних умовах (сидячи за столом, звичним приладдям письма, при нормальному освітленні). На другому етапі зразки відбираються під диктовку тексту, аналогічного за змістом тому, що досліджується, або спеціально складеного тексту, який містить фрази, слова і цифри, взяті з рукопису, що досліджується. На цьому етапі зразки відбираються в умовах, що максимально наближаються до тих, в яких виконувався рукопис, що досліджується, тобто в тій самій позі (лежачи, стоячи та ін.), таким самим приладдям письма та на папері того самого виду (за розміром, лінуванням, характером поверхні тощо), що і документ, який досліджується. Якщо буде помічено, що той, хто пише, намагається змінити свій почерк, темп диктовки слід прискорити.

У випадках, коли тексти, що досліджуються, і особливо підписи, виконувались на бланках (касові ордери, квитанції, поштові перекази, платіжні відомості та ін.), експериментальні зразки слід відбирати на таких самих бланках або на папері, що розграфлений як бланк.

Якщо розташування підпису, що досліджується, не визначається характером документа, експериментальні зразки відбираються на окремих аркушах як лінованого, так і нелінованого паперу.

Після нанесення 5-10 експериментальних підписів аркуш паперу треба міняти.

Якщо рукопис, що досліджується, виконано «друкованими» літерами і цифрами або спеціальним шрифтом (креслярським, бібліотечним та ін.), експериментальні зразки на другому етапі також повинні бути виконані «друкованими» літерами і цифрами або відповідним шрифтом.

Переписування з документа, що досліджується, або з машинописного (друкарського) тексту неприпустиме.

Якщо є підстави припускати, що виконавець досліджуваного рукопису намагався змінити свій почерк (писав лівою рукою, іншим нахилом тощо), додатково відбираються зразки, виконані таким самим чином.

Експериментальні зразки посвідчуються слідчим (суддею). У посвідчувальному надписі зазначається прізвище, ім'я та по батькові вико-

навця, а також особливості зразка (написані лівою рукою, спеціальним шрифтом тощо).

Якщо досліджується текст, вільні та експериментальні зразки надаються у вигляді текстів, при дослідженні підписів та цифрових записів – як у вигляді текстів, так і відповідно у вигляді підписів та цифрових записів.

Як вільні, так і експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менше ніж на 5 аркушах. Чим коротший досліджуваний текст, тим більше необхідно зразків. Вільні зразки підпису надаються по можливості не менш ніж на 10 документах, експериментальні - в кількості не менше 20 зразків підписів.

Якщо необхідно встановити, чи не виконаний підпис від імені певної особи іншою особою, надаються зразки підписів обох осіб. При цьому додатково відбираються експериментальні зразки почерку передбачуваного виконавця не менше ніж на 5 аркушах у вигляді записів прізвища та ініціалів особи, від імені якої виконано підпис.

При вилученні вільних зразків підписів особи, від імені якої виконано досліджуваний підпис, слід відшукувати документи з варіантом підпису, найбільш схожим на підпис, що досліджується. Такі підписи найчастіше зустрічаються у документах, аналогічних досліджуваному.

При відібранні експериментальних зразків підпису особи, від імені якої виконано підпис, слід запропонувати їй розписатися всіма застосовуваними нею варіантами підписів.

Якщо з певних причин виконати будь-які вимоги, що стосуються зразків, не було можливості, про це слід вказати в постанові (ухвалі) про призначення експертизи.

Якщо необхідно дослідити велику кількість підписів, їх доцільно розділити на групи (за особами, від імені яких виконано підписи, епізодами справи, видами документів тощо) і за кожною групою призначити окрему експертизу.

Документи кожної групи можна пронумерувати (у вільних від тексту місцях) і, вказавши один раз у постанові (ухвалі) про призначення експертизи як назву документа, так і його порядковий номер, в подальшому посилатись тільки на порядковий номер.

Якщо виникли труднощі, пов'язані з призначенням багатооб'єктних експертиз підписів, доцільно проконсультуватися з експертом (спеціалістом).

У постанові (ухвалі) про призначення експертизи слід указати на встановлені слідчим (судом) особливі обставини виконання рукопису, які могли викликати змінення ознак почерку (незвична поза або не-

звичайний стан виконавця, виконання рукопису в умовах низької температури тощо). Якщо є дані, що виконавцем є людина, у якої порушена координація рухів, про це також слід повідомити експерта. У випадках виконання рукопису особою похилого або старечого віку потрібно надати відомості про рік їх народження і стан здоров'я на момент можливого виконання об'єкта, що досліджується.

Авторознавча експертиза

Основним завданням авторознавчої експертизи є ідентифікація автора тексту.

Авторознавчою експертизою можуть також встановлюватись (найчастіше в імовірній формі) деякі соціально-біографічні риси автора тексту (його рідна мова, рівень освіти, володіння науковим, діловим або іншим функціональним стилем мови та ін.).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань

Чи є певна особа автором даного тексту?

Чи є певна особа автором декількох різних текстів?

Чи є у тексті ознаки, які свідчать про соціально-біографічні риси його автора? Якщо є, то про які саме?

Вирішення питань, поставлених перед авторознавчою експертизою, можливе, як правило, лише за наявності відносно великого тексту (не менше 500 слів).

Готуючи матеріали для проведення авторознавчої експертизи з метою встановлення авторства, слідчий (суддя) повинен зібрати вільні, умовно-вільні і експериментальні зразки письмової мови особи, яка ідентифікується.

Зразки письмової мови засвідчуються слідчим (суддею) за правилами посвідчення зразків почерку (див. п. 3 розділу "Почеркознавча експертиза").

Вільні зразки повинні відповідати досліджуваному тексту за мовою, на якій його складено, і по можливості також: за часом виконання; за характером документа, виходячи з його призначення і сфери обігу (доповідна записка, особистий лист, скарга тощо); за іншими суттєвими обставинами, які могли впливати на формування ознак письмової мови.

Вільні зразки повинні надаватись не менш як на 25 аркушах.

Умовно вільні зразки надаються як доповнення до вільних, особливо якщо останні не вдалося зібрати в достатньому обсязі.

Експериментальні зразки повинні виконуватись на мові документа, що досліджується.

Спочатку особі, яка ідентифікується, пропонують написати текст

на вільно обрану нею тему, але аналогічну досліджуваному за своїм функціональним призначенням (скарга, особистий лист, службовий лист тощо). Після цього відбираються зразки, аналогічні досліджуваному не тільки за своїм функціональним призначенням, але і за темою. Наприклад, пропонують написати скаргу на дії службової особи.

Мінімальний обсяг кожного зразка - 500 слів. Якщо текст зразка виявився меншим за мінімальний, слід відібрати зразки на інші близькі теми.

За клопотанням експерта відбираються експериментальні зразки, які за стилем і деякими іншими характеристиками не відповідають документу, що досліджується.

При визначенні характеру і обсягу експериментальних зразків слідчий (суддя) враховує, наскільки повно зібрані вільні та умовно-вільні зразки, і поповнює їх нестачу за рахунок експериментальних зразків.

Бажаний загальний обсяг експериментальних зразків - 25-30 сторінок тексту.

До постанови (ухвали) про призначення експертизи бажано додавати соціально-біографічну характеристику гаданого автора.

Технічна експертиза документів

Технічна експертиза документів поділяється на експертизу реквізитів документів і експертизу матеріалів документів.

Головними завданнями технічної експертизи реквізитів документів є:

Встановлення особливостей виготовлення друкарських засобів і їх відбитків.

Встановлення факту і способу внесення змін до документа (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер та ін.).

Виявлення залитих, замазаних, вицвілих та інших слабо видимих або невидимих текстів (зображень) на різних матеріалах, а також текстів (зображень) на обгорілих та згорілих документах за умови, що папір, на якому вони виготовлені, не перетворився на попіл.

Встановлення типу, системи, марки, моделі та інших кваліфікаційних категорій друкарської техніки (друкарські машини, касові, телеграфні та інші буквено-цифрові апарати), а також ідентифікація цих засобів за відбитками їх знаків.

Ідентифікація печаток, штампів, факсиміле тощо за їх відбитками.

Ідентифікація засобів розмножувальної техніки за їх відбитками.

Ідентифікація компостерних знаків за просічками.

Ідентифікація приладів письма за штрихами.

Ідентифікація особи, яка надрукувала машинописний текст, намалювала і (або) вирізала зображення, за особливостями навичок виконавця.

Встановлення належності літер певному комплекту шрифту.

Визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються.

Експертизою матеріалів документів встановлюється рід, вид (інша класифікаційна категорія) матеріалів, на яких і за допомогою яких виконувався (виготовлювався) документ (папір, барвники, клейкі речовини та ін.), а також їх спільна родова (групова) належність.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань

Яким способом (з використанням набору друкарського шрифту, шляхом малювання тощо) виготовлена дана друкарська форма?

Чи з одного набору (одного стереотипу, одним кліше) надруковані дані документи (наводяться їх найменування)?

Чи відповідає даний цінний папір (грошова купюра, облігація, лотерейний білет тощо) чинним нормативам на його виготовлення?

Яким способом і з використанням яких технічних засобів виготовлена дана грошова купюра (облігація, лотерейний білет), інший цінний папір?

Чи вносились у записи документа зміни? Якщо вносились, то яким способом (підчистка, дописка, травлення, переклеювання літер та цифр тощо) і який зміст первісних записів?

Чи переклеювалась у документі фотокартка?

Чи замінювались у документі (зошиті, книзі) аркуші?

Чи є на обгорілих аркушах який-небудь текст і (або) зображення? Якщо є, то який (яке) саме?

Який зміст залитого чорнилом (зафарбованого, забрудненого, вицвілого тощо) тексту (печатки, штампа)?

Чи є в даному документі (аркуші паперу) невидимий текст і якщо є, то який саме?

Який зміст тексту, що відобразився в слідах тиску у записах на папері?

Чи не надрукований текст на даній друкарській машині (іншому друкарському засобі)?

На одній чи на різних друкарських машинах надруковані окремі фрагменти тексту документа (декілька самостійних документів)?

Яким друкарським засобом (тип, марка, модель) виготовлено даний текст?

Чи нанесено відбиток печатки (штампа) в наданому документі да-

ною печаткою (штампом)?

Чи не виготовлено наданий відбиток на даному розмножувальному апараті (ксерокс та ін.)?

Чи не даним компостером зроблено просічку?

Чи виконані записи даним приладдям письма (кульковою ручкою, олівцем тощо)?

Чи не даною особою надруковано наданий машинописний текст?

Чи намальовано бланк документа даною особою?

Чи не вирізана печатка, відбиток якої є на наданому документі, даною особою?

Чи не є літери, знайдені у даної особи, частиною шрифтової каси (зазначається гарнітура, кегль) даної друкарні?

Чи не виготовлені (чи не виконані) дані документи (фрагменти документа) в різний час?

В якій послідовності виконувались фрагменти даного документа (підпис, печатка тощо)?

До якого роду, виду (іншої класифікаційної категорії) належить матеріал документа (папір, клей, фарбна речовина штрихів записів тощо)?

Чи мають спільну родову (групову) приналежність матеріали даного примірника друкованої продукції або документа (папір, клей, картон, фарбна речовина та ін.) з матеріалами, вилученими з певного місця (склад, цех, квартира та ін.)?

Чи належать надані аркуші паперу до різних партій випуску?

Чи не написано текст фарбою з даної місткості?

Призначаючи експертизу з метою ідентифікації друкарських засобів, до експертної установи слід надіслати порівняльні матеріали: вільні, а також експериментальні зразки - відбитки, виготовлені за допомогою цих засобів.

Вільні зразки надаються за можливості, експериментальні - в обов'язковому порядку. Кожний вид зразків потрібно надавати не менше як у трьох примірниках.

Вільні зразки слід відшукувати серед відбитків, які за часом виконання були б якомога більше наближені до досліджуваного відбитка.

Якщо для ідентифікації друкарських машин неможливо вишукати вільні зразки, які би збігалися за часом виконання з текстом, що досліджується, слід з'ясувати, чи не ремонтувалась машина в період між виконанням досліджуваного тексту та виконанням вільних зразків, що саме ремонтувалось, зокрема, чи не замінювався шрифт (цілком; частина, яка саме)?

Експериментальні зразки друкарських машин повинні мати всі

знаки у порядку їх розміщення на клавіатурі машини, показувати максимальну довжину рядків та всіх інтервалів між ними.

Якщо текст, що досліджується, надрукований через копіювальний папір, слід додатково надати зразки, виконані через копіювальний папір.

Для ідентифікації печаток та штампів експертові направляються експериментальні зразки у вигляді п'яти-шести максимально чітких відбитків на білому гладкому папері, нанесених з різним натиском та з різною кількістю мастики, або самі печатки та штампи.

Якщо відбиток, що досліджується, нанесено більше року до призначення експертизи, то потрібне також надання вільних зразків, оскільки у процесі експлуатації печатка могла зазнати змін.

Для ідентифікації касових апаратів експериментальні зразки повинні мати всі знаки чека, що досліджується. Як вільні зразки направляються чеки, які вибиті на даному апараті і мають якомога більше знаків досліджуваного чека. Важливо, щоб зразки і досліджуваний чек мали якомога менший розрив у часі їх виготовлення.

Для ідентифікації засобів розмножувальної техніки (матриць, стереотипів та ін.) повинні надаватися друкарські форми або виготовлені з їх допомогою експериментальні відбитки не менше ніж у п'яти примірниках.

Для ідентифікації особи за ознаками навичок роботи на друкарській машині (розміщення заголовка, ширина полів, виділення абзаців, розміщення виносок та ін.) надаються:

а) вільні зразки на декількох аркушах у вигляді текстів, однотипних з досліджуваним (службові листи, статті та ін.), надруковані даною особою приблизно в той самий час, що й досліджуваний текст;

б) експериментальні зразки тексту обсягом у два-три аркуші, однотипного з тим, що досліджується, надруковані під диктовку особою, що ідентифікується.

Експериментальні зразки відбираються не менше ніж у три прийоми з невеликим розривом у часі. Це підвищує можливості виявлення відносно стійких ознак навичок виконавця.

Для ідентифікації особи, яка намалювала (вирізала) зображення, надаються вільні зразки у вигляді зображень, однотипних з досліджуваним (по можливості) та експериментальні – виконані особою, яка ідентифікується, по пам'яті і шляхом змальовування з оригіналу.

До відбору зразків доцільно залучати експерта (спеціаліста).

Призначаючи експертизу з метою встановлення справжності бланка документа, як порівняльні зразки надаються бланки справжніх документів з такими ж поліграфічними даними (підприємство - виробник,

рік видання, тираж, номер замовлення).

Для запобігання пошкодженням кожний з досліджуваних документів слід зберігати в окремому конверті; невеликі - в розгорнутому вигляді, а великі - згорнутими по наявних складках. Прошивати документи, робити на них будь-які надписи, підкреслювати або обводити фрагменти, які підлягають дослідженню, забороняється.

Експертиза матеріалів та засобів відеозапису

Основними завданнями технічної експертизи матеріалів та засобів відеозвукозапису є:

Ідентифікація засобів відео та звукозапису (відеомагнітофона, магнітофона, диктофона та ін.), що використовувались для отримання магнітних відео та фонограм.

Ідентифікація особи за голосом та мовою на фонограмі.

Вирішення питань, пов'язаних з технологією виготовлення відео та фонограм.

Вирішення питань, пов'язаних з установленням особливостей звукового середовища, в якому проводився запис фонограми, та умов запису.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань

Чи на даному магнітофоні (відеомагнітофоні, диктофоні) записана відео чи фонограма?

На одному чи на різних магнітофонах (диктофонах, відеомагнітофонах) виготовлені дані фонограми (відеофонограми)?

На одному чи на різних магнітофонах виконані конкретні фрагменти відео та фонограми?

На одному і тому самому чи на різних диктофонах проводився запис фонограми та її стирання на конкретних ділянках?

Чи використовувався для запису фонограми конкретний технічний засіб (мікрофон, адаптер тощо)?

Кому з числа перелічених осіб належать окремі вислови, що містяться на фонограмі?

Чи є голос, зафіксований на фонограмі, голосом конкретної особи?

Дана фонограма є оригіналом чи копією?

Чи провадився запис безперервно?

Чи зазнавала змін дана фонограма?

Які є ознаки механічного та електронного монтажу на фонограмі?

Чи одночасно проводився запис відео і аудіоінформації на відеофонограмі?

Чи велась зафіксована на фонограмі розмова по телефону?

Який номер телефону набирився під час запису?

Фонограма записана у замкнутому чи відкритому акустичному середовищі?

Як були розташовані відносно мікрофона співбесідники?

Що є джерелом звуків, зафіксованих на фонограмі?

Чи є джерелом звуку поданий на дослідження конкретний предмет (мається на увазі предмет, який може звучати)?

Чи походять звуки на поданих фонограмах з одного джерела?

Який тип, модель двигуна, робота якого зафіксована на фонограмі, та чи має він якісь дефекти?

Записане джерело звуку перебувало в нерухомому стані чи в русі?

Яка швидкість руху джерела звуку?

Для ідентифікації засобів відео- та звукозапису на дослідження надається сам засіб (магнітофон, відеомагнітофон, відеокамера, диктофон) та відео- чи фонограма.

Для ідентифікації осіб за мовою чи голосом, записаними на фонограмі, експерту як порівняльні зразки надаються фонограми, де їхня мова записана у формі бесіди (допиту, очної ставки тощо). Фонограма повинна бути незашумленою, з достатнім рівнем запису, виготовлена на якісній апаратурі та матеріалах, що відповідають установленим стандартам, з невеликим терміном використання. Вимова повинна бути розбірливою. Для запису зразків бажано залучати експерта (спеціаліста). Експертові надається також протокол прослуховування фонограм.

Для вирішення неідентифікаційних завдань експертові надається сама фонограма. Для встановлення факту монтажу фонограми вказуються відрізки запису, щодо яких є дані, що вони вмонтовані. Коли вирішуються питання, пов'язані з дослідженням ознак звукового середовища, в якому проводився запис, експертові слід надіслати опис цього середовища, а також експериментальні записи звуків з тих джерел, які створювали звукове середовище, на фоні якого, за припущенням слідчого (суду), проводився досліджуваний запис.

Трасологічна експертиза

Головним завданням трасологічної експертизи є ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально-фіксованими слідами-відображеннями їх слідоутворюючих поверхонь.

Трасологічною експертизою можна також встановлювати факти, які належать до просторових, функціональних, структурних, динаміч-

них і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворюючих об'єктів.

До виявлення слідчим слідоутворюючих об'єктів перед трасологічною експертизою можуть ставитись питання про наявність на предметах обстановки місця події слідів від взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації або про наявність в цих слідах ознак, що орієнтують на пошук зазначених об'єктів.

Для вирішення ідентифікаційних завдань експертові необхідно надати:

а) предмети зі слідами, а коли вилучити їх неможливо, то копії слідів (зліпки, фотознімки);

б) об'єкти, якими, за припущенням слідчого (суду), могли бути залишені ці сліди;

в) дані про час виявлення слідів, умови, в яких знаходились об'єкти зі слідами до їх направлення на експертизу.

Якщо експертові надсилається копія сліду на дактилоплівці або інша копія сліду, необхідно надати схему його розміщення на предметі (місцевості).

Об'єкти дослідження направляються в упаковці, яка забезпечує їх збереження. Речові докази і порівняльні зразки упаковуються окремо.

Поверхня предмета, на якому розташовані сліди, які легко пошкоджуються, наприклад, сліди рук, різного роду нашарування тощо, не повинна контактувати з матеріалом упаковки.

Порівняльні зразки позначаються індивідуалізуючими позначками і посвідчуються підписом слідчого (судді). Рекомендації, що стосуються підготовки порівняльних зразків за підвидами трасологічної експертизи, викладені у відповідних частинах цього розділу.

Розрізняються такі основні підвиди трасологічної експертизи: експертиза слідів рук людини, експертиза слідів ніг і взуття людини, слідів ніг (лап) тварини; експертиза слідів знарядь та інструментів, засобів виробництва масових виробів; експертиза замикаючих та контрольних засобів; слідів розділу цілого на частини, рельєфних знаків на металі, пластмасі та інших матеріалах.

Не виключається можливість проведення трасологічної експертизи за слідами інших слідоутворюючих об'єктів, зокрема, зубів (інших частин тіла людини або тварини), різного роду предметів тощо. З приводу можливостей експертиз по таких об'єктах і підготовки матеріалів для їх проведення слід консультуватись з експертом (спеціалістом).

Експертиза замикаючих та запобіжних (контрольних) пристроїв

Об'єктами експертизи є замки та інші замикальні пристрої, пломби, контрольні пристрої.

Головними завданнями експертизи є встановлення факту і способу відмикання (зламу) пристрою, видів предметів, що були використані для цього, ідентифікація цих предметів, а для пломб, крім того, - ідентифікація пломбувальних лещат.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань

Чи справний механізм замка? Якщо ні, то в чому полягає несправність?

Чи роботоздатний механізм замка?

Чи був відімкнений замок сторонніми предметами (відмичками, підібраними або підробленими ключами)?

У який спосіб відімкнено (зламано) замок?

Чи одним способом відімкнено (зламано) надані замки?

У якому стані (замкненому, відімкненому) знаходився замок у момент його пошкодження?

Чи можливо відімкнути даний контрольний замок без пошкодження контрольного вкладиша?

Чи можливо відімкнути даний замок за допомогою інструмента (предмета), що був вилучений у гр. Н?

Знаряддям якого виду зламано замок?

Чи зламано замок знаряддям, вилученим у гр.Н?

Чи відмикався замок за допомогою даного ключа (відмички)?

Чи є на ключі-оригіналі ознаки, характерні для виготовлення його копії або зліпка?

Чи була обтиснена пломба даними пломбувальними лещатами?

Чи одними пломбувальними лещатами були обтиснені пломби?

Чи розкривалась і чи повторно обтискувалась пломба після її обтиснення пломбувальними лещатами?

У який спосіб і за допомогою яких знарядь була розкрита і повторно обтиснена пломба?

Чи можливо з даної пломби витягти матеріал, що використовувався при опломбуванні (дріт, шпагат, шнур), без порушення її цілісності?

Знаряддям якого виду розкривалась пломба?

Який зміст цифрових та буквених знаків на контактних поверхнях пломби?

Чи не розкривалась пломба представленим знаряддям?

Чи були додержані правила пломбування при накладанні даної

пломби?

У який спосіб відкривався (знімався) та повертався на місце даний контрольний пристрій?

Якщо об'єктом дослідження є замки, експертові, крім них, направляються відмички й інші предмети, які могли використовуватись для відкривання або зламу замка, а також усі ключі від цих замків.

Замки надаються на дослідження в тому стані, в якому вони знайдені на місці події та вилучені. Встромляти у замкову щілину будь-які предмети (в т.ч. штатні ключі), а також проводити інші експерименти із замками до їх експертного дослідження забороняється.

Вилучення замків з сейфів та інших сховищ доцільно доручати експертові (спеціалістові).

Для вирішення питання, чи не розкривалась пломба, експертові надається сама пломба, пломбувальні лещата, якими її повинні були пломбувати, або експериментальні пломби, обтиснені цими лещатами.

Щоб забезпечити проведення експертних експериментів, слід надати експертові 10-15 необтиснених пломб, аналогічних тим, що досліджуються, а також зразки матеріалів (дріт, шпагат, шнур), які використовувались при опломбовуванні.

Експертиза слідів рук (дактилоскопічна)

Основним завданням дактилоскопії є ідентифікація особи за слідами її рук, які залишені на місці події.

Для проведення дактилоскопічної експертизи на дослідження можуть надаватися такі **об'єкти та зразки для порівняння:**

- предмети зі слідами папілярних ліній особи, які не вилучені з поверхні об'єктів;
- дактилоскопічні плівки або інші липкі та полімерні матеріали з перекопійованими слідами папілярних ліній особи;
- зліпки, отримані з об'ємних слідів папілярних ліній особи;
- кисті рук, стопи ніг або їх фрагменти з папілярними лініями особи;
- зображення папілярних ліній, які містяться у матеріалах експертизи: висновку експерта, ілюстративній таблиці;
- відбитки (відтиски), які містяться в оригіналах дактилокарт.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є на наданому на дослідження об'єкті сліди рук (пальців, долонь, стоп ніг) і якщо так, чи придатні вони для ідентифікації?

Якою рукою та якими пальцями руки залишені сліди? Чи залишені сліди рук (стоп ніг), вилучені в різних місцях (на різних об'єктах) однією особою?

Чи залишені сліди рук (стоп ніг) конкретною особою, дактилокарта на ім'я якої надана для порівняльного дослідження?

Чи ідентичні відбитки рук невпізаного трупу з відбитками в дактилокарті на ім'я конкретної особи?

Як порівняльні зразки надаються експериментальні відбитки нігтьових фаланг пальців та відбитки долонь осіб, які підлягають перевірці, оформлені у вигляді дактилокартки.

Якщо в процесі слідчого огляду не було встановлено, якою частиною руки залишено слід, експертові направляються експериментальні відбитки всіх трьох фаланг пальців рук, а також відбитки долонь. Коли є дані, які вказують на те, що слід залишено крайньою верхньою ділянкою нігтьової фаланги, крім відбитків нігтьових фаланг, додатково відбираються відбитки цих ділянок.

Якщо мається на увазі, що сліди рук після проведення дактилоскопічної експертизи будуть направлені на судово-медичну експертизу (для встановлення групи крові та ін.), про це слід зазначити в постанові про призначення дактилоскопічної експертизи, що дозволить уникнути застосування методів, які виключають у подальшому проведення судово-медичного дослідження об'єкта.

Дослідження холодної зброї

Холодна зброя - предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для неодноразового завдання шляхом безпосередньої дії тяжких (небезпечних для життя у момент спричинення) і смертельних тілесних ушкоджень, дія яких заснована на використанні м'язової сили людини. Наприклад: ножі, сюрікени, кастети, нунчаку, бити, тощо.

Належність до холодної зброї визначається за наявністю у предмета сукупності таких загальних ознак:

1. **Призначеності для ураження цілі** (визначається за наявністю технічної забезпеченості як окремих елементів, так і конструкції в цілому, а також за достатністю його уражуючих властивостей).

2. **Придатності для неодноразового ураження цілі** (наявність елементів певного виду, форм та розмірів та спосіб з'єднання елементів).

Методикою криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів¹ встановлюються критерії визна-

¹ Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів. Затверджена рішенням розширеного засідання секції НКМР міністерства Юстиції України з проблем трасології та судової балістики із залученням членів Коорди-

чення холодної зброї та загальні техніко-криміналістичні вимоги до:

- клинкової холодної зброї, комбінованої холодної зброї з клинком;
- неклинкової (ударно-дробильної) холодної зброї;
- металевий зброї.

Наприклад, для клинкової холодної зброї мінімальна довжина клинку – не менше, як 90 мм; товщина клинку – не менше, як 2,6 мм; висота утику з однієї чи з двох сторін (сумарне) над держакком руків'я – не менше 5 мм; глибина підпальцевої виїмки, якщо вона на держакку одна - не менше 5 мм, декілька – не менше 4 мм хоча б однієї тощо.

Також в Методиці зазначені вимоги до деяких найбільш розповсюджених об'єктів досліджень (ножі мисливські загального призначення, кинджали мисливські, ножі мисливські спеціальні подвійного призначення, ножі для виживання, туристичні ножі, сувенірні вироби, конструктивно схожі з холодною зброєю, арбалети бойові, спортивні і мисливські, що відносяться до холодної зброї, та стріли до них, луки спортивні і мисливські, що відносяться до холодної зброї, та стріли до них, біти спортивні, палиці).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є даний предмет холодною зброєю?

Якщо є, то до якого виду холодної зброї він належить?

Яким способом виготовлено предмет, вилучений у підозрюваного?

До якого зразка належить наданий штик (кортик, шабля тощо)?

Чи є даний предмет заготовкою холодної зброї?

Сліди дії холодної зброї на тілі людини досліджуються судово-медичною експертизою. Якщо на предметі можуть бути сліди рук, то спочатку проводиться дактилоскопічна експертиза. При наявності нашарувань різних речовин – біологічне дослідження або матеріалів, речовин та виробів.

Експертиза зброї (вогнепальної)

Об'єктами є: вогнепальна зброя та її частини; патрони, снаряди (пулі, картеч, дріб), гільзи, пижі, прокладки, капсюль, порох; предмети з вогнепальними пошкодженнями та слідами пострілу, матеріал та інструменти, що використовуються від час виготовлення боєприпасів.

наційної ради з питань судової експертизи, протокол від 10.04.2009 року № 22. URL: <https://grandway.ua/metodika-kriminalistichnogo-doslidzhennja-holodnoi-zbroi-ta-konstruktivno-shozhiv-z-neju-virobiv-chastina-1/>.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є вогнепальною зброєю предмет, вилучений у підозрюваного?
Яким способом виготовлено предмет (зброя, патрон), вилучений у підозрюваного?

До якого виду, системи, моделі, калібру належить дана зброя?

Чи придатна даний предмет до стрільби?

Чи є боєприпасом патрон, вилучений у підозрюваного?

До зброї якого виду, системи, моделі, калібру призначено патрон, вилучений у підозрюваного?

До якого патрона (вид, модель) належить відстріляна гільза?

Чи міг з даної зброї за певних умов (наприклад, при падінні її на ґрунт, підлогу тощо) відбутися постріл без натискання на спусковий гачок?

Чи відстріляні дані гільзи зі зброї, наданої для дослідження?

Чи були надані куля і гільза до пострілу частинами одного патрона?

Яким є дане пошкодження - вхідним чи вихідним?

У якому напрямку і з якої відстані зроблено постріл, що утворив пошкодження на об'єкті, вилученому з місця події?

Яким було положення зброї відносно потерпілого (перешкоди)?

Експертові з урахуванням змісту питання надаються: зброя або конструктивно подібні до неї вироби, патрони, гільзи, кулі, шрот, пижі, які приєднані до провадження як речові докази, порівняльні матеріали, предмети зі слідами пострілу. Кількість питань залежить від наявності об'єктів та порівняльного матеріалу.

Необхідно правильно вказувати кількість та найменування об'єктів. Наприклад, на дослідження надано предмет, схожий на пістолет, без номеру та маркірованих позначок; патрони у кількості двадцяти шести штук з маркуванням «6086» кожна.

Для вирішення питань про обставини пострілу (напрямок, дистанція, взаємне положення зброї та перешкоди тощо) експерту надаються предмети, на яких є сліди пострілу. На предметах з пошкодженнями мають бути орієнтувальні позначки (зовнішній, внутрішній бік, верх, низ тощо).

Предмети, які направляються на експертизу, необхідно розрядити.

Зброя та боєприпаси до неї надаються на експертизу слідчим особисто або його представником. Їх пересилка поштою не допускається.

Дослідження вогнепальних пошкоджень на одязі, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень людині, належить до компетенції судово-медичної експертизи. В окремих випадках (коли визна-

чаються дистанція, напрямок пострілу тощо) такі питання вирішуються комплексною судово-медичною та судово-балістичною експертизою.

Будівельно-технічна експертиза

Головними завданнями будівельно-технічної експертизи є:

Визначення вартості різного роду будівель та споруд.

Встановлення факту відповідності (невідповідності) збудованої або реконструйованої будівлі проекту і вимогам будівельних норм і правил (БНіП).

Визначення вартості різного роду будівельних робіт (спорудження будівель, їх переобладнання, ремонт, благоустрій території та ін.).

Встановлення відповідності проектно-кошторисної документації вимогам БНіП та інших державних стандартів з питань будівництва.

Встановлення правильності складання державної звітності про виконання будівельних робіт.

Розробка варіантів поділу будинків і надвірних будівель відповідно до ідеальних часток кожного зі співвласників з підготуванням у необхідних випадках пропозицій щодо переобладнання об'єктів, залишення їх частин у спільній власності, а також визначенням грошової компенсації власнику, частка якого в натурі після поділу стала меншою за ідеальну.

Розробка варіантів порядку користування земельною ділянкою, на якій розташовані будівлі, що належать громадянам на правах спільної власності.

Визначення технічного стану будівель, споруд, інженерного обладнання (відсоток зношення, придатність до експлуатації, необхідність ремонту, наявність дефектів, причини, які їх викликали, та ін.).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань

Яка дійсна (реальна) вартість (зазначається об'єкт) з урахуванням його фізичного зношення на момент оцінки?

Чи відповідає будівля (зазначається яка, місце її знаходження) проекту і вимогам будівельних норм і правил (БНіП)? Якщо не відповідає, то які є відступи від вимог БНіП?

Ті самі питання щодо реконструйованої будівлі.

Яка вартість будівельних робіт (переобладнання об'єкта, відбудовний ремонт тощо)?

Чи відповідає проектно-кошторисна документація (зазначається характер робіт і назва об'єкта) вимогам БНіП та інших державних стандартів з питань будівництва?

Чи були виконані на об'єкті роботи, про які йдеться в звітній документації (зазначається, які саме роботи)?

В якому обсязі виконані будівельні роботи на даному об'єкті (вказуються реквізити об'єкта) та яка їх вартість?

Чи забезпечувала несуча спроможність даної конструкції (вказується об'єкт дослідження) безпечну експлуатацію будівлі?

Чи можливий, і в яких варіантах, поділ домоволодіння (зазначити якого саме) в натурі відповідно до ідеальних часток співвласників? Якщо такий поділ неможливий, то які є варіанти поділу в частках, близьких до ідеальних, і який розмір компенсації співвласникові, частка якого після поділу буде меншою за його ідеальну частку?

Які можливі варіанти порядку користування присадибною територією (вказується адреса) відповідно до ідеальної частки кожного зі співвласників домоволодіння?

Яка вартість частин домоволодіння після поділу?

Чи відповідає стан об'єкта технічним нормам, чи не перебуває він в аварійному стані?

Яка технічна причина аварії на даному об'єкті (зазначається характер аварії, де і коли вона відбулась)?

В ухвалі суду про призначення будівельно-технічної експертизи необхідно коротко викласти суть вимог позивача і заперечень відповідача. Разом з ухвалою суд повинен надати документацію, з якої експерт мав би змогу отримати вихідні дані для вирішення поставлених питань.

Для вирішення питання про вартість будівель та споруд експертові надсилається копія технічного паспорта БТІ (бюро технічної інвентаризації), а також копії документів або дані з них, якими сторони підтверджують свої позовні вимоги або заперечують їх.

Для вирішення питання про поділ домоволодіння слід повідомляти пропозиції сторін щодо такого поділу, якщо суд вважає за необхідне врахувати їх при підготовці варіантів поділу.

Якщо поставлено питання про відповідність збудованої або реконструйованої будівлі проекту і вимогам БНіП, експертові надаються проект будівництва об'єкта та його кошторис, а також акт комісії про його прийняття до експлуатації.

Бухгалтерська експертиза

Головними завданнями бухгалтерської експертизи є встановлення:

Документальної обґрунтованості нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення, а також розміру завданої матеріальної шкоди.

Правильності документального оформлення операцій з приймання, зберігання, реалізації товарно-матеріальних цінностей і руху грошових коштів.

Відповідності відображення в бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій вимогам чинних нормативних актів з бухгалтерського обліку і звітності.

Кола осіб, на яких покладено обов'язок забезпечити дотримання вимог нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку і контролю.

Документальної обґрунтованості списання сировини, матеріалів, готової продукції і товарів.

Правильності визначення оподаткованого прибутку (доходу) підприємств різних форм власності та вирахування розмірів податків.

Документальної обґрунтованості вимог позивача і заперечень відповідача в частині, яка стосується ціни позову (зустрічного позову).

Недоліків в організації бухгалтерського обліку контролю, які сприяли або могли сприяти завданню матеріальної шкоди або перешкоджали її своєчасному виявленню.

Перед експертом-бухгалтером можуть бути поставлені і інші завдання, виконання яких пов'язано з перевіркою додержання порядку ведення бухгалтерського обліку і звітності, складання балансів, записів в облікових реєстрах бухгалтерського обліку тощо.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи підтверджується документально вказана в акті інвентаризації від (зазначаються реквізити акта) нестача (надлишки) товарно-матеріальних цінностей (товарів, тари) на суму (зазначається сума) на даному підприємстві (установі, організації) за період (зазначити)?

В який період утворилась нестача, яку встановлено актом інвентаризації від (зазначити дату) у сумі (зазначити суму), і хто відповідав за збереження товарно-матеріальних цінностей (грошових коштів) у цей період?

В якій сумі обчислюється розмір матеріальної шкоди, завданої (зазначається кому) у зв'язку з нестачею, яку встановлено інвентаризацією (акт інвентаризаційної комісії від (зазначити дату))?

Чи підтверджуються документально висновки ревізії (зазначаються реквізити акта ревізії) в частині, що стосується завищення обсягу і вартості виконаних робіт?

Чи підтверджується документально зазначене в акті податкової адміністрації (вказуються реквізити акта) заниження прибутку виробничо-комерційною фірмою (назва фірми) за період (зазначається, за який)? Якщо підтверджується, то чи правильно вирахувана сума додаткових

податків, які фірма має внести до бюджету?

Чи підтверджується документально вказаний в позовній заяві А. розмір завданої йому шкоди у зв'язку з невиконанням відповідачем Б. умов договору (зазначається, якого)?

Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку і контролю, сприяли завданню матеріальної шкоди (виникненню нестачі, необґрунтованому нарахуванню і виплаті заробітної плати, премій), і хто зобов'язаний був забезпечити додержання цих вимог?

Чи обґрунтовано сплачена заробітна плата (зазначається, кому і за який період) за дану роботу? Якщо необґрунтовано, то в якій сумі?

Чи не завищена в документах фактична наявність (зазначити найменування товару) на суму (зазначити суму) за інвентаризаційним описом від (зазначити дату) над їх максимально можливим залишком в (зазначити підприємство) за станом на (зазначити дату)?

Разом з постановою (ухвалою) про призначення експертизи експертові слід надати документи бухгалтерського обліку, які містять відомості - вихідні дані для вирішення поставлених питань. Такими документами можуть бути: прибуткові та видаткові накладні, ордери, звіти матеріально відповідальних осіб, картки складського обліку, касові книжки, матеріали інвентаризації, акти ревізій, таблиці, наряди, акти приймання виконаних робіт, трудові договори, розрахункові платіжні відомості, виписки банку, платіжні доручення і вимоги, договори про матеріальну відповідальність, накопичувальні (оборотні) відомості, журнали-ордери, меморіальні ордери за балансовими рахунками, головні книги, баланси та інші первинні та зведені документи бухгалтерського обліку і звітності.

Якщо ведення бухгалтерського обліку механізовано, експертові надаються документи на машинних носіях (роздруки реєстрів бухгалтерського обліку).

Якщо експертиза призначається з метою перевірки висновків документальної ревізії, в постанові (ухвалі) про призначення експертизи слід зазначити, які саме висновки і з яких причин викликають сумнів (суперечать іншим зібраним у справі доказам, оспорюються заінтересованими особами, непереконливо обґрунтовані ревізорами та ін.).

Якщо слідчий або суд зазнають труднощів у визначенні документів, які необхідні для надання експертного висновку, їм слід звернутися за консультацією до спеціаліста.

Документи мають бути систематизованими (за епізодами діяння, періодами тощо), підшитими, прошнурованими та пронумерованими.

Товарознавча експертиза

До числа об'єктів товарознавчої експертизи, яка провадиться в експертних установах, належать: будівельні, меблеві, ювелірні, косметичні, галантерейні, канцелярські товари, одяг, взуття, побутова техніка, фото-, радіо- та відеоапаратура і матеріали, обчислювальна техніка. Об'єктами експертизи цього виду можуть бути й інші товари, якщо в експертній установі є фахівці відповідної спеціалізації.

Різновидом товарознавчої експертизи є автомобільно-товарознавча експертиза (автотоварознавча експертиза), об'єктами якої є автотранс-портні засоби і їх комплектуючі.

Головними завданнями товарознавчої експертизи є:

Визначення належності товарів (надалі - товарна продукція) до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері (вид, сорт, артикул, марка, модель, розмір, комплектність тощо).

Визначення якісних змін товарної продукції.

Визначення причин якісних змін товарної продукції (мають виробничий характер, виникли при транспортуванні, зберіганні, у процесі експлуатації).

Встановлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника.

Визначення вартості товарної продукції, в т.ч. з урахуванням часткової втрати її товарних якостей у зв'язку з експлуатаційним зношенням і пошкодженнями від впливу зовнішніх факторів.

Визначення відповідності упакування і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

З якого виду тканини виготовлений даний виріб?

Які товарні характеристики уривка тканини, знайденого на місці події?

Чи складала комплект спортивні брюки з трупа А. та куртка, знайдена у домі підозрюваного К.?

Чи відповідає маркування виробу його характеристикам за державним стандартом (ДСТУ)?

Чи відповідає співвідношення компонентів матеріалу даної тканини вимогам ДСТУ?

Чи має даний виріб виробничі дефекти? Якщо так, то які саме?

Які фактори спричинили пошкодження (зазначається характер пошкоджень) даного виробу?

Чи відповідає даний виріб вимогам ДСТУ? Якщо не відповідає, то

чи придатний він для реалізації і за яких умов?

Чи правильно визначена сортність виробу? Якщо неправильно, то до виробів якого сорту його слід віднести?

Яка вартість даного виробу за цінами, які були на момент його придбання (зазначається час придбання)?

Яка дійсна (реальна) вартість даного виробу з урахуванням його зношення?

Яка дійсна (реальна) вартість домашнього майна, зазначеного в позовній заяві, з урахуванням його зношення?

Який дійсний (реальний) розмір шкоди, заподіяної майну А. пожежею?

Яким способом - саморобним чи промисловим, виготовлено даний виріб?

Вітчизняного чи зарубіжного виробництва даний виріб? Якщо зарубіжного, то в якій країні його вироблено?

Чи забезпечували умови складських приміщень на даній базі збереження товарної продукції?

Чи забезпечували дані тара і прийоми упакування товарної продукції її зберігання?

В постанові (ухвалі) про призначення експертизи слід зазначити суть позовних вимог або обставини кримінальної справи, у якій призначено експертизу.

Разом з постановою (ухвалою) про призначення експертизи експерту надається об'єкт дослідження. Громіздкі предмети досліджуються за місцезнаходженням. Якщо ці об'єкти знаходяться за місцем проживання громадян, то особа або орган, які призначили експертизу, зобов'язані забезпечити експертові можливість їх огляду. У цивільних справах експертний огляд об'єктів дослідження має провадитись у присутності зацікавлених осіб.

Якщо перед експертом поставлено питання про вартість майна, особа або орган, які призначили експертизу, мають зазначити - за станом на який час належить вирішувати поставлене питання.

На експертизу може бути поставлене питання про вартість відсутнього майна. В цих випадках особа або орган, які призначили експертизу, повинні зазначити, на підставі яких матеріалів справи, що містять відомості про відсутні об'єкти, повинна провадитись експертиза (рахунки, товарно-транспортні накладні, описи у позовних заявах, протоколах допиту потерпілих та ін.), і надати експертові ці матеріали (їхні копії) або привести ці відомості у постанові (ухвалі) про призначення експертизи.

Об'єкти дослідження направляються експертові в упаковці, яка забезпечує їх зберігання.

Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів

Основними завданнями експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів є:

- встановлення технічного стану комп'ютерної техніки;
- виявлення інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, та визначення її цільового призначення;
- встановлення відповідності програмних продуктів певним параметрам;
- встановлення авторства програмного продукту;
- визначення вартості програмного продукту;
- визначення вартості комп'ютерної техніки.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань

Які технічні несправності має даний комп'ютер або його окремі блоки та пристрої і як ці несправності впливають на роботу комп'ютера (блока, пристрою)?

Чи міститься на даному носії якась інформація, і якщо так, то яке її цільове призначення?

Чи є на носії інформація, що була знищена, і чи можна її відновити?

Чи можна за допомогою даного програмного продукту реалізувати функції, передбачені технічним завданням на його розробку?

Чи можливе вирішення певного завдання за допомогою даного програмного продукту?

Чи відповідає стиль програмування досліджуваного програмного продукту стилю програмування певної особи?

Чи відповідають прийоми і засоби програмування, що використовувалися при створенні досліджуваного програмного продукту, прийомам і засобам, які властиві даному програмісту?

Яка вартість програмного забезпечення (на час його придбання, вилучення, проведення експертизи)?

Яка вартість окремих модулів, що входять до складу програмного продукту?

Яка вартість комп'ютерної техніки (окремих комплектуючих) на час придбання (вилучення, проведення експертизи)?

Для дослідження інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, експертові надається сам комп'ютерний носій, а також комп'ютерний комплекс, до складу якого входить досліджуваний носій. В деяких випадках можна обмежитися наданням тільки комп'ютерного носія. Про

можливість проведення такого дослідження слід попередньо проконсультуватись з експертом (спеціалістом).

Для встановлення відповідності програмних продуктів певним параметрам, а також вартості програмного продукту експертові надається носій з копією досліджуваного програмного продукту і еталонна (дистрибутивна) копія програмного продукту. У разі відсутності дистрибутивної копії програмного продукту не слід відмовлятися від призначення експертизи, оскільки в окремих випадках її можна провести за наявності копії програмного продукту.

Для дослідження технічного стану і визначення вартості комп'ютерної техніки експертові надається сама комп'ютерна техніка, а також технічна документація до неї.

Вилучення блоків комп'ютерної техніки слід доручати експертові (спеціалістові).

Для встановлення авторства досліджуваного програмного продукту експертові надаються самі програми у вигляді вихідних текстів, бібліотечних та виконуваних модулів, а також програми (вихідні тексти, бібліотечні та виконувані модулі), що створені особою, щодо якої перевіряється версія, чи вона є автором досліджуваного продукту.

Щоб визначити, які саме об'єкти слід надавати експертові в кожному конкретному випадку, доцільно отримати консультацію експерта (спеціаліста) в галузі комп'ютерної техніки.

Судово-медична експертиза

Проводиться за постановою слідчого для з'ясування питань медичного або біологічного характеру.

Законом передбачено обов'язкове призначення судово-медичної експертизи (ст. 242 КПК України): для встановлення: причини і категорії смерті; характеру і тяжкості тілесних ушкоджень; статевої зрілості у справах про злочини, передбачені ст. 120 КК України; віку підозрюваної особи чи обвинуваченого, якщо це має значення для вирішення питання про їх кримінальну відповідальність за відсутності відповідних документів про вік.

Але існують і інших випадки, наприклад, для визначення втрати працездатності, при симуляції хвороби, статевих злочинах, для визначення стану здоров'я і т. ін.

Об'єктами судово-медичної експертизи можуть бути:

1. Потерпілі, обвинувачувані й інші особи (живі особи).

Експертиза живих осіб є найчастішим видом судово-медичної експертизи. При проведенні цієї експертизи експерт керується відповід-

ними правилами.

Підставами для проведення експертизи живих осіб є: ушкодження і хвороби для встановлення характеру і ступеня тяжкості ушкоджень; стану здоров'я у випадках симуляції, дисимуляції, агравації; штучних хвороб, калічення членів, проценту стійкої втрати працездатності, зараження венеричними хворобами; статеві стани для встановлення статі, статевої недоторканості, статевої зрілості, родів, абортів, вагітності, репродуктивної здатності; статеві злочини для встановлення насильницького статевого акту, розпусних дій, мужолозтва, статевого акту з особою, яка не досягла статевої зрілості і т. ін.

Орієнтовний перелік питань:

За тяжкістю шкоди здоров'ю:

1. Які пошкодження знаходяться на потерпілому?
2. Який характер, кількість, давність, локалізація?
3. Які ознаки знаряддя злочину?
4. Який механізм виникнення пошкоджень?
5. Чи могло бути завдане дане пошкодження самим потерпілим?
6. Яка тяжкість причиненої шкоди здоров'ю?

Порушення статевої недоторканості:

1. Чи вела потерпіла статеве життя?
2. Чи не мала потерпіла нещодавно статевий акт?
3. Чи немає на тілі постраждалої пошкоджень, які можуть вказати на насильницький статевий акт?
4. Чи мало місце здійснення статевого акту неприродним шляхом?
5. Яка давність пошкодження дівочої плеври?
6. Одній чи декільком особам належить сперма?
7. Чи є потерпіла вагітною? Якщо так, то який строк вагітності?

Наркотичне сп'яніння:

1. Чи приймала особа наркотичні засоби?
2. Які саме наркотичні засоби приймала особа?
3. Яким шляхом було введено наркотичний засіб в організм?
4. Скільки часу пройшло з моменту останнього прийому наркотичних засобів?
5. Як давно особа приймає наркотичні засоби?

Стан здоров'я:

1. Чи має місце причинний зв'язок між захворюванням, виявленим у особи, й факторами професійної шкоди?
2. Які пошкодження, захворювання чи їх небажані наслідки має особа?
3. Які можливі небажані наслідки патологічного стану у потерпілого?

4. Чи потребує особа в наданні медичної допомоги?

2. Труп.

Експертиза виконується з метою встановлення причини смерті, наявності, характеру і механізму виникнення тілесних ушкоджень, часу настання смерті та вирішення інших питань, що були поставлені органами дізнання, слідчого, прокурора та суду, та вирішення інших питань, які належать до компетенції даного виду судово-медичної експертизи.

Орієнтовний перелік питань:

1. Яка причина смерті? Яка давність настання смерті?

2. Які тілесні пошкодження знаходяться на трупі, який їх характер, розташування і чим вони були утворені? Яка послідовність нанесення пошкоджень?

3. Яке саме пошкодження є причиною смерті?

4. В якій позі знаходився потерпілий в момент отримання травми? Змінилось положення трупа?

5. Чи є ознаки, які вказують на можливість спричинення пошкоджень самим потерпілим?

6. Чи вживав потерпілий незадовго перед смертю алкоголь, якщо так, то в якій кількості?

При пошкодженні тупими предметами:

1. Які пошкодження знаходяться на трупі?

2. Коли вони завдані: прижиттєво чи посмертно?

3. Яка давність спричинення прижиттєвих пошкоджень?

4. Одним чи декількома предметами нанесені пошкодження?

5. Яке направлення дії травмуючої сили? В якій послідовності наносилися пошкодження?

При транспортні травми:

1. Чи мав місце наїзд або повний наїзд на тіло колесами?

2. Який механізм виникнення пошкоджень виявлених на трупі?

3. Чи страждав померлий хворобами, зокрема хворобами органів зору та слуху?

4. Чи є на трупі чи одязі ознаки волочіння тіла?

5. Хто з потерпілих знаходився на місці водія в транспортному засобі?

При падінні з висоти:

1. Чи заподіянні виявленні пошкодження одночасно?

2. Чи немає на трупі іншого пошкодження?

3. З якої висоти сталося падіння загиблого?

4. На яку частину тіла прийшлося падіння?

5. Падіння сталося з попереднім прискоренням тіла потерпілого чи без такого?

При отруєннях:

1. Чи настала смерть саме від отруєння?
2. Якою речовиною викликано отруєння?
3. Яка кількість вжитої отруючої речовини?
4. Чи спонукали які-небудь захворювання, особливого стану організму, зовнішні фактори настання смерті від отруєння?
5. Чи міг потерпілий скоїти активні дії після вживання отруєної речовини до своєї смерті?

При вогнепальному пошкодженні:

1. Чи є дане пошкодження вогнепальним?
2. Якщо дане пошкодження вогнепальне, чи є воно наскрізне, сліпе?
3. Чи є поранення кулевим, осколочним, чи воно нанесено дроб'ю?
4. Скільки пошкоджень виявлено на трупі?
5. Де знаходиться вхідна та вихідна рана?
6. З якої відстані проводився постріл?
7. З якої зброї проводився постріл?
8. Своєю чи чужою рукою заподіяне поранення?

3. Речові докази

Речові докази – це предмети чи сліди, які можуть служити для виявлення обставин провадження, встановлення чи спростування кримінальної дії, виявлення суті того, що відбулося. Речовими доказами можуть бути найрізноманітніші об'єкти. Найчастіше в судово-медичній практиці досліджуються об'єкти зі слідами крові, волосся, сперма, слина, молозиво, частини кісток, внутрішніх органів, тобто речові докази біологічного походження.

Орієнтовний перелік питань:

Кров:

1. Чи має місце кров на досліджуваному об'єкті?
2. Чи належить вона людині або тварині?
3. Чи могла кров належати конкретній особі?
4. Чи створена пляма кров'ю живої особи чи трупа?
5. Яка давність створення кров'яної плями?
6. Яка групова специфічність крові?

Сперма:

1. Яке походження плями на одязі? Чи є вони плямами сперми чи жіночими виділеннями?
2. До якої групи належить сперма?
3. Чи здатна дана особа до запліднення?

4. Якщо пляма вагінального походження, то до якої групи відносяться виділення?

Слина:

1. Чи знаходяться на досліджуваному плями слини, поту, сечі чи інших виділень? І якщо да, то до якої групи вони відносяться?

2. Чи не має на одязі в області укусу тіла плям слини?

3. Яка статева належність епітеліальних кліток знайдених на плямах слини?

Волосся:

1. Досліджуване волосся належить людині чи тварині?

2. Якщо волосся належить людині, то з якої частини тіла?

3. Який механізм видалення волосся?

4. Яким способом, чи яким предметом видалено волосся?

5. Якого кольору дане волосся? Чи піддавалось воно штучному фарбуванню?

4. Матеріали кримінальних проваджень і цивільних справ.

Суттєвим об'єктом експертизи можуть бути матеріали кримінальних проваджень, коли слідчий чи суд надсилає експерту все провадження для вивчення і відповідей на поставлені запитання. Це застосовується в тих випадках, коли у провадженні зібрано багато різних медичних документів, чи є кілька, що суперечать один одному, експертних висновків, або експертиза розходиться з даними слідства і т. ін.

Згідно з законодавством судово-медичні та судово-психіатричні експертизи проводиться виключно в державних судово-медичних установах.

Державна судово-медична служба представлена:

- районним, міжрайонним і міським судово-медичними експертами;

- обласними судово-медичними експертами;

- головним судово-медичним експертом Міністерства охорони здоров'я країни.

Обласні та головний судово-медичний експерти очолюють відповідні заклади - бюро судово-медичної експертизи і є начальниками цих бюро. В адміністративно-господарському плані вони підпорядковані керівникам відповідних органів охорони здоров'я.

В обласному бюро судово-медичної експертизи є такі структурні підрозділи:

1. Відділ судово-медичної експертизи трупів.

2. Відділ судово-медичної експертизи потерпілих, обвинувачуваних та інших осіб.

3. Відділ судово-медичної експертизи речових доказів (судово-медична лабораторія), до складу якої входять такі відділення:

- судово-медичної гістології;
- судово-медичної імунології;
- судово-медичної криміналістики;
- судово-медичної токсикології;
- судово-медичної цитології.

4. Відділ комісійних судово-медичних експертиз.

5. Відділ чергових судово-медичних експертів.

6. Організаційно-методичний відділ.

7. Міські, районні, міжрайонні відділення бюро судово-медичної експертизи.

8. Адміністративно-господарська частина з канцелярією та архівом.

Судово-психіатрична експертиза проводиться згідно з Порядком проведення судово-психіатричної експертизи від 08.10.2001 № 397. Вона призначається слідчим з приводу встановлення психічного стану особи.

Експертиза проводиться в:

- Українському науково-дослідному інституті соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України,
- центрах судово-психіатричних експертиз,
- відділеннях (амбулаторних, стаціонарних експертиз), які є структурними підрозділами психоневрологічних (психіатричних) лікарень, психоневрологічних диспансерів.

Зазначені заклади охорони здоров'я виконують функції судово-експертних установ.

Експертизу в експертній установі виконує лікар – судово-психіатричний експерт одноособово або у складі амбулаторних судово-психіатричних експертних комісій. Експертиза може проводитись амбулаторно (у тому числі посмертно), стаціонарно, у судовому засіданні.

Предметом експертизи є визначення психічного стану осіб, яким призначено експертизу, у конкретні проміжки часу і відносно певних обставин.

Об'єктами експертизи є:

- підозрювані, стосовно яких виникли сумніви щодо їх психічної повноцінності;
- обвинувачені та підсудні, стосовно яких виникли сумніви щодо їх осудності або можливості за психічним станом брати участь у слідчих діях чи судовому засіданні;

– свідки і потерпілі, стосовно яких виникли сумніви щодо їх психічної повноцінності;

– потерпілі, стосовно яких вирішується питання про взаємозв'язок змін у їхньому психічному стані зі скоєними щодо них протиправними діяннями (безпорадний стан та заподіяння шкоди здоров'ю);

– матеріали кримінального провадження, медична документація, аудіовізуальні матеріали та інша інформація про психічний стан особи, відповідно якої проводиться експертиза.

Орієнтовні запитання для з'ясування психічного стану підекспертних:

1) Чи не страждав звинувачуваний психічним захворюванням на час скоєння ним правопорушення і чи не страждає в цей час? Якщо так, то яким саме?

2) Якщо звинувачуваний страждає психічним захворюванням у момент скоєння правопорушення, то чи виключало це захворювання його здатність розуміти свої дії або керувати ними, тобто чи вважати його осудним або неосудним?

3) Чи не страждає звинувачуваний захворюванням, яке виникло після скоєння ним злочину, а якщо страждає, то чи не позбавляє це захворювання його здатності розуміти свої дії або керувати ними?

4) Коли звинувачуваний страждає психічним захворюванням, то чи потребує він застосування до нього примусових заходів медичного характеру, передбачених законодавством, і яких саме?

Експертизи мають призначатися відповідно до зони, яка обслуговується певною експертною установою. При повторній експертизі або в разі неможливості чи недоцільності проведення експертизи в експертній установі за зоною обслуговування, слідчий, указавши відповідні мотиви, можуть доручити її виконання експертам іншої експертної установи.

Якщо отримані матеріали оформлені з порушеннями, які унеможливають організацію проведення експертизи (не надійшли об'єкти досліджень, поставлені запитання виходять за межі спеціальних знань експерта), то керівник експертної установи негайно повідомляє про це слідчого. Якщо він не вживає належних заходів для усунення цих перешкод, то керівник експертної установи після закінчення одного місяця з дня надання зазначеного повідомлення повертає їм матеріали.

Кількісний склад експертів (одноособовий або комісійний) щодо конкретної справи встановлюється органом, який призначив експертизу. Якщо це не зазначено, його встановлює керівник експертної установи. При цьому враховуються форма проведення експертизи, її вид та складність.

Амбулаторна експертиза може проводитись у кабінеті слідчого, суді, слідчому ізоляторі, експертній установі. Термін проведення амбулаторної експертизи становить до 30 діб з моменту отримання всіх відповідних матеріалів. Залежно від ступеня складності експертизи і обсягу її об'єктів, поданих на дослідження, цей термін може бути продовжений за узгодженням з органом, що призначив експертизу.

Експерти, які проводять амбулаторну експертизу, у разі неможливості відповісти на всі запитання, поставлені перед ними, обґрунтовують висновок про необхідність проведення стаціонарної експертизи. При проведенні експертизи в суді експерт оголошує акт експертизи в судовому засіданні і дає роз'яснення з питань, які виникли в учасників процесу.

Стаціонарна експертиза обвинуваченого проводиться в експертній установі за наявності рішення суду про призначення відповідної експертизи. Стаціонарна експертиза потерпілого, свідка призначається судом тільки за їх згодою.

Стаціонарна експертиза проводиться у експертній установі з окремим утриманням осіб, які перебувають і не перебувають під вартою. При проведенні стаціонарної експертизи за наявності медичних показань до осіб застосовуються відповідні їх стану методи лікування і дослідження. Термін проведення стаціонарної експертизи становить до 30 діб. Залежно від обсягу та складності експертизи термін її проведення може бути продовжений за узгодженням з органом, що призначив експертизу.

Особа, яка перебуває під вартою, після завершення експертизи повертається до установи, звідки поступила на експертизу, незалежно від експертного рішення. Особа, яка не перебуває під вартою, після закінчення експертизи може бути виписана з експертної установи залежно від психічного стану самотійно або в супроводі родичів, законних представників на підставі дозволу слідчого на його виписку. Особа, яка за психічним станом не може усвідомлювати свої дії та свідомо керувати ними і становить безпосередню небезпеку для себе і оточення, може бути переведена до психіатричної лікарні за місцем відкриття кримінального провадження, де і перебуває до рішення суду.

3.4. Загальна характеристика експертного дослідження. Оцінка висновку експерта

Експертне дослідження – це процес дослідження об'єктів, наданих на експертизу. У своїй діяльності експерт використовує методи експертного дослідження, тобто систему способів, прийомів, операцій для вирішення експертних завдань. У теорії криміналістики існують різні класифікації цих методів. Так, наприклад, методи експертного дослідження інколи поділяються на загальні, спільні, окремо-наукові та спеціальні (багатооб'єктні).

Експерт не має права обмежити обсяг запропонованого йому дослідження. За наявності великої кількості однорідних об'єктів (наприклад, партія недоброякісної продукції) слідчий або суд повинні розглянути питання щодо доцільності вибіркового дослідження. Разом з тим згідно зі ст. 69 КПК експерт має право розширити обсяг дослідження, зазначивши у висновку виявлені в процесі дослідження обставини, які мають значення для розслідування, з яких йому не були поставлені питання.

Експерт повинен виходити з таких загальних положень: об'єктивності, повноти та всебічності дослідження; його законності та своєчасності; цілеспрямованості та плановості; безпосередності дослідження об'єктів експертизи; процесуального оформлення її результатів.

Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ст. 101 КПК).

Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях. Висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження. Експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. Запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта. Висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, визнаних судом недопустимими. Експерт, який надає висновок щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний такий психічний стан, який становить елемент

кримінального правопорушення або елемент, що виключає відповідальність за кримінальне правопорушення. Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. Якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки. Висновок передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза (ст. 101 КПК).

Зміст висновку експерта відображений у ст.102 КПК України та інших підзаконних нормативно-правових актах. Висновок експерта складається з обов'язковим зазначенням його реквізитів (найменування документа, дати та номера складання висновку, категорії експертизи (додаткова, повторна, комісійна, комплексна), виду експертизи (за галузю знань) **та чотирьох частин:**

- вступної;
- дослідницької;
- заключної;
- додатків.

1. У вступній частині висновку експерта зазначаються: дата надходження постанови про призначення експертизи; найменування експертної установи; постанова про призначення експертизи (дата складання, посада і прізвище особи, яка призначила експертизу); провадження, за яким вона призначена; перелік об'єктів, що підлягають дослідженню, та зразків; спосіб доставки та вид упаковки досліджуваних об'єктів; перелік питань; дані про експерта (прізвище, ім'я та по батькові, посада, клас судового експерта, науковий ступінь та вчене звання, освіта, освітньо-кваліфікаційний рівень, експертна спеціальність, стаж експертної роботи, дата та номер видачі свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, ким видано та строк дії); попередження експерта про кримінальну відповідальність; обставини провадження, які мають значення для надання висновку; при проведенні додаткових або повторних експертиз зазначаються відомості про первинну експертизу; нормативні акти, методика та інші інформаційні джерела, які використовувались експертом при вирішенні поставлених питань.

2. У дослідницькій частині висновку експерта описуються процес дослідження та його результати, а також дається обґрунтування висновків з поставлених питань.

Починається дослідницька частина з опису упаковки та об'єктів, що поступили на дослідження. Далі матеріал викладається за такими стадіями:

- роздільне дослідження,
- порівняльне дослідження,
- експертний експеримент,
- синтезуюча (оціночна) частина.

За наявності в постанові про призначення експертизи питань, які не належать до предмета експертизи або не входять до компетенції експерта, указуються причини, з яких ці питання не можуть бути вирішені.

Узагальнення та оцінка результатів окремих досліджень, які є підставою для формулювання висновків, і викладаються на синтезуючій стадії дослідницької частини висновку експерта.

У дослідницькій частині висновку експерта при проведенні повторної експертизи вказуються причини розбіжностей з висновками попередніх експертиз, якщо такі розбіжності мали місце.

3. У заключній частині викладаються *висновки* за результатами дослідження у вигляді відповідей на поставлені питання.

Відповіді викладаються в тій послідовності, в якій наведені питання у вступній частині висновку експерта. Формулювання відповідей повинні бути короткими, але зрозумілими, повними, конкретними, такими, які б не допускали двозначних тлумачень. На кожне з поставлених питань має бути дана відповідь по суті або вказано, з яких причин неможливо його вирішити.

Класифікація висновків:

– за ступенем впевненості: *категорійні* (Наприклад: «Слід пальця руки на коробі залишений вказівним пальцем правої руки гр. Н, дактокартка якого надана на дослідження») *та імовірні* (Наприклад: «Підпис від імені директора імовірно виконаний гр. М»);

– за відношенням до факту, що встановлюється: *позитивні* (наприклад: «Ніж, вилучений у гр. Н, є холодною зброєю») *та негативні* (Наприклад: «Частки скла, вилучені з голови потерпілого, раніше не склали єдиного цілого з вазою, виявленою на місці події»);

– за інформативністю: *змістовні* (Наприклад: «З представленої мисливської зброї міг відбутися постріл без натискання на спусковий гачок при вертикальному ударі прикладом по твердій поверхні») *та висновки про неможливість вирішення питання* (Наприклад: «Встановити давність виготовлення наданого документа не представляється можливим у зв'язку з відсутністю відповідної методики»).

– за варіантом рішення: *однозначні* (Наприклад: «Рукописний текст в договорі виконаний гр. Н, зразки якого надані на дослідження») *та альтернативні* (Наприклад: «В місці розташування підчистки першочергово була написана цифра «3» або «8»»).

4. Додатки до експертного дослідження (фотознімки, спектрограми, схеми, графіки, креслення тощо).

До висновку експерта додається ілюстративний матеріал (фотознімки та зображення, у тому числі з розміткою ознак, виконані за допомогою цифрової, розмножувальної техніки тощо), який робить висновок більш зрозумілим і переконливим. Виходячи з того, що ілюстративний матеріал повинен наочно висвітлювати процес експертного дослідження та його результати, він може розміщуватися в тексті висновку.

Ілюстративний матеріал повинен відображати:

- цілісність упакування об'єктів дослідження;
- надані об'єкти дослідження;
- ознаки об'єктів дослідження, що збігаються або різняться, з розміткою (барвником червоного кольору – ознак, що збігаються, барвником синього кольору – ознак, що різняться, барвником зеленого кольору – діагностичних ознак);
- кожна ілюстрація повинна супроводжуватися пояснювальним текстом.

Висновок експерта оформлюється на бланку експертної установи і підписується експертом, який проводив дослідження. Підписи засвідчуються відбитком печатки експертної установи.

Предмети та документи, що були об'єктами експертного дослідження, підлягають поверненню слідчому, який призначив експертизу, разом з висновком експертизи або повідомленням про неможливість надання висновку.

Великогабаритні предмети та інші об'єкти, що не підлягають пересиланню поштою (вибухові та легкозаймисті речовини, дорогоцінні метали та каміння, сильнодіючі, отруйні речовини тощо), отримуються в експертній установі особисто слідчим або представником за дорученням.

Висновок експерта не має переваг перед іншими доказами. Та обставина, що висновки експерта обґрунтовані дослідженнями, проведеними із застосуванням наукових, технічних або інших спеціальних знань, не виключає можливості та необхідності оцінки їх слідчим і судом у повному обсязі. Характер виду доказу, який розглядається, не може бути підставою для некритичного до нього ставлення, надання йому особливої доказової сили. Відповідно до ст. 101 КПК «висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирокі».

Висновок експерта є одним із джерел доказів і не має наперед встановленої сили, тому підлягає обов'язковій оцінці. ***Оцінка висновку експерта є складною розумовою діяльністю та містить:***

- 1) аналіз дотримання процесуального порядку призначення та проведення судової експертизи;
- 2) визначення відповідності висновку експерта завданню;
- 3) встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку експерта;
- 4) визначення відповідності висновку експерта іншим зібраним доказам;
- 5) перевірку віднесення до провадження даних, що містяться у висновку.

Необхідно мати на увазі, що встановлені суперечності між висновком експерта та іншими даними ще не свідчать про достовірність висновку. Суперечливі дані підлягають новій оцінці, під час якої можуть бути встановлені погрішності у результатах огляду місця події або обшуку, помилки у показаннях свідків або потерпілих та ін.

У результаті оцінки висновку експерта слідчий (суд) може прийняти одне з таких рішень:

- 1) визнати висновок експерта повним та обґрунтованим, що має значення для розслідування;
- 2) визнати висновок неповним або недостатньо ясним та у разі необхідності призначити додаткову експертизу або допитати експерта;
- 3) визнати висновок експерта необґрунтованим або сумнівним щодо його правильності та при необхідності призначити повторну експертизу або провести інші процесуальні дії, спрямовані на перевірку висновків експерта.

Встановлення суперечностей між висновком експерта та іншими даними у провадженні не свідчать про недостовірність висновку.

?

Контрольні питання:

- 1. Судова експертиза та її види.*
- 2. Система експертних установ в Україні.*
- 3. Підготовка та призначення судових експертиз.*
- 4. Поняття та види зразків для порівняльного дослідження.*
- 5. Загальна характеристика експертного дослідження.*
- 6. Оцінка висновку експерта та його використання при доказуванні.*
- 7. Види висновків експертів.*
- 8. Класифікація судових експертиз.*

Т

Теми рефератів

- 1. Поняття та значення судової експертизи під час кримінального розслідування*
- 2. Організаційно-тактичне забезпечення проведення судових експертиз при розслідуванні злочинів.*
- 3. Особливості призначення криміналістичних експертиз.*
- 4. Особливості призначення судово-медичних та психіатричних експертиз.*

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Абрамова В. М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ: Національна академія внутрішніх справ України. 2005. 18 с.
2. Авдеева Г. К. Проблеми судово-експертного дослідження контрафактної аудіовізуальної продукції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2006. 20 с.
3. Аверьянова Т. В. Назначение экспертизы и стадии ее производства. Эксперт. Руководство для экспертов органов внутренних дел / под ред. Т. В. Аверьяновой, В. Ф. Статкуса. М. : Право и закон, 2003. 592 с.
4. Аверьянова Т. В. Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская Криминалистика : учеб. для вузов. / под ред. Засл. деятеля науки РФ, проф. Р. С. Белкина. М. : Издательство НОРМА, 2000. 990 с.
5. Аверьянова Т. В. Содержание и характеристика методов судебно-экспертных исследований. Алма-Ата : КазНИИСЭ, 1991. 78 с.
6. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. М. : Норма, 2007. 479 с.
7. Аверьянова Т. В. Функции общей теории судебной экспертизы // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Харків : Право, 2002. Вип. 2. С. 20-24.
8. Аверьянова Т. В. Интеграция и дифференциация научных знаний как источники и основы новых методов судебной экспертизы. М. : Наука, 1994. 186 с.
9. Алиев А. И. Концептуальные основы общей теории судебной экспертизы. Баку, 1992. 165 с.
10. Алиев А. И. Проблемы экспертной профилактики. Баку : Азернешр, 1991. 312 с.
11. Андреев И. С., Грамович Г. И., Порубов Н. И.. Курс криминалистики ; под ред. Н. И. Порубова. Мн. : Выш. шк., 1997. 335 с.
12. Ароцкер Л. Е., Белкин Р. С., Николайчик В. М. и др.. Криминалистическая экспертиза. Вып. 1, М. : ВШ МООП РСФСР, 1966. 166 с.
13. Арсеньев В. Д. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела. Красноярск : Изд-во Красноярского ун-та, 1986, 152 с.
14. Арсеньев В. Д. Проведение экспертизы на предварительном следствии : учеб. пособие. Волгоград : Высшая следственная школа МВД СССР, 1978. 95 с.
15. Атаманчук В. М. Термінологія криміналістичних експертиз: сучасні проблеми вивчення та практичного використання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Київ : Національна академія внутрішніх справ,

2012, 16 с.

16. Баканова Л. П. Одорологические исследования в следственно-экспертной деятельности : учеб. пособие. Ташкент: Академия МВД Республики Узбекистан, 2009, 31 с.

17. Басай В. Д. Основи криміналістичної одорології : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2003, 31 с.

18. Басай В. Д. Основи одорології : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 2002, 580 с.

19. Бахин В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Киев : МВД УРСР, 1991, 347 с.

20. Бахін В. П. Шляхи формування професійної майстерності експерта // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. ДНДЕКЦ МВС України; КНУВС, Київ : Чайка, 2005. Вип. 2 (4). С. 66-71.

21. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов. 3-е изд., доп. М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2001. 837 с.

22. Белкин Р. С., Винберг А. И. История советской криминалистики. Формирование частных криминалистических теорий (1940-1950). М. : МВД СССР, 1983, 78 с.

23. Белкин Р. С., Винберг А. И. История советской криминалистики. Этап возникновения и становления науки (1917-1930). М. : МВД СССР, 1982. 75 с.

24. Бергер В. Е., Сапун А. П. Подготовка и направление материалов для проведения судебных экспертиз. Киев : РИО МВД УССР, 1074. 78 с.

25. Берназ В. Д. Деякі питання особистого переконання судового експерта // Про актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. під заг. ред. Красюк І. П., Печнікова В. С. Київ : Еліт Прінт, 2010. С. 35-38.

26. Берназ В. Д. Спільна діяльність слідчого зі спеціалістами та експертами: тактичні та психологічні аспекти // Взаємодія слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. Додаток 1 до Вісника № 1 2003 р. ЛІВС при НАВСУ. Київ: НАВС. 2003. С. 28-33.

27. Бирюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монограф. Луганськ : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2009. 664 с.

28. Бишманов Б. М. Правовые, организационные и научно-методические основы экспертно-криминалистической деятельности в органах внутренних дел : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. М. : Моск. ун-т МВД России, 2003. 311 с.

29. Бідняк Г.С. Використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро : ДДУВС,

2018. 20 с.

30. Бідняк Г.С. Використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Дніпро : ДДУВС, 2018. 248 с.

31. Бідняк Г.С. Нормативне забезпечення діяльності судових експертів ОВС в умовах змагальної системи судочинства // Криміналістичний вісник: наук.-практ. збірник / голов. ред. Коваленко В.В. та ін. / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. К: ТОВ «БрайтВайт», 2013. № 2 (20). С. 87-91

32. Бідняк Г.С. Отримання зразків папілярних візерунків: реалії та перспективи // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (01 грудня 2017 року). Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 150-152.

33. Бідняк Г.С. Щодо запровадження новітніх технологій в кримінальному судочинстві // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу. До 100-річчя від дня народження професора М.В. Салтевського: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18 листопада 2017 року). Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 49-51.

34. Біленчук П. Д., Курко М. Н., Стахівський С. М. Судові експертизи: довідник. Київ : Влад и Влада, 1997. 48 с.

35. Бондаренко О. О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Харків : НУВС, 2004. 260 с.

36. Бондарь М. Е. О понятии «экспертная методика» // Криминалистика и судебная экспертиза : сб. науч. тр. Киев: МВД УССР, 1990. Вып. 40. С. 13-19.

37. Бондарь М. Е. Функциональная роль методики экспертного исследования // Криминалистика XXI век : матер. науч.-практ. конф. М., 2001. Т. 2, С. 134-138.

38. Бондарь М. Е. Экспертная методика как одна из основных категорий общей теории и практики судебной экспертизы : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Киев : Укр. акад. внутр. дел, 1992, 23 с.

39. Бордюгов Л. Г. Внутрішнє переконання експерта (об'єктивні та суб'єктивні аспекти) // Форум права. 2010. № 3, С.13-18. URL : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10boltca.pdf>.

40. Бордюгов Л. Г. Теоретичні та методичні основи судової гірничотехнічної експертизи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09, Харьков : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2007. 20 с.

41. Будзієвський М. Ю. Техніко-криміналістичне дослідження документів на транспортні засоби: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2009, 193 с.

42. Буркацкий В. Л. Вопросы использования специальных знаний на первоначальном этапе расследования краж // Криминалистика и судебная эк-

спертиза. Киев: МВД УССР, 1990. Вып. 40. С. 52-56.

43. Бычкова С. Ф. Становление и тенденция развития науки о судебной экспертизе. Алма-Ата : КазНИИСЭ, 1994, 319 с.

44. Вандер М. Б. Криминалистическая экспертиза материалов, веществ, изделий. СПб. : Изд-во «ПИТЕР», 2001, 121 с.

45. Винберг А. И. Малаховская Н. Т. Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз) : учеб. Пособие / отв. ред. Б. А. Викторов. Волгоград : НИиРИО ВСШ МВД СССР, 1979, 181 с.

46. Винберг А. И. Основные принципы советской криминалистической экспертизы : монограф. М. : Госюриздат, 1949, 132 с.

47. Винберг А. И. Совершенствование деятельности судебно-экспертных учреждений по технико-криминалистическому обеспечению раскрытия и расследования преступлений : учеб. пособие. М. : Акад. МВД СССР, 1988, 77 с.

48. Винберг А. И. Черное досье экспертов-фальсификаторов. М. : Юр. лит., 1990, 243 с.

49. Винберг А.И. Судебно-экспертные учреждения в СССР. М., 1982, 168 с.

50. Винберг А. И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе. М. : Госюриздат, 1956, 219 с.

51. Владимиров В. Ю. Теория и практика криминалистического оружейведения : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. СПб. : Санкт-Петербург. ун-т МВД России, 2002, 475 с.

52. Волобуева О. О. Особливості діяльності спеціалістів і судових експертів під час досудового слідства // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. ДНДЕКЦ МВС України; КНУВ., Київ : Ін Юре, 2006, № 1 (5), С. 41-46.

53. Волчецкая Т. С. Есть ли тактика в назначении экспертизы. Теория та практика судової експертизи і криміналістики : збірник науково-практ. матер. Мін-во юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого; ред. кол. : М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. Харків : Право, 2006. Вип. 6. С. 16-21.

54. Волчецкая Т. С. Основы судебной экспертологии : учеб. пособие Калининград : Изд-во КГУ, 2004, 197 с.

55. Волынский В. А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений : пособ. М.: Изд-во ВНИИ МВД РФ, 1994, 80 с.

56. Воробей О. В. Криміналістичне дослідження паперових грошей України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2004, 17 с.

57. Галаган В. И. Участие специалистов при установлении обстоятельств пожаров // Криминалистика и судебная экспертиза : межвед. науч.-

метод. Сб ; отв. ред. Б. С. Стычинский. Вып. 50. Киев : М-во юстиции Украины, 2001, С. 78-85.

58. Галкин В. М. О принципах судебной экспертизы по уголовным делам // Сб. науч. трудов ЦНИИСЭ. М. : НИИСЭ, 1970. Вып. 2. С. 77-78.

59. Галкин В. М. Доказательственное значение экспертных выводов по уголовному делу // Сов. юстиция. 1971. № 19. С. 9-11.

60. Гамов Д. Ю. Встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби : методика . Київ : ДНДЕКЦ МВС України ; ДЗП МЮ України, 2006, 29 с.

61. Гамов Д. Ю. Встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (проведення пострілів) : судово-балістична методика. Київ : ДНДЕКЦ МВС ; ДЗП Мін'юсту, 2005, 32 с.

62. Герасимов И. Ф., Драпкин Л. Я., Ищенко Е. П. и др. Криминалистика : учеб. для вузов под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Высш. шк., 2000. 672 с.

63. Головченко Л. М. Деякі питання нормативно-правового регулювання організації судово-експертної діяльності в Україні // Весы Фемиды. 2000. № 3 (15). С. 25-28.

64. Головченко Л. М. Змістовна роль науково-практичних коментарів до Закону України «Про судову експертизу» в правозастосовній практиці та судовій експертології // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : зб. матер. засідання «круглого столу», присвяч. 85-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса (м. Харків, 11-12 листоп. 2008 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2008, С. 5-12.

65. Головченко Л. Н. Реформирование системы экспертного обеспечения правосудия в Украине // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 2 : зб. Матер. Міжнар. наук.-прак. конф. / Міністерство юстиції України, ХНДІСЕ, АПНУ, НЮАУ ім. Я. Мудрого; ред. кол. : М. Л. Цимбал, М. І. Панов та ін. Харків : Право, 2002. С. 5-9.

66. Гонгало С.Й. Судова техніко-криміналістична експертиза документів: сучасні можливості дослідження та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. 2013, 20 с.

67. Гончаренко В. Г. Деякі процесуальні проблеми судової експертизи // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів : зб. Матер. наук.-прак. конф. Київ : Навчально-науковий інститут підготовки слідчих і криміналістів НАВСУ, 2011, С. 55-58.

68. Гончаренко В. Г. Питання використання мікрооб'єктів у доказуванні // Адвокат. 2008. № 4. С. 15-17.

69. Гончаренко В. Г., Бергер В. Є., Булига Л. П. та ін. Експертизи в судовій практиці : навч. посібник. Київ : Либідь, 1993, 197 с.

70. Гончаренко В. И. Единство и отличие криминалистики и кримина-

листоческой експертизи // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2002. Вип. 2, С. 55-59.

71. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методологические вопросы) : монограф. Київ : Вища школа, 1980, 157 с.

72. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике . Киев : Вища школа, 1984, 149 с.

73. Гончаренко В. И. Методологические проблемы использования данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве : Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Киев : КГУ, 1981, 49 с.

74. Гора И. В. Научно-методическое обеспечение расследования преступлений : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Киев: Укр. акад. внутр. дел, 1996. 176 с.

75. Горидько А. А. , Коновалов Е. П. Привлечение специалиста-криминалиста к расследованию преступлений : учеб. пособие, Киев : МВД СССР, 1968, 28 с.

76. Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : учеб. пособие. Мн. : МВШ МВД СССР, 1987, 66 с.

77. Грановский Г. Л. Криминалистическая ситуационная экспертиза места происшествия // Реф. науч. сообщ. на теорет. семинаре криминалист. чтениях 21 апреля 1977 г. М., 1977. Вып. 16, С. 3-17.

78. Грановский Г. Л. Экспертные задачи : понятие, структура, стратегия решения // Теоретические и методические вопросы судебной экспертизы : сб. науч. тр. М. : ВНИИСЭ, 1985, С. 55-81.

79. Грузкова В. Г. О классификации судебных экспертиз в судебной экспертологии // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Харків : Право. Вип. 2, С. 76-79.

80. Грязін В. І., Гіжевський В. К. , Роцин О. І. Підготовка та призначення судових експертиз : посіб. Київ : Школа, 2004, 559 с.

81. Гуріна Д. П. Експертна профілактика: становлення та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009, 16 с.

82. Дворкин А. И. Предварительное исследование вещественных доказательств при расследовании преступлений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М. : Акад. МВД СССР, 1974, 21 с.

83. Дергай Г. Б. Вопросы теории и практики использования достигнутых научно-технического прогресса в расследовании преступлений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Мн. : Акад. МВД Республики Беларусь, 2003, 23 с.

84. Джавадов Ф. М. Концептуальні основи розвитку судової експертизи в сучасних умовах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 . Київ : НАВС України, 2000, 30 с.

85. Джавадов Ф. М. Экспертная деятельность и развитие науки о судебной экспертизе : монограф. Баку: ЭЛМ, 1998, 188 с.
86. Димитрова Ю. В. Методика дактилоскопічної експертизи (загальна частина). Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. 27 с.
87. Дубовий О. П., Лукашенко В. Я., Рибалко Я. В. та ін. Криміналістичне дослідження слідів рук : наук.-практ. посіб. ; за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Атіка, 2000, 152 с.
88. Дулов А. В. Воросы теории судебной экспертизы. Мн. : Изд-во БГУ, 1959. 188 с.
89. Дулов А. В. Процессуальные проблемы судебной экспертизы : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. М. : МГУ им. М.В. Ломоносова, 1963, 24 с.
90. Дьяченко А. Ф. Классификация экспертных исследований на основе решаемых при их проведении задач // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. Вип. 9 ; ред. кол. : М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. Харків : Право, 2009, С. 221-231.
91. Дяченко Н. М. Основні етапи розвитку молекулярно-генетичної експертизи у Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України ; НАВС. 2011. № 1 (15). С. 165-169.
92. Дяченко Н. М., Костильова О. А. Метод генетичної ідентифікації людини шляхом аналізу мітохондріальної ДНК. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/krise/2011_56/index.html.
93. Експертизи у судовій практиці, за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ : Юрінком Інтер, 2004, 388 с.
94. Єфремян Е. Б. Теоретичні питання та загальні положення методики комплексної криміналістичної ґрунтознавсько-трасологічної експертизи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : Українська юридична академія, 1994, 23 с.
95. Жбанков В. А. Получение образцов для сравнительного исследования : учеб. пособие. М : УМЦ при ГУК МВД РФ, 1992, 89 с.
96. Жеребко О.І. Судово-експертна діяльність: сутність, принципи, організаційні основи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, Класичний приватний ун-т, 2010, 20 с.
97. Журавель В. А. Стан та перспективи експертної профілактики // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : зб. матер. засідання «круглого столу», присвяч. 85-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса (11-12 листопада 2008 р.). Харків : Право, 2008, С. 36-40.
98. Журавель В. А. Проблеми експертного провадження в кримінальному судочинстві // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса (Харків, 7-8 листоп. 2013 р.). Харків : Право, 2013, С. 14-15.

99. Заєць А. П. Організаційні проблеми судово-експертної діяльності // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. матеріалів. Вип. 4 ; ред. Кол. : А. П. Заєць, М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2004, С. 8-12.

100. Зайцева Е. А. Концепция развития института судебной экспертизы в условиях состязательного уголовного судопроизводства : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М. : Моск. гос. юрид. акад., 2008, 52 с.

101. Зайцева Е. А. Правовой институт судебной экспертизы в современных условиях. Волгоград : Волгоград. гос. ун-т, 2003, С. 15-20.

102. Закатов А. А., Оропай Ю. Н. Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений. Киев : РИО МВД УССР, 1980, 104 с.

103. Зеленецкий В. С. Компетентность специалиста (о теоретической компетентности практиков и практической компетентности теоретиков) // Весы Фемиды. 2000. № 4. С. 48-49.

104. Зинин А. М., Майлис Н. П. . Судебная экспертиза : учеб. М. : Право и Закон, 2002. 320 с.

105. Зинин А. М. Криминалист в следственных действиях. М. : Право и Закон, 2004. 141 с.

106. Зуев Е. И. О понятии специальных познаний в уголовном процессе // Вопросы теории криминалистики и судебной экспертизы : матер. научной конф. (декабрь 1969 г.). Вып. 1. М. : ЦНИИСЭ Юркомиссии при Совмине РСФСР, 1969, С. 73-76.

107. Зуев Е. И. Организация работы криминалистических подразделений органов внутренних дел. М.: ВНИИ МВД СССР, 1971. 40 с.

108. Зуев Е. И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел // Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений : тр. Акад. МВД СССР. М., 1985. С. 65-78.

109. Зуйков Г. Г. Общие вопросы использования специальных познаний в процессе предварительного расследования // Криминалистическая экспертиза. М. : НИиРИО ВШ МООП РСФСР, 1966. Вып. 1. С. 113-125.

110. Ивашков В. А., Овсянникова М. И. , Слепнева Л. И. , Снетков В. А. Деятельность экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел по применению экспертно-криминалистических методов и средств в раскрытии и расследовании преступлений ; под ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Снеткова. М. : ЭКЦ МВД РФ, 1996, 104 с.

111. Исаева Л. М. Специальные познания в уголовном судопроизводстве. М. : ЮРМИС, 2003. 304 с.

112. Ищенко П. П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). М. : Юр. Лит., 1990. 158 с.

113. Івакін Е. О. Теоретичні та методичні питання неідентифікаційних досліджень в судовому почеркознавстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :

12.00.09. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2003, 16 с.

114. Іщенко А. В., Марчук Р. П. Використання спеціальних знань у правоохоронній практиці: старі та нові проблеми // Науковий вісник НАВС України. Вип. 3. С. 204-211.

115. Калинин Ю. А. Участие в уголовном судопроизводстве лиц, обладающих специальными познаниями : автореф. дисс. канд. юрид. наук. М. : МГУ им. М.В. Ломоносова, 1981. 26 с.

116. Качурін С. Г. Одержання зразків для експертного дослідження: проблеми теоретичного і практичного характеру // Право України. 2004. № 1. С. 100-114.

117. Качурін С. Г. Тактика проведення судово-почеркознавчої експертизи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Харків : НУВС, 2006, 231 с.

118. Клименко Н. І. Інтеграційна функція експертології // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. матер. ; ред. кол. : М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. Харків : Право, 2006. Вип. 6, С. 117-124.

119. Клименко Н. І. Наука судова експертологія та її проблеми // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : зб. матер. засідання «круглого столу», присвяч. 85-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса (11-12 листоп. 2008 р.). Харків : Право, 2008. С. 47-53.

120. Клименко Н. І. Проблемні питання судової експертизи в кримінальному процесуальному кодексі України // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) . Харків : ХНУВС, 2012. С. 204-205.

121. Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій : навч. посібник Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007, 521 с.

122. Климович Л. П. Судебно-экономические экспертизы: теоретические и методические основы, значение при расследовании преступлений : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Красноярск : Сиб. юрид. ин-т МВД РФ, 2004. 38 с.

123. Коберник С. Д., Сегай М.Я. , Стринжа В.К. , Цымбал П.В. Совершенствование тактики следственного осмотра с участием группы специалистов // Криминалистика и судебная экспертиза. 1986. Вып. 33. С. 33-39.

124. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Луганськ : Луганська акад. внутр. справ МВС ім. 10-річчя незалежності України, 2004, 21 с.

125. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2004, 253 с.

126. Коваленко Е. Г. Использование экспертных знаний в деятельности органов внутренних дел по предупреждению хищений социалистического имущества : учеб. пособие. Киев : КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1990, 87 с.

127. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Київ : Київський національний університет внутрішніх справ, 2007, 227 с.

128. Ковальов К. М. , Меленевська З. С. , Шпакович Н. Г. Методика судово-почеркознавчої експертизи (загальна частина). Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2008. 34 с.

129. Ковальов К. М., Давидова О. О. Коваленко В. В., Тимофєєва Т. В. Методика технічної експертизи документів (загальна частина). Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2007, 34 с.

130. Ковальов К. М., Дорохіна І. П. , Валовой Л. В., Жирко В. В. Методика проведення досліджень оптичних носіїв, що містять об'єкти авторського права та суміжних прав. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2008. 65 с.

131. Ковальов К. М., Корнійко С. М. , Княздвірський В. О. Комп'ютерно-технічна експертиза (загальна частина) : методика ДНДЕКЦ МВС України. К., 2007, 24 с.

132. Ковальова В. В. Становлення організаційної побудови і процесуальної регламентації діяльності експертної служби органів внутрішніх справ України // Право і суспільство. 2006. № 3. С. 39-46.

133. Ковальова В. В. Шляхи удосконалення організації діяльності експертно-криміналістичної служби МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2001, 248 с.

134. Ковальчук С. А. Признание допустимыми заключений эксперта, составленных зарубежными специалистами или судебно-экспертными учреждениями зарубежных государств, в уголовном судопроизводстве Украины и Республики Беларусь: сравнительно-правовой анализ // Актуальные проблемы современной криминалистики и судебной экспертизы : матер. Междунар. науч.-практ. конф. ; редкол. : Н. И. Порубов и др.. Мн. : Акад. МВД РБ, 2011. С. 231-235.

135. Козак О. В. Одержання зразків для експертного дослідження у кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь : Нац. ун-т держ. податк. служби України, 2011. 17 с.

136. Колкутин В. В., Зосимов С. М. , Пустовалов Л. В. и др.. Судебная экспертиза. М. : Юрлитинформ, 2006, 270 с.

137. Колонюк В.П. Кадрова (дидактична) експертна діяльність // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів: зб. матер. наук.-практ. конф. Київ: Навчально-науковий інститут слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ, 2011. С. 90-93.

138. Комаринец Б. М. Участие экспертов-криминалистов в проведении следственных действий по особо опасным преступлениям против личности //

Теория и практика судебной экспертизы. 1964. Вып. 1 (11). С. 21-26.

139. Комаха В.О. Стрілець Г. О. Судово-експертні установи в системі Міністерства оборони України // Актуальні проблеми держави і права : Зб. наук. праць. Вип. 26. Одеса : Юрид. літ-ра, 2005. С. 111-113.

140. Комісаров М. Л. Криміналістичне дослідження замикаючих технічних пристроїв : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2006, 20 с.

141. Комісарова Н. О. Криміналістичне дослідження підписів в умовах обмеженого зорового контролю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка, 2003. 20 с.

142. Коновалов Е. Ф. Соотношение специальных знаний следователя и специалиста-криминалиста // Применение специальных познаний в борьбе с преступностью : межвуз. сб. науч. тр. Свердловск : Изд-во Свердловск. юрид. ин-та, 1983. С. 23-27.

143. Коновалова В. Е. Проблемы методики экспертного исследования // Сучасні проблеми розвитку судової експертизи : зб. матер. засідання «круглого столу», присвяч. 10-річчю створення Севастопольського відділення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса (Севастополь, 10-11 черв. 2010 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2010. С. 15-16.

144. Кордюков В. В. Теоретичні засади та критерії обов'язкового призначення судових експертиз в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Київ : Академія адвокатури України, 2009, 17 с.

145. Корнеева И. Л. Методологические основы криминалистической экспертизы : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, 1970, 16 с.

146. Корухов Ю. Г. Формирование общей теории судебной экспертизы : материалы для ученого совета ВНИИСЭ. М. : ВНИИСЭ, 1989. 26 с.

147. Кофанов А. В. Зародження та виникнення експертно-криміналістичних установ в першій половині ХХ ст. URL : <http://intkonf.org/kand-yurid-n-kofanov>.

148. Кофанов А. В. Теоретичні та практичні аспекти криміналістичного дослідження гладкостволонної вогнепальної зброї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2000. 20 с.

149. Кофанов А. В., Волошин О. Г., Літвінова О. В., Індюкова В. В. Судова експертологія : курс лекцій. Київ: КНУВС. 2010. 237 с.

150. Красюк І. П. Будні експертної служби // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. ДНДЕКЦ МВС; НАВСУ; редкол. : Я. Ю. Кондратьєв (голов. ред.) та ін. Київ : Чайка, 2005. № 1 (3). С. 5-8.

151. Красюк І. П. Печніков В. С. Виникнення, становлення та розвиток експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ України //

Про актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. ; під заг. ред. Красюк І. П., Печніков В. С. Київ : Еліт Прінт, 2010. С. 3-14.

152. Красюк І. П., Давидюк П. П., Печніков В. С., Коструб А. М. та ін. Методичний посібник для працівників органів досудового слідства з питань призначення та проведення судової експертизи ; за заг. ред. П. В. Коляди. Київ : МВС України, 2008, 278 с.

153. Криміналістика : учеб. : в 3-х т. ; под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина. М. : Акад. МВД РФ, 1995. Т. 1 : История, общая и частные теории, 280 с.

154. Криміналістика : учеб. ; под ред. проф. А. Г. Филиппова и А. Ф. Волынского. М. : Издательство «Спарк», , 1998. 768 с.

155. Криміналістика : підруч. / Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. та ін. ; за ред. П. Д. Біленчука. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Атіка, 2001. 544 с.

156. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Чаплинский К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В. та ін. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2014, 380 с.

157. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Видавничій Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.

158. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. / Верховна Рада України. URL : <http://gska2.rada.gov.ua>.

159. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-17. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

160. Крылов И. Ф. Очерки истории криминалистики и криминалистической экспертизы. Л. : Изд-во Ленинград. университета, 1975. 191 с.

161. Кудрявцева А.В. Судебная экспертиза как институт уголовно-процессуального права : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 . СПб. : Санкт-Петербург. ун-т МВД РФ, 2001. 495 с.

162. Кузьмічов В. С. Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсеєва. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

163. Кузьмічов В. С. Теорія і практика слідчої діяльності : монограф. Київ : НВТ «Правник», 1997, 246 с.

164. Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2008. 165 с.

165. Лапта С. П. Правові та наукові основи використання судових експертиз при розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : ХНУВС, 2006. 234 с.

166. Лисиченко В. К. Циркаль В. В. Формы использования специаль-

ных познаний и виды участия специалистов на предварительном следствии // Применение специальных познаний в борьбе с преступностью : межвуз. сб. науч. тр. Свердловск : Изд-во Свердловск. юрид. ин-та, 1983. С. 10-18.

167. Лисиченко В. К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике: учеб. пособие. Киев : Вища шк., 1979. 88 с.

168. Лисиченко В. К. Научные принципы судебной экспертизы // Криминалистика и судебная экспертиза. 1978. № 17. С. 25-28.

169. Лисиченко В. К. Развитие криминалистики и судебной экспертизы в первые годы советской власти в РСФСР и УССР // Криминалистика и судебная экспертиза. 1983. Вып. 26. С. 3-13.

170. Лисиченко В. К. Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : учеб. пособие . Киев : КГУ, 1987. 100 с.

171. Лисиченко В. К. Шумило М. Є. Про реформування судово-експертної діяльності в Україні // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. ; редкол. : Я. Ю. Кондратьєв (голов. ред.) та ін. 2005. № 1 (3). С. 9-17.

172. Лоза Ю. Я. Экспертиза в адміністративному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ : МАУП, 2011. 19 с.

173. Лозовий А. І. Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблеми нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності у кримінальному процесі України. URL : <http://www.hniise.gov.ua/site/articles/read/35.html>.

174. Мазниченко Ю. О. Інформаційні технології в експертній практиці : навч.-практ. посібник. Київ : Київський нац. ун-т внутр. справ, 2007. 152 с.

175. Мазниченко Ю. О. Використання автоматизованих робочих місць експерта в судово-експертних дослідженнях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Київський національний університет внутрішніх справ, 2010. 21 с.

176. Майлис Н. П. О соотношении и взаимодействии диагностики и идентификации в судебной экспертизе // Информационный бюллетень № 14 по материалам крим. чтений «Криминалистическая диагностика»: состояние и перспективы. М., 2001. С. 11-13.

177. Макаренко Є. І. Негодченко О. В. , Тертишник В. М. Експертизи на досудовому слідстві : навч. посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. 204 с.

178. Макаренко Є. І. Роль специалиста в фиксации хода и результатов следственного осмотра // Труды Ташкентской высшей школы МВД СССР. 1976. Вып. 9. С. 58-63.

179. Марчук Р. П. Спеціальні знання у криміналістиці та підстави їх класифікації // Взаємодія слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. Додаток № 1 до Вісника № 1, 2003 р. ЛІВС при НАВСУ, 2003. С. 112-117.

180. Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследова-

нии преступлений : монограф . М. : Изд-во РУДН, 2000. 296 с.

181. Меленевська З. С. , Ковальов К. М. , Шпакович Н. Г. Методика дослідження підписів. Київ, ДНДЕКЦ МВС України, 2009, 22 с.

182. Методическое пособие (рабочие инструкции) по отбору проб и образцов товаров, перемещаемых через таможенную границу (34 товарные группы) ; ред. Нестеров А. В. Новосибирск : Наука. 1998. 112 с.

183. Миронов А. И. Возникновение и развитие криминалистических подразделений в органах внутренних дел : учебное пособие М. : Акад. МВД СССР, 1979. 143 с.

184. Мирский Д. Я. Понятие и структура методики экспертного исследования // Проблемы теории судебной экспертизы : сб. науч. тр. М. : МЮ СССР, 1980. № 44. 137 с.

185. Митричев В. С. Общие положения методики криминалистического идентификационного исследования материалов документов // Труды ВНИИСЭ. М., 1974. Вып. 9. С. 17-20.

186. Моисеева Т. Ф. Комплексное криминалистическое исследование потожировых следов человека. М. : ООО «Городец-издат», 2000. 224 с.

187. Моїсєєв О. М. Експертні технології : теорія формування і практика застосування : монограф. Київ : Вид. агенція «Апосоль», 2011. 424 с.

188. Надгорный Г. М. Гносеологические аспекты понятия «специальные знания» // Криминалистика и судебная экспертиза : республ. межведомств. научно-методич. сб. Мин-ва юстиции УССР . редкол. : А. Я. Яворский (отв. ред.), Л. Е. Арокцер, И. П. Кононенко и др. Киев : Вища шк., 1980. Вып. 21. С. 37- 42.

189. Надгорный Г. М. Предмет судебно-экспертной отрасли знаний и предмет судебной экспертизы // Криминалистика и судебная экспертиза. 1976. Вып. 13. С. 37-43.

190. Надгорный Г. М. Соотношение специальных и юридических знаний // Криминалистика и судебная экспертиза : республ. межведомств. научно-методический сб. Мин-ва юстиции УССР. Киев : Вища шк., 1980. Вып. 28. С. 14-19.

191. Наукові статті працівників експертної служби : збірник ДНДЕКЦ МВС України. Вип. 6. Київ, 2008. 124 с.

192. Омелянюк Г. Г. Концептуальные основы судебно-почвоведческой экспертизы : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Воронеж : Из-во ВГУ, 2005. 44 с.

193. Організаційна структура Служби безпеки України : Указ Президента України від від 27 грудня 2005 р. № 1860. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1860/2005>.

194. Орлов Ю. К. Заключение эксперта и его оценка по уголовным делам : учеб. пособие. М. : Юристь, 1995. 64 с.

195. Орлов Ю. К. Объект экспертного исследования // Труды ВНИИСЭ. М. : ВНИИСЭ, 1974. Вып. 8. С. 11-15.

196. Орлов Ю. К. Производство экспертизы в уголовном процессе. М. : Юр. лит., 1982. 178 с.
197. Орлов Ю. К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном процессе : науч. издание. М. : Ин-т повышения квалификации Российского федерального центра судебной экспертизы, 2005. 261 с.
198. Осмотр места происшествия при расследовании отдельных видов преступлений: учеб. пособие ; под ред. проф. Н. И. Клименко. Киев : Правник, 2001, 172 с.
199. Основи законодавства України про охорону здоров'я // Відомості Верховної Ради України, 1993. № 4, ст. 19.
200. Основы судебной экспертизы (методическое пособие для экспертов, следователей и судей). Ч. 1. Общая теория ; под ред. Ю.Г. Корухова. М. : РФЦСЭ, 1997.
201. Палиашвили А. Я. Экспертиза в суде по уголовным делам. М. : Юр. лит., 1973. 142 с.
202. Панов Н. И. Коновалова В. Е. Познавательная функция экспертных версий // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. Харків : Право, 2002. Вип. 2, С. 25-30.
203. Патик Л. Л. Криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Київський національний університет внутрішніх справ, 2010, 17 с.
204. Пашнєв Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2007, 228 с.
205. Пащенко В. И. Гудков В. В. Использование специальных знаний при расследовании преступлений, совершенных с применением взрывных устройств : учеб.-практ. пособие. Киев : ГНИЭКЦ МВД Украины, 2003. 116 с.
206. Петрова І. А. Теоретико-правові та організаційно-методологічні засади регулювання судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 . Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2012, 39 с.
207. Петрухин И. Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе. М. : Юриздат, 1964, 267 с.
208. Пиріг І. В. Класифікація судових експертиз за характером завдань, що вирішуються // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. 2011. № 1 (15). С. 30-35.
209. Пиріг І. В. Дотримання конституційних прав і свобод людини в експертній діяльності органів внутрішніх справ // Теорія і практика судової експертизи та криміналістики : зб. наук. пр. Харків : Право, 2011. Вип. 11. С. 226-233.
210. Пиріг І. В. Історія становлення та розвитку судової експертизи та

експертної діяльності в органах внутрішніх справ // Право і суспільство. 2011. № 6. С. 196-203.

211. Пиріг І. В. Класифікація судових експертиз // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. ДНДЕКЦ МВС ; НАВС. 2010. № 2, С. 30-35.

212. Пиріг І. В. Кримінально-процесуальна регламентація призначення та проведення експертизи // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. 2011. № 4 (56). С. 440-449.

213. Пиріг І. В. Одержання зразків для порівняльного дослідження на досудовому слідстві // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. пр. 2011. № 2 (54). С. 316-323.

214. Пиріг І. В. Поняття та зміст експертної діяльності органів внутрішніх справ // Право України. 2011. № 1. С. 255-263.

215. Пиріг І. В. Предмет та система судової експертології // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2010. № 6 С. 223-231.

216. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 454 с.

217. Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ: монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2011. 312 с.

218. Пиріг І. В. Участь працівників експертної служби МВС при проведенні обшуку // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. пр. 2011. № 1 (52). С. 337-343.

219. Пиріг І.В. Участь співробітників експертних підрозділів у розслідуванні крадіжок вантажів на залізничному транспорті: навч.-практ. посібник . Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 154 с.

220. Пілюков Ю. О. Використання інформаційних систем в експертних підрозділах МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Київ : КНУВС, 2009, 259 с.

221. Поджаренко К.Є. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинних порушень прав інтелектуальної власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. 18 с.

222. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/661-15>.

223. Про затвердження Інструкції з організації судової експертизи у Збройних Силах України у мирний час : наказ начальника Головного військово-медичного управління Міністерства оборони України від 01.02.2002 р. № 12-7а.

224. Про затвердження Інструкції про порядок проведення судових експертиз та експертних досліджень паспортних документів Головним експертно-криміналістичним центром Державної прикордонної служби України : Наказ

Міністерства внутрішніх справ України від 18.11.2013 р. № 1109. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2086-13>.

225. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз : Наказом Мін'юсту України № 53/5 від 8 жовтня 1998 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

226. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

227. Прорвич В. А. Концептуальные основы судебно-оценочной экспертизы (структурно-содержательный анализ правовых, организационных и методологических проблем) : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.09. М., 2008. 517 с.

228. Прохоров-Лукин Г. В. Предмет судебной экспертизы и общие основания деления экспертных задач на категории // Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 2001. Вып. 50. С. 3-15.

229. Прохоров-Лукин Г. В. Теоретические и методологические основы судебно-экспертной ситуалогии : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Киев : Украинская академия внутренних дел, 1993. 18 с.

230. Рахунов Р. Д. Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе. М. : Госюриздат, 1953. 248 с.

231. Ревака В.М. Форми використання спеціальних пізнань у досудовому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Харків : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2006. 206 с.

232. Реєстр методик судових експертиз. URL : <http://rmpse.minjust.gov.ua/>.

233. Репешко П. І. Інституційний механізм державного регулювання розвитку судово-експертної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Миколаїв : Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили, 2012. 20 с.

234. Репешко П. І. Участь спеціаліста в судовому розгляді кримінальної справи // Право України. 1999. № 9. С. 78-82.

235. Репешко П. І. Щодо організаційних питань забезпечення незалежності та об'єктивності судової експертизи // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. Вип. 9 ; ред. кол. : М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. Харків : Право, 2009. С. 231-238.

236. Ринкова О. В. Судово-екологічна експертиза в судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Акад. адвокатури України. 2013. 19 с.

237. Романенко Л. М. Експертиза в адміністративному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ: Держ. НДІ М-ва внутр. справ України. 2013. 20 с.

238. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монограф. Київ: НАВС України, 2002. 196 с.

239. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид.

наук : 12.00.09 . Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 21 с.

240. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. М. : Норма, 2005. 656 с.

241. Ручкин В. А. Концептуальные основы экспертного исследования оружия и следов его применения : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Волгоград: Волгоград. акад. МВД России, 2004. 46 с.

242. Салтевский М. В. Из истории развития криминалистических подразделений МВД Украинской ССР // Криминалистика и судебная экспертиза. Киев: МВД УССР, 1979. Вып. 19. С. 10-15.

243. Салтевский М. В. Проблема соотношения специальных и профессиональных знаний, используемых при производстве следственных действий // Вопросы криминалистической методологии, тактики и методики расследования. М. : Юр. лит., 1973. С. 19-26.

244. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

245. Сахнова Т. В. Судебная экспертиза. М. : Городец, 1999. 368 с.

246. Свиридова Л. В. Судово-авторознавча класифікаційна експертиза українського писемного мовлення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». 2012. 20 с.

247. Сегай М. Я. Судебная экспертология : объект, предмет, природа и система науки // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 3. Харків : Право, 2003. С. 25-31.

248. Сегай М. Я. Судова експертологія : шляхи становлення і розвитку // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. матер. Харків : Право, 2001. С. 10-15.

249. Сегай М. Я. Судебная экспертология : концептуальные основы экспертной методологии // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. Матер. міжнар. наук.-практ. конф. Харків : Право, 2002. Вип. 2. С. 36-42.

250. Сегай М. Я. Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність // Вісник Академії правових наук. 2003. № 2-3. С. 740-762.

251. Сегай М., Надгорний Г., Ісакович Б. Пропозиції з питань регламентації судової експертизи в проектах процесуальних кодексів України // Вісник Академії правових наук України. 1999. № 2. С. 124-133.

252. Селиванов Н. А. Спорные вопросы судебной экспертизы // Соц. законность. М.: МВД СССР. 1978. № 5. С. 63-66.

253. Семенов В. В. О формировании личностных и профессиональных качеств судебного эксперта // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. матер. Вип. 5 ; ред. колегія : М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. Харків : Право, 2005. С. 144-151.

254. Семенов В. В. Роль спеціальних знань у діяльності правоохорон-

них органів України в 30-40-х роках ХХ ст. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvknivs/2009_2/semenov.htm.

255. Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика: монографія. Харків: Право, 2016. 456 с.

256. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про методи та методики експертних досліджень // Сучасні проблеми розвитку судової експертизи : зб. матер. засідання «круглого столу», присвяч. 10-річчю створення Севастопольського відділення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса (Севастополь, 10-11 черв. 2010 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2010. С. 31-33.

257. Сімакова-Єфремян Е. Б. Розв'язання проблем правового регулювання судової експертизи – нагальна необхідність сьогодення // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. ; ред. кол. : М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. Харків : Право, 2007. Вип. 7. С. 117-123.

258. Скопенко С. Ф. Еременко В. В. , Варфоломеева Т. В. , Гончаренко В. И. Практика привлечения специалистов к участию в расследовании преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза : республ. межвед. сб. науч. и научно-метод. работ. Киев : РИО МВД УССР, 1975. Вып. 11. С. 5-11.

259. Скоробагатько М. А. Адміністративно-правове регулювання управління експертно-криміналістичною службою органів внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ: Держ. НДІ М-ва внутр. справ України. 2013. 21 с.

260. Словарь основных терминов судебных экспертиз / редкол. А. Р. Шляхов. М. : ВНИИСЭ, 1980. 124 с.

261. Сокиран М.Ф. Оптимизация подготовки кадров для экспертной службы МВД Украины // Актуальные проблемы организации судебно-экспертного и технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений на современном этапе : сбор. матер. междунар. науч.-практ. конф. / сост. О.В. Лемешко ; под ред. Д.В. Жидкова. Киев : ООО «ПК» Типография от «А» до «Я», 2014. С. 102-105.

262. Соколовский З. М. Вопросы использования экспертом материалов дела. Харьков : Изд-во Харьк. гос. ун-та им. А.М. Горького, 1964. 72 с.

263. Соколовский З. М. Экспертное исследование причинной связи по уголовным делам : метод. пособие. Киев : РИО МВД УССР, 1970. 48 с.

264. Соколовский З. М. Об участниках проведения экспертных исследований // Криминалистика и судебная экспертиза : республ. межвед. сб. науч.-метод. работ. Киев : РИО МВД УССР, 1975. Вып. 11. С. 145-155.

265. Соколовский З. М. Понятие специальных знаний (к вопросу об основаниях назначения экспертизы) // Криминалистика и судебная экспертиза : республ. межвед. сб. науч.-метод. работ. Киев : РИО МВД УССР, 1969. Вып. 6. С. 199-205.

266. Соколовский З. М. Проблемы использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Харьков : б. и., 1968. 28 с.

267. Сорокотягин И. Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Екатеринбург: МВД СССР, 1992. 30 с.

268. Сорокотягин И. Н. Системно-структурная характеристика специальных познаний и формы их использования в борьбе с преступностью // Применение специальных познаний в борьбе с преступностью : межвуз. сб. науч. тр. Свердловск : Изд-во Свердл. юридич. ин-та, 1983. С. 3-10.

269. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монограф. Київ: НАВСУ, 2005. 272 с.

270. Стринжа В. К., Надгорный Г. М., Сегай М. Я. Вопросы процессуальной регламентации судебной экспертизы // Криминалистика и судебная экспертиза : республ. межвед. научно-метод. сб. Киев : Лыбидь, 1995. Вып. 47. С. 15-22.

271. Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : КНУВС, 2009. 16 с.

272. Судово-експертна діяльність : довідник для суддів. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2001. 344 с.

273. Торопов С. О. Попередні та експертні балістичні дослідження на місці події : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь: Нац. ун-т держ. податк. служби України. 2011. 17 с.

274. Тютюнник Т. В. Теоретичні та організаційно-технічні основи інформаційного забезпечення судово-балістичної експертизи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : Харківський національний ун-т внутрішніх справ, 2008. 19 с.

275. Ус И. И. Сущность исследовательской деятельности специалистов при производстве следственных действий // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук-практ. матер. Вип. 5 ; ред. колегія : М. Л.Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. Харків : Право, 2005. С. 139-144.

276. Усов А.И. Концептуальные основы судебной компьютерно-технической экспертизы : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М. : Моск. ун-т МВД России, 2002. 402 с.

277. Уставъ уголовного судопроизводства. Систематический комментарий. При участии А. О. Кони, В. К. Случевского и др. (Подъ общей ред. проф. М. Н. Гернета). М. : Издательство М. М. Зива, Т-во Типографіи А.И. Мамонтова, 1914. Вып. III. 944 с.

278. Фридман И. Я. Использование данных судебных экспертиз для предупреждения правонарушений. Киев : РИО МВД УССР, 1972. 168 с.

279. Фридман И. Я. Организация профилактической работы экспер-

тного учреждения // Криминалистика и судебная экспертиза : республик. межвед. сб. науч.-метод. работ. Киев : РИО МВД УССР, 1975. Вып. 11. С. 125-134.

280. Холопова Е. Н. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М.: Акад. упр. МВД РФ, 2006. 47 с.

281. Хрусталева В. Н. Трубицын Р. Ю. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях. СПб. : Питер, 2003. 208 с.

282. Цимбал М. Л. До питання про вдосконалення експертної діяльності / Актуальні проблеми криміналістики : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25-26 верес. 2003 р.) ; ред. кол. : М. І. Панов (голов. ред.), В. Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. Харків : Гриф, 2003. С. 242-245.

283. Цимбал М. Л. Судова експертиза в світлі нових видів досліджень: актуальні питання // Право України. Київ: Вид. Дім «ІнЮре». 2004. № 5. С. 72-75.

284. Цимбал М. Л. Судова експертиза: проблеми та перспективи розвитку // Право України. 2002. № 11. С. 127-129.

285. Цимбал М. Л. Експертне забезпечення правосуддя в Україні – важливий аспект розвитку правової держави // Право України. 2001. № 6. С. 93-96.

286. Циркаль В. В. Некоторые особенности тактики допроса с участием специалиста // Криминалистика и судебная экспертиза. Вып. 22 : республик. межвед. науч.-метод. сб. Киев : Вища шк., 1981. С. 52-54.

287. Циркаль В. В. Одержання деяких видів зразків для експертного дослідження з участю спеціалістів // Право України, 2003. № 2. URL : <http://pravoznaves.com.ua/period/chapter/2/23/799>.

288. Циркаль В. В. Тактика производства следственных действий с участием специалистов : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 . Киев : КГУ, 1984. 26 с.

289. Чаплинский К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

290. Чельцов М. А. Чельцова Н. В. Проведение экспертизы в советском уголовном процессе. М. : Госюриздат, 1954. 280 с.

291. Шакиров К. Н. Проблемы теории судебной экспертизы: методологические аспекты : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Алматы : Академия юриспруденции «Высшая школа права «Эділет», 2003. 292 с.

292. Шевцов С. О. Організація професійно-педагогічної підготовки працівників експертної служби МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 13.00.04 Харків : ХНУВС. 2009. 25 с.

293. Шепітько В. Ю. Цимбал М. Л. Развитие судебно-экспертной деятельности в Украине: проблемы и перспективы // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 2 : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. ;

ед. кол. : М. Л. Цимбал, М. І. Панов та ін. Харків : Право, 2002. С. 18-21.

294. Шепитько В.Ю. О новеллах в использовании специальных знаний в уголовном процессе Украины // Теория и практика судебной экспертизы в современных условиях : матер. 4-й Междунар. науч.-практ. конф. (г. Москва, 30 января 2013 г.). М. : Проспект, 2013. С. 340-342.

295. Шепитько В. Ю. Криміналістичні проблеми збирання доказів технічними засобами у кримінальному процесі // Вісник Академії правових наук України. 2001. № 4 (27). С. 198-207.

296. Шепитько В. Ю., Цимбал М. Л., Сімакова-Єфремян Е. Б., Шерстюк В. М. та ін. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі : навч.-довідк. посіб. Харків : ТОВ «Одісей», 2004. 448 с.

297. Шерстюк В. М. Організаційно-правові та морально-психологічні засади судово-експертної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : Нац. юрид. акад. імені Ярослава Мудрого, 2007. 199 с.

298. Шерстюк В. Н. Классификация судебных экспертиз // Теория та практика судової експертизи і криміналістики : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. Харків : Право, 2002. Вип. 2. С. 88-94.

299. Шляхов А. Р. Классификация судебных экспертиз и типизация их задач. М. : ВНИИСЭ, 1977. 36 с.

300. Шляхов А. Р. Предмет и система криминалистической экспертизы / Труды ВНИИСЭ. 1971. Вып. 3. С. 17-25.

301. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза : организация и проведение. М. : Юр. Лит., 1979. 165 с.

302. Шляхов А. Р. Проблемы классификации в криминалистической экспертизе и её практическое значение // Правовые и методологические проблемы судебной экспертизы. 1974. Вып. 10. С. 4-7.

303. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: учебно-теоретич. пособие. Харьков: Эспада, 2005. 536 с.

304. Щербаковський М. Г. Деякі сучасні проблеми теорії та практики судової експертизи // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : Зб. матер. засідання «круглого столу», присвяч. 85-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса (11-12 листоп. 2008 р.). Харків: ХНІСЕ, 2008. С. 69-72.

305. Щербаковський М. Г. Призначення та провадження судових експертиз : навч. посібник. Харків : Фактор, 2011. 400 с.

306. Щербаковський М. Г. Судова експертологія : навч. посібник. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. 199 с.

307. Щербаковський М. Г. Тактика проведення судових експертиз : лекція для усіх форм навчання. Харків : ХНУВС, 2004. 60 с.

308. Эйсман А. А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование). М. : Юр. лит., 1967. 152 с.

309. Эйсман А. А. Экспертология в системе научного знания // Экспертные задачи и пути их решения в свете НТР. М. : Юр. лит., 1980. С. 64-73.

310. Эксперт : руководство для экспертов органов внутренних дел ; под ред. Т. В. Аверьяновой, В. Ф. Статкуса. М. : Право и Закон, 2003. 592 с.

311. Энциклопедический словарь. URL : <http://lib.deport.ru/slovar/bes/d/dejatelnost.html>.

312. Энциклопедия судебной экспертизы / под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Россинской. М. : Юристъ, 1999. 551 с.

313. Юрчишин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2007. 227 с.

314. Юсупов В. В. Становлення та розвиток судової експертології // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2010. Вип. 10. С. 186-192.

315. Юсупов В. В. Розвиток криміналістики в Київській, Одеській, Харківській наукових школах: головні етапи та персоналії // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2011. № 1. С. 143-154.

316. Яблоков Н. П. Криминалистика : учеб. М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2000. 384 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

ПРОТОКОЛ отримання зразків для експертизи

Місто (сел.) _____ «__» _____ 20__ року

(слідчий, посада, найменування органу, ініціали, прізвище)
розглянувши матеріали досудового розслідування, внесеного до Єдиного реєстру
досудових розслідувань за № _____ від «__» _____ 20__ року, за
ознаками _____.

(правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті)
закону України про кримінальну відповідальність)
у приміщенні _____
_____ при
_____ освітленні з дотриманням вимог ст. ст. 40, 104, 223, 242, 245
КПК України за участю

(вказуються особи, які присутні під час проведення процесуальної дії, їх прізвища, ініціали, дата народження,
місце проживання)

_____ ,
яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації,
умови та порядок їх використання: _____

(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються

_____ при проведенні процесуальної дії, підписи осіб)

_____ ,
відібрав у _____
(процесуальний статус особи, її прізвище, ім'я та по батькові)

зразки _____ для проведення
_____ експертизи:

(послідовність дій, отримані в результаті процесуальної дії зразки)

Відібрані зразки _____
_____ (спосіб вилучення)

З протоколом ознайомлені: _____

(спосіб ознайомлення, зауваження і доповнення учасників процесуальної дії; прізвище, ініціали, підпис)

Зразки _____ надав _____ (_____)

(слідчий, посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

ПОСТАНОВА
про призначення експертизи

Місто (сел.) _____ «__» _____ 20__ року

(слідчий, посада, найменування органу, ініціали, прізвище)
розглянувши матеріали досудового розслідування, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № _____ від «__» _____ 20__ року, за ознаками _____,
(правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність)

ВСТАНОВИВ:

(зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови;

мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування)

Враховуючи, що для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання, керуючись ст. ст. 110, 242, 243 КПК України, -

ПОСТАНОВИВ:

1. Призначити _____ експертизу,
(найменування експертизи)
до проведення якої залучити _____
2. На вирішення експерта поставити такі питання: _____
3. Для дослідження експерту надати: _____
4. Для ознайомлення експерту надати: _____
5. Копію постанови направити _____

(слідчий, посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
Головне управління Національної поліції
в області
..... відділ поліції
вул., м., 107100
тел. (064056)@ukr.net

Слідчому судді
..... суду
.....області

КЛОПОТАННЯ
про проведення експертизи

М. «__» року

Слідчий СВ ВП ГУНП в Дніпропетровській області, розглянувши матеріали кримінального провадження, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 000000000000 від 00.00.0000, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого КК України,-

ВСТАНОВИВ:

Фабула.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

00.00.0000 за вищевказаним фактом СВ було розпочато досудове розслідування у кримінальному провадженні, відомості про яке внесене до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 000000000000, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого КК України.

Відповідно до ст.242 КПК України експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за доручення слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Відповідно до п.6 ч. 2 ст. 242 КПК України експертиза проводиться для визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Відповідно до ст.243 КПК України експерт залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження.

На підставі вищенаведеного, з метою з'ясування обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання та здійснити залучення експерта, керуючись ст.ст. 40, 242-244 КПК України,-

ПРОШУ:

1. Розглянути клопотання і винести ухвалу про проведенняекспертизи, на вирішення якої поставити наступні питання:

.....
.....

2. В ухвалі зазначити, що для експертного дослідження експертам надається копія протоколу допиту.

3. Доручити спрямування ухвали про проведення експертизи до експертної установи слідчому або іншій особі за його дорученням.

4. Доручити отримання висновку експерта слідчому або іншій особі за його дорученням.

Додатки:

1.

Слідчий

ГУНП в області

..... поліції

.....

Результати вивчення 420 експертних висновків

№	Досліджувані питання	%
1	Види експертиз, що призначені:	
	1) почеркознавча	34
	2) технічна експертиза документів	31
	3) комп'ютерно-технічна	18
	4) дактилоскопічна	4
	5) трасологічна	4
	6) товарознавча	3
	6) бухгалтерська	2
	7) психіатрична	2
	8) психологічна	2
	9) інші	1
2	За кількістю об'єктів експертизи:	
	1) Один	10
	2) від двох до п'яти	15
	3) від п'яти до десяти	20
	4) більше десяти	55
3	Об'єктами почеркознавчих експертиз були:	
	1) підписи, виконані від імені інших осіб	53
	2) короткі руписні тексти	25
	3) підписи, виконані від імені вигаданих осіб	10
	4) рукописні тексти	7
	5) цифрові записи	5
4	Об'єктами технічної експертизи документів були:	
	1) бланк документа	40
	2) відбитки печаток та штампів	20
	3) кліше печаток та штампів	5
	4) штрихи підписів, бланка та відбитків печаток, що перетинаються між собою	25
	4) підписи, виконані за допомогою технічної підготовки	10
5	Об'єктами комп'ютерно-технічної експертизи були:	
	1) комп'ютерні носії інформації (накопичувачі на жорстких магнітних дисках, флеш-накопичувачі тощо)	46
	2) сервери	3
	3) системні блоки персональних комп'ютерів	14
	4) портативні комп'ютери	21
	5) планшетні комп'ютери	11

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

	б) відеореєстратори	5
6	Об'єктами дактилоскопічної експертизи були:	
	1) сліди пальців рук на липких стрічках	26
	2) сліди долоней на липких стрічках	19
	3) сліди папілярних візерунків на предметах	11
7	Об'єкти дактилоскопічної експертизи:	
	1) придатні	31
	2) непридатні	19
8	Об'єкти трасологічної експертизи	
	1) сліди низу взуття	27
	2) замки	15
	3) прилади зламу	42
	4) інше	16
9	Об'єкти бухгалтерської експертизи	
	1) документи бухгалтерського обліку	24
	2) кредитні договори	23
	3) баланс з додатками	22
	4) декларації	16
	5) книги обліків	15
10	Об'єкти товарознавчої експертизи	
	1) промислові товари	23
	2) харчові продукти	49
	3) упаковка, тара	11
	4) сировина, напівфабрикати	9
	5) документи	8
11	Випадки, коли проведення експертизи було призупинено:	
	1) так	43
	2) ні	67
12	Об'єкти направлені з порушенням вимог пакування:	
	1) так	36
	2) ні	64
13	Питання поставлені перед експертом	
	1) мали правовий характер	12
	2) не входили до компетенції експерта галузі знань	13
	3) не мали відношення до кримінального провадження	75
14	Додатково запрошувались зразки	
	1) так	56
	2) ні	44
15	Структура висновку експерта	
	1) повна	100
	2) скорочена	0
16	Форма висновку експерта:	

	1) категоричний позитивний	34
	2) категоричний негативний	32
	3) ймовірний позитивний	10
	4) ймовірний негативний	10
	5) не представляється можливим	14
17	Ілюстрація експертного дослідження:	
	1) повна, якісна	66
	2) повна, але зображення низької якості	28
	3) неповна	6
18	Розміщення ілюстрацій експертного дослідження	
	1) в дослідницькій частині	58
	2) як додаток до експертизи	42
19	Розмітка ознак:	
	1) чітка, відповідає зазначеному в дослідницькій частині	92
	2) не зрозуміла	3
	3) відсутня	5
20	Експертна справа:	
	1) додавалась да висновку експерта	97
	2) не додавалась да висновку експерта	3
21	Дослідницька частина:	
	1) повна, послідовно зазначені стадії дослідження, із зазначенням загальних та часткових ознак	92
	2) повна, послідовно зазначені стадії дослідження, але загальні та часткові ознаки зазначені нечітко та дещо незрозуміло	8
	3) неповна, з порушенням стадій проведення дослідження	0

**Результати опитувань 595 працівників
правоохоронних органів України**

№	З а п и т а н н я	%
1	Вкажіть стаж практичної роботи:	
	до 1 року	11
	від 1 до 3 років	39
	від 3 до 5 років	22
	від 5 до 10 років	18
	більше 10 років	10
2	Чи зазнавали Ви труднощів під час призначення експертні	
	так	100
	Ні	0
3	Чи існує в органі, де Ви працюєте, спеціалізація окремих співробітників:	
	Існує	39
	не існує	61
4	Чи є необхідність у використанні спеціальних знань при розслідуванні злочинів	
	так.	83
	Ні	17
5	Вкажіть причини, які впливали на те, що у розслідуваних Вами провадженнях не встановлено злочинців об'єктивного характеру:	
	правопорушення вчинено за відсутності очевидців в умовах певного місця та часу	11
	незначний час, що витрачається на вчинення злочину	13
	злочин виявлено із певним проміжком часу	17
	знищення окремих слідів та доказів	13
	недостатній рівень наукових розробок щодо форм і методів роботи слідчого по провадженням цієї категорії, що враховували б сучасний їх стан	29
	Суб'єктивного характеру:	
	несвоєчасний виїзд на місце події	43
	поверхневий огляд місця події	78
	невикористання науково-технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових) дій	83
	невикористання (недостатнє використання) спеціальних знань	77
	незадовільний рівень взаємодії між	34
	відсутність спеціалістів у певних галузях	51

	помилки в оцінці наявної інформації та доказів, внаслідок яких були висунуті та перевірялись хибні версії	46
6	Вкажіть найбільш ефективні слідчі (розшукові) дії	
	огляд місця події	87
	допит	100
	обшук	10
	пред'явлення для впізнання	10
	слідчий експеримент	37
	призначення експертиз	70
7	Які спеціальні знання застосовувались під час розслідування злочинів вказаної категорії:	
	1) участь спеціаліста	79
	2) призначення експертиз	64
	3) ревізії	46
	4) перевірка за обліками	24
	5) консультаційно-довідкова	56
	6) присутність слідчого під час проведення експертизи	
8.	Ви проводили слідчий експеримент для встановлення:	
	- послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів	67
	- можливості спостереження або сприйняття якого-небудь факту чи явища побачити у відповідних умовах освітлення з певної відстані, почути звуки	12
	- меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство;	26
	- можливості вчинення тих або інших дій за визначений час	2
	- наявності або відсутності у конкретної особи відповідних професійних вмінь та навичок	3
9	Під час проведення обшуку спеціаліст залучався для:	
	проведення фото-, відеозйомки	51
	наданні допомоги у відшукуванні схованок	8
	для вилучення комп'ютерної техніки	39
	для вилучення документів	15
	інше	5
10	Під час проведення слідчих (розшукових) дій фото-, відеофіксація відбувалась:	
	Цифровою технікою, яка не знаходилась на балансі МВС	70
	Цифровою технікою, яка знаходилась на балансі МВС	28
	Аналоговою апаратурою	2
11	Фото-, відеофіксація відбувалась під час проведення яких слідчих (розшукових) дій фото-,	
	Огляду	92

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

	слідчого експерименту	86
	обшуку	36
	допиту	27
	пред'явлення для впізнання	56
12	Хто зазвичай проводив фото-, відеофіксацію під час обшуку:	
	спеціаліст-криміналіст	24
	оперуповноважений	73
	слідчий	3
13	Чи використовували Ви обліки за даною категорією злочинів	
	Так	
	Ні	
14	Які проблеми функціонування дактилоскопічного обліку Ви визначаєте:	
	невчасність перевірки через необхідність встановлення сліду придатним експертизою	100
	відсутність інноваційних засобів для виготовлення дактокарт	74
	порушення взаємодії між службами та відомствами	65
15	Які види експертиз призначались	
	Почеркознавча	29
	технічна експертиза документів	33
	комп'ютерно-технічна	22
	трасологічна (в т.ч. дактилоскопічна)	10
	Економічна	4
	Інші	2
16	Які проблеми під час призначення експертиз Ви зазнавали	
	Несвоєчасність виконання	
	Незручність виконання криміналістичних експертиз в НДЕКЦ, а не у Відділах поліції	
17	Чи потребувалася додаткова консультація перед призначенням експертиз:	
	Так, у частині підготовки порівняльного матеріалу	
	Так, у частині поставлених питань	
	Ні	
18	Вкажіть умови, які сприяють успішному проведенню слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів:	
	всебічна та ретельна підготовка	92
	своєчасність	95
	правильне застосування тактичних прийомів та їх комплексів	81
	використання спеціальних знань, у тому числі інших осіб	91
	залучення відповідних спеціалістів	94

**Результати опитувань 275 працівників
експертних підрозділів України**

№	Досліджувані питання	%
1	Який стаж роботи Ви маєте	
	1) до 1 року	4
	2) від 1 до 3 років	4
	3) від 3 до 5 років	18
	4) від 5 до 10 років	33
	5) більше 10 років	41
2	Чи проводили Ви експертизи за злочинами, що вчинені шляхом обману чи зловживання довірою	
	1) так	10
	2) ні	15
3	Які складнощі проведення почеркознавчих експертиз за вказаною категорією злочинів:	
	2) відсутність експериментальних зразків шахрая	53
	2) виконання експериментальних зразків шахраєм навмисно зміненим почерком	25
	3) відсутність вільних зразків почерку шахрая	10
	4) несумісність за транскрипцією вільних зразків почерку шахрая	7
	5) виконання експериментальних зразків зі зміною пишучої руки	5
4	Під час дослідження пластикових документів через які причини не можливо встановити початковий текст:	
	1) специфіка нанесення тексту термотрансферним друком	70
	2) некваліфікованість експерта	5
	3) відсутність сучасного обладнання для досліджень	30
	4) відсутність сучасних методик проведення досліджень	25
	4) брак часу	0
5	Під час проведення комп'ютерно-технічної експертизи були наявні такі помилки:	
	1) об'єкти були надані перемотані липкою стрічкою	46
	2) поставлені питання не вимагали знань в цій галузі	3
	3) після вилучення комп'ютери не були від'єднані від мережі Інтернет	14
	4) за однією постановою надавалась велика кількість різнопланових об'єктів без розподілу на групи	21

	5) питання носили довідковий, правовий характер або виходили за межі компетенції експерта	11
	6) об'єкти надавались без блоків живлення	5
6	Які складнощі виникають під час дослідження кліше печаток та штампів:	
	1) відсутність методик проведення досліджень	26
	2) стрімкий розвиток технологій їх виготовлення	19
	3) відсутність законодавчого закріплення діяльності штемпельно-гравельних майстерень	91
	4) відсутність кваліфікованих спеціалістів	0
7	Чим обумовлені складнощі функціонування дактилоскопічного обліку Дакто-2000:	
	1) відсутність обміну дактилоскопічними базами з іншими службами	31
	2) можлива тільки після визнання слідів придатними для ідентифікації для чого необхідно провести експертизу	49
	3) не вистачає кваліфікованих спеціалістів	0
	5) відсутність сучасного обладнання для дактилоскопіювання	43
	6) відсутність законодавчого регулювання дактилоскопіювання живих осіб	78
8	Чи залучались спеціалісти для вилучення зразків, об'єктів	
	комп'ютерно-технічні	42
	спеціалісти-криміналісти	15
	Почеркознавці	27
	Економісти	16
9	Під час призначення яких експертиз слідчі використовують консультаційну допомогу	
	Почеркознавчих	84
	комп'ютерно-технічних	43
	Економічних	52
	Технічних експертиз документів	36
	Дактилоскопічних	0
10	Чи узгоджувались питання під час призначення експертизи	
	1) так	23
	2) ні	49
11	Чи траплялись випадки, коли проведення експертизи було призупинено:	
	1) так	43
	2) ні	67
12	Які саме порушення вимог пакування об'єктів надходженні матеріалів експертизи:	
	1) вільний доступ до об'єктів	36

	2) відсутня бірка з пояснювальним написом	64
	3) відсутня упаковка взагалі	
	4) у вологому стані	
	5) з неналежного матеріалу або незіставна за розмірами	
13	Чи траплялись випадки, коли питання поставлені перед експертом	
	1) мали правовий характер	12
	2) не входили до компетенції експерта галузі знань	13
	3) не мали відношення до кримінального провадження	75
14	Додатково запрошувались зразки	
	1) так	56
	2) ні	44
15	Чи вважаєте Ви, що висновок експерта, який залишається	
	1) у дослідницькій частині	92
	2) у вступі та дослідницькій частині	8
	3) повинен бути повний	0
16	Чи вважаєте Ви, що інформація, яка міститься у висновку експерта, шахраї можуть використовувати в злочинній діяльності:	
	1) так, особливо використовувані методи дослідження	50
	2) так, окремі ознаки	42
	3) ні	8
17	Де Ви розміщуєте ілюстрацій експертного дослідження	
	1) в дослідницькій частині	58
	2) як додаток до експертизи	42
18	Чи завжди Ви зазначаєте окремі ознаки розміткою:	
	1) обов'язково, кожна ознака відповідає зазначеному в дослід-	92
	2) не завжди	3
	3) відсутня взагалі	5
19	Чи завжди під час проведення експертизи оформлюється експертна справа:	
	1) обов'язково додається до висновку експерта	100
	2) не обов'язково додається до висновку експерта	0
	3) неповна, з порушенням стадій проведення дослідження	0

Навчальне видання

**Пиріг Ігор Володимирович
Бідняк Ганна Сергіївна**

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ
НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ**

Навчальний посібник

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*

Підп. до друку 25.07.2019. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times. Друк. RISO.
Папір офісний. Ум.-друк. арк. 8,50. Обл.-вид. арк. 8,75. Тираж 50 прим. Зам. № 04/19-нп.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6554 від 28.02.2018